

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X. A

S. O. U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:11
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
E K O N O M I S K
EFTERKRIGSPLEANERING
VIII.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLEANERING 2.

*Belänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression
stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m.*

S T O C K H O L M

1 9 4 5

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående ombändertagande av utlännings i anstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. Ju.
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. K.
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskaps-tjänstgöring inkallad personal. Hæggström. 74 s. Fö.
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. S.
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. E.
6. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Hæggström. 150 s. H.
7. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. K.
8. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 2. Blekingenätets järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl.
9. Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. Jo.
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernaseftervård m. m. Marcus. 158 s. S.
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. Fl.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 11
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
E K O N O M I S K
EFTERKRIGSPLANERING
VIII.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING 2.

*Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression
stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m.*

STOCKHOLM 1945
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
448797

FRAMSTÄLLNINGAR
ÅR 1890
EKKONOMISK
EFTERKRIGSPÅVERKAN
VII

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTJÄMNINGAR
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPÅVERKAN

Utgivet af Högskoleverket
År 1890

Innehållsförteckning.

Sid.

Betänkande den 2 mars 1945 angående vissa åtgärder för att under en depressionsperiod stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror	5
<i>Konjunkturpolitisk motivering</i>	7
<i>Socialpolitisk motivering</i>	14
<i>Motivering av förslaget i vad det rör prissänkande åtgärder, kvalitetskontroll samt upplysnings- och forskningsverksamhet</i>	18
<i>Koordinationen av konjunktur- och socialpolitik</i>	23
<i>Organisationen av den föreslagna verksamheten</i>	26
1. Bidragsverksamheten beträffande barnfamiljer och ensamstående mödrar	26
Bidragsverksamhetens förhållande till andra befolkningspolitiska åtgärder.....	26
Urvalet av befolkningsgrupper	28
Urvalet av varor	30
Utdelningen av bidragen	32
Produktion och distribution av varorna	38
Centrala och lokala organ för bidragsverksamheten	40
2. Avbetalningshandelns infogande i konjunkturpolitiken	42
3. Inköp för statliga och kommunala verk och inrättningar.....	44
4. Prissänkande åtgärder, kvalitetskontroll samt forsknings- och upplysnings- verksamhet	48
<i>Sammanfattning</i>	51
<i>Särskilt yttrande av herrar Hèrnod, Nordenson, Wehtje och Åselius</i>	53
<i>Särskilt yttrande av herr Söderlund</i>	58
Bilagor:	
1. Redogörelse för resultaten av vissa undersökningar rörande inventarieutrustning m. m. inom statliga, kommunala och halvoftentliga inrättningar samt inom enskilda hushåll. Av fil. kand. Marianne Björk	61
A) Inventarieutrustningen i vissa offentliga inrättningar och skolor	62
Kommunala inrättningar och skolor.....	62
Inrättningar och skolor som sortera under landsting	65
Fattigvårds- och barnavårdskonsulenternas uttalanden rörande eftersatta inven- tariebehov i olika välfärdsinrättningar.....	66
Hemkonsulenternas verksamhet	67
Skolkök	68
Statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet (inventarie- och materielbi- drag) m. m.....	69
B) De enskilda hemmens utrustning med inventarier och kläder.....	71
I. Redogörelse för av kommissionen företagna enquêter bland distriktsskö- terskor och hemsystrar	71

II. Redogörelse för resultaten av vissa äldre offentliga utredningar beträffande olika befolkningsgruppers utgifter för samt innehav av kläder, skodon och inventarier	86
Hushållskostnadsundersökningarna	86
Industrikommissionens beklädnadsundersökning	94
C) Allmänna socialhygieniska synpunkter rörande bostadsförhållanden bland familjer ur de lägre inkomst- och socialklasserna samt rörande inventariebeståndets beskaffenhet i vissa typer av samlingslokaler. Utdrag ur förste provinsialläkarnas årsredogörelser åren 1939—1943	95
2. PM rörande standardisering av konsumtionskapitalvaror. Av fil. kand. Marianne Björk	100
I. Standardiseringsorgan	100
Till SIS anslutna standardiseringsorganisationer	101
Hemmens forskningsinstitut	103
Svenska slöjdföreningen	104
II. Standardiseringens omfattning	105
3. PM med vissa kostnadskalkyler för de i betänkandet föreslagna bidragen till barnfamiljer och ensamstående mödrar. Av amanuens Sven Åmark	116
4. PM rörande avbetalningshandelns reglering i Förenta staterna under kriget samt lagstiftning och praxis m. m. i Sverige i fråga om avbetalningshandeln. Av fil. kand. Marianne Björk	122
Utlåtande den 14 november 1944 angående Norrbottens järnverk	131
<i>Särskilt yttrande av herrar Liedberg, Nordenson, Söderlund, Wehlje och Åselius.</i>	143
Utlåtande den 7 februari 1945 angående frågan om fortsatt drift vid skifferoljeverken i Kvarntorp och Kinnekleva	145

Till KONUNGEN.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering får härmed underdånigst överlämna betänkande med förslag till vissa åtgärder, ägnade att motverka arbetslöshet genom att under en depressionsperiod vidmakthålla och öka av-

sättningen av varaktiga konsumtionsvaror. I första hand har kommissionen härvid tagit sikte på de stora eftersatta behov, som enligt verkställda undersökningar konstaterats framträda särskilt hos barnrika familjer och ensamstående mödrar. De behov det här gäller avse såväl kläder, inventarier och husgeråd i allmänhet som sådana redskap och hushållsmaskiner, som bidra till att underlätta arbetet i hemmen. Både mödrar i barnrika familjer och ensamstående mödrar, särskilt när de leva på landsbygden, ha drygare arbetsbörda än flertalet andra gifta kvinnor.

I den mån som dessa behov kunna göras köpkraftiga under en depression och nya köpare därigenom komma in på marknaden, erhålles ett stöd åt en viktig del av den industriella produktionen även under depressionsperioder. För detta ändamål erfordras statliga bidrag. Men om staten på detta sätt bidrager till inköpen av varaktiga konsumtionsvaror, måste hjälpen bli så effektiv som möjligt. Härigenom förstärkes det allmännas intresse av att produktion och handel förse marknaden med sådana varor, som till pris, kvalitet och funktionsduglighet motsvara konsumenternas berättigade anspråk. Detta ger ökad aktualitet åt standardiseringsproblemet. I den mån bidragen medföra en ökad avsättning, vidgas också utrymmet för standardisering och produktion i »långa serier», varigenom varorna kunna framställas till lägre kostnad än eljest. De varor, som de bidragsberättigade familjerna skola erhålla till särskilt låga rabattpriser, få vidare icke komma i vanrykte såsom »subventionsvaror». Tvärtom är det angeläget, att de äro sådana att även mera köpkraftiga familjer efterfråga dem, enär större utrymme därigenom skapas för produktion i långa serier. Bidragsverksamheten måste sålunda samordnas med en kvalitetskontroll för ifrågakommande varor och en på praktisk forskningsverksamhet grundad prövning av varornas funktionsduglighet.

Av många orsaker blir det nödvändigt att samtidigt intensifiera upplysningsarbetet i fråga om varukunskap samt heminrednings- och hemvårdsfrågor. Serietillverkade varor, även om de äro av god kvalitet och fylla höga anspråk på funktionsduglighet, bli icke alltid utan vidare efterfrågade, om icke konsumenterna systematiskt upplysas om, i vad mån de få god valuta för sina pengar genom att skaffa sig sådana varor. Men dessutom är det allmänt känt och genom av kommissionen företagna undersökningar ytterligare bestyrkt, att bristerna i hemmens utrustning icke enbart bero av ekonomiska faktorer, även om dessa spela den viktigaste rollen. Det kräves en mera omfattande upplysningsverksamhet i hemarbets- och hemvårdsfrågor än för närvarande för att de inventarier, som hemmen tack vare bidragen kunna förvärva skola komma till bästa nytta.

Kommissionen kommer i detta betänkande även att framlägga förslag om att statliga, kommunala och andra offentliga eller halvoftentliga organ och företag såvitt möjligt måtte visa återhållsamhet i fråga om sina inventarieköp under högkonjunkturer men i stället öka dem under lågkonjunkturer. Vidare tar kommissionen upp frågan om avbetalningshandels konjunkturella variationer.

De förslag, som kommissionen framlägger i detta betänkande, kunna sålunda motiveras utifrån såväl konjunkturpolitiska som social- och befolkningspolitiska målsättningar. Därtill komma ytterligare två omständigheter av betydelse i detta sammanhang. För det första föreligger ett behov av en intensifierad forsknings- och upplysningsverksamhet i fråga om varukunskap, hemarbete och frågor, som röra heminredning och hemvård. För det andra resas krav på en sådan rationalisering av produktionen av bruksvaror och distribution av dessa, som avser att begränsa det nu förekommande stora antalet varutyper på de områden, där detta verkar starkt fördyrande utan att fylla något verkligt behov. Rationaliseringen bör också inriktas på en bättre försörjning än hittills med sådana kläder, inventarier, husgeråd m. m., som med hänsyn till pris, kvalitet och funktionsduglighet motsvara konsumenternas berättigade anspråk.

Innan kommissionen övergår till detaljerna i förslagen, torde det vara lämpligt att närmare ange innebörden av dessa olika motiveringar.

Konjunkturpolitisk motivering.

I ett den 4 oktober 1944 avgivet betänkande med förslag om inrättande av ett investeringsråd har kommissionen närmare utvecklat sina synpunkter på sysselsättningspolitiken efter kriget. Målet för den allmänna sysselsättningspolitiken har där angivits vara en jämn och hög sysselsättning av arbetskraften. Häri inbegripes även kravet på upprätthållande av inkomstnivån.

Med det svenska näringslivets struktur äro de primära depressionsområdena vanligen att finna inom exportindustrierna och investeringsverksamheten. När depressionstendenser uppstå, bör staten därför ingripa med åtgärder, som antingen hålla uppe sysselsättning och inkomster på dessa primära depressionsområden eller skapa en motkonjunktur. Kommissionen vill i detta sammanhang framhålla, att man icke kan vänta att sysselsättningen vid en mera omfattande depression skall kunna upprätthållas genom tillgripande av endast ett slags åtgärder. Varje åtgärd för sig kan synas otillräcklig, men genom en koordination av olika sysselsättningsskapande åtgärder på skilda områden av näringslivet, kan man åstadkomma en samlad effekt av väsentlig betydelse för sysselsättningsläget. Kommissionen har i olika sammanhang yttrat sig över olika förslag till dylika åtgärder, såsom investeringsutredningens program för offentliga arbeten, och har även själv framlagt förslag om produktion på lager och om stimulans till investeringar inom det enskilda näringslivet genom upprättande av ett investeringsråd. Andra åtgärder med samma syfte äro sådana, som avse att stimulera exporten genom exportkrediter och att stabilisera bostadsbyggandet på en hög nivå.

Även om det skulle vara möjligt att åstadkomma en mycket betydande effekt genom endast ett slags åtgärder, är det därför ej givet, att en sådan politik vore önskvärd på grund av de återverkningar, som den skulle kunna få på näringslivet i övrigt, eller på grund av dess penningpolitiska konsekven-

ser. Om exempelvis konjunkturpolitiken begränsades till offentliga arbeten, vilka i så fall måste givas en mycket stor omfattning, skulle risk uppstå för en snedbelastning av näringslivet genom en stark efterfrågeökning för industrier, som producera material för byggnads- och anläggningsverksamhet. Resultatet härav bleve att arbetare, som ginge arbetslösa inom andra industrier, temporärt måste överföras till byggnads- och anläggningsverksamhet eller till materialproducerande industrier, oavsett om de vore tränade för ett sådant arbete eller icke. Det kan ej heller tagas för givet, att ur samhällets synpunkt alla offentliga arbeten som igångsättas äro av högre angelägenhetsgrad än den produktion, som bortfaller i de av depressionen drabbade industrierna. Alldeles särskilt torde tveksamhet på denna punkt vara motiverad i perioder av omfattande arbetslöshet, då det av olika skäl kan bli nödvändigt att tillgripa offentliga arbeten av lägre angelägenhetsgrad. Vidare kan man icke räkna med att de överflyttade arbetarna ha samma effektivitet i det nya arbetet som i sitt gamla yrke, vilket kan göra det nödvändigt att komplettera lönen med familjebidrag och liknande tillskott. De sociala olägenheterna av en lokal överflyttning av gifta arbetare, som måste kvarlämna sin familj i hemorten, äro också stora. Vad den kvinnliga arbetskraften beträffar, äro de arbeten, som skulle kunna erbjudas den som beredskapsarbeten, ytterst fåtaliga och skulle vid en mera omfattande arbetslöshet vara helt otillräckliga. I sitt ovan åberopade betänkande har kommissionen också understrukt vikten av en riktig avvägning mellan olika åtgärder, som vidtagas i sysselsättningsskapande syfte.

Till vad ovan anförts kommer, att de depressionsmotverkande investeringsringarna icke alltid hinna sättas i gång och arbetarna överföras till dessa så snabbt eller i sådan omfattning, att arbetslöshet helt kan undvikas. I kommissionens den 10 maj avgivna utlåtande över investeringsutredningens betänkande ha framhållits de viktigaste orsakerna till att så ej kan bli fallet: olikartad geografisk fördelning av arbetslöshet och offentliga arbeten, bristande tillgång på oundgängligen nödvändiga yrkeskunniga byggnadsarbetare och arbetsledare, ofullständig planering, den kortare eller längre tid som åtgår för arbetenas igångsättande, arbetenas beroende av säsongen m. m. Utöver alla dessa orsaker, vilka verka hämmande på den offentliga investeringspolitiken under arbetslöshetsperioder av mera normal karaktär, tillkommer ytterligare att man under en efterkrigsarbetslöshet måste räkna med möjligheten av brist på viktiga investeringsråvaror. Den reserv av grovarbeten, som för ett sådant fall planerats av investeringsutredningen, måste vid mera omfattande arbetslöshet bli helt otillräcklig för de primära depressionstendensernas motverkande, bl. a. därför att man vid arbeten av denna karaktär icke kan vänta några mer betydande återverkningar på de materialproducerande industrierna.

De ovan diskuterade förhållandena medföra bortfall av inkomster. Orsakerna till minskningen av inkomsterna under en lågkonjunktur äro emellertid ej endast att söka häri, utan andra omständigheter tillkomma. En del arbetslösa avstå av olika skäl från att framträda såsom hjälpsökande och

reda sig på bidrag från anhöriga. Vidare erhålla de arbetslösa i många fall lägre inkomster vid offentliga arbeten än i sitt tidigare yrke. Inkomstminskningen drabbar även arbetare i företag, som genomföra arbetstidsförkortning, eller arbetare, som övergå till sämre betalda yrken. I samma riktning verka bortfall av inkomster av övertidsarbete samt reduktion av företagarinkomster, arvodes- och biinkomster m. m. Oförändrad sysselsättningsgrad betyder icke alltid oförändrad inkomstsumma.

En inkomstminskning för med sig verkningar på sysselsättningen i konsumtionsvaruindustrierna. Hur sysselsättningen i olika industrier kommer att påverkas, beror på inkomstminskningens följder för utgifternas fördelning på olika poster i den enskildes budget. Det kan generellt konstateras att en inkomstminskning för den enskilde konsumenten icke medför en proportionellt lika stor reduktion av hans efterfrågan på samtliga varor. Särskilt hårt drabbar efterfrågeminskningen de varaktiga konsumtionsvarorna, såsom kläder, möbler och andra inventarier, vilkas livslängd om så är nödvändigt ofta kan i avsevärd grad förlängas.

I den mån sparmedel eller kredit tillgripas för att täcka inkomstbortfall, vilket i viss begränsad omfattning torde förekomma, reduceras i motsvarande grad de sekundära verkningarna på sysselsättningen. Det är emellertid antagligt att man icke i någon större utsträckning begagnar sparmedel eller kredit för inköp av sådana varor av varaktig natur, för vilka ett uppskov med inköpet kan äga rum. Många arbetslösa sakna dessutom både sparmedel och möjlighet att få kredit.

Men det är ej endast arbetslöshet och inkomstminskning, som i en depressionsperiod åstadkomma en reduktion av efterfrågan på varaktiga kapitalvaror. Osäkerheten på arbetsmarknaden medför ofta, även för den som har arbete och oförändrade inkomster, en viss försiktighet i fråga om utgifterna och en benägenhet att skapa reserver att ta till i händelse av inkomstbortfall. Härigenom uppstår en viss tendens till ökad sparbenägenhet, vilken verkar i samma depressiva riktning som ett inkomstbortfall.

Till följd av de verkningar som reducerade inkomster och ökad sparbenägenhet kunna få på sysselsättningen inom industrier, som producera varaktiga konsumtionsvaror, kan en kumulativ deflationsprocess uppstå. Detta bör så vitt möjligt förhindras genom åtgärder, som öka den för konsumtionsutgifter disponibla summan. I viss utsträckning sker detta genom de kontantbidrag till arbetslösa, som lämnas genom arbetslöshetsförsäkringen eller från arbetslöshetsnämnd. Detta problem har behandlats av kommissionen i ett den 4 oktober 1944 avlämnat betänkande med förslag om kontanthjälpsverksamhet till förmån för arbetslösa, vari bl. a. föreslås en viss ökning av de kontanta bidragen under en period av massarbetslöshet. I detta sammanhang skall endast framhållas, att dylika kontantbidrag även med denna höjning nästan alltid ligga under den förutvarande inkomsten och därför icke kunna helt kompensera inkomstbortfallet.

Andra förslag i samma riktning ha framförts i den konjunkturpolitiska

diskussionen. Bl. a. har sålunda föreslagits att staten skulle variera skattesatserna under konjunkturykeln eller att staten skulle tvinga folk att spara under högkonjunkturen genom att ta ut högre skatter än som behövdes och återbetala överskottet under lågkonjunkturen, exempelvis i enlighet med det system för »post-war credits», som använts i England under kriget. Dylika förslag böra behandlas i ett större statsfinansiellt sammanhang, och kommissionen avser att framdeles återkomma till detta problem.

Dessa köpkraftsökande åtgärder skulle, enligt kommissionens uppfattning, i väsentlig grad förstärkas, om de kompletterades med en politik, som inriktas på att stimulera efterfrågan på produkter från sådana industrier, som utsätts för en efterfrågeminskning. I detta sammanhang tar kommissionen icke upp frågan om en dylik stimulans för exportindustriernas produkter genom exempelvis exportkrediter utan begränsar sig till en diskussion av de åtgärder som kunna vidtagas på hemmamarknaden för att under en depression upprätthålla de inhemska industriernas avsättning av varaktiga konsumtionsvaror och huvudsakligen sådana varor, som efterfrågas av konsumenterna.

Då möbler och hushållsmaskiner av olika slag normalt i stor utsträckning köpas på avbetalning, skulle man även genom variationer i avbetalningsvillkoren kunna påverka köpen i ur konjunkturpolitisk synpunkt önskvärd riktning. Det kan diskuteras, huruvida det allmänna överhuvud taget skall uppmuntra avbetalningshandeln. En väl reglerad och kontrollerad avbetalningshandel med vissa varor torde dock få anses vara socialt försvarbar. Att möjligheterna till inköp på avbetalning kunna spela en viss roll i konjunkturförloppet torde ej heller kunna förnekas. När inkomstförväntningarna stiga, tar detta sig uttryck i en ökad efterfrågan, som med avbetalningssystemet skulle kunna göra sig kännbar på ett tidigare stadium av uppsvinget än annars vore möjligt. Det kunde också under konjunkturuppsvinget i Sverige 1932—34 möjligen spåras en viss tendens till en relativt tidig ökning i produktionen av sådana typiska avbetalningsvaror som cyklar och symaskiner. Det saknas emellertid statistiska uppgifter, vilka kunna ligga till grund för en bedömning av den svenska avbetalningshandelns utveckling under olika konjunkturyklar. Av uppgifter som lämnats av representanter för avbetalningshandeln vill det synas som om en viss anpassning efter konjunkturerna med ökning under lågkonjunkturer äger rum automatiskt eller till följd av en medveten politik från företagarnas sida, men hur långtgående denna anpassning är kan man ej bedöma. Föreligger en dylik tendens, skulle förhållanden ligga annorlunda till här än i Förenta staterna, ty enligt bilaga 4 förete avbetalningskrediterna därstädes en mycket stark reduktion under lågkonjunkturer. I samma bilaga lämnas en redogörelse för vissa åtgärder, som företagits i Förenta staterna under kriget i syfte att begränsa avbetalningshandeln. Det har framkommit i den amerikanska pressen, att man diskuterat möjligheten av att lätta på avbetalningsvillkoren under den väntade efterkrigsdepressionen. Vissa uppgifter rörande den svenska avbetalningshandeln lämnas även i bilagan.

Kommissionen vill därefter erinra om, att staten normalt uppträder som en mycket stor köpare av inventarier av olika slag. Det skulle ligga helt i linje med den offentliga konjunkturpolitiken, om staten låte denna del av den statliga investeringsverksamheten så långt möjligt variera omvänt mot konjunkturerna. De statliga myndigheterna skulle sålunda under en arbetslöshetsperiod föregripa det behov av ersättning av förslitna inventarier, som kunde väntas uppstå under den närmaste framtiden, och jämväl det nyinvesteringsbehov, som man hade att emotse på grund av tillväxten i den statliga verksamheten.

Vad här sagts om staten gäller jämväl landstingen och kommunerna samt halvvoffentliga organ av olika slag. Såväl vad beträffar inköp för den löpande verksamheten som för sådan verksamhet, som är planerad men ännu icke hunnit sättas i gång, skulle dessa organ stimuleras att så långt möjligt koncentrera sina inköp till lågkonjunkturen. Om man vet att exempelvis skollokalerna måste utbyggas för att mottaga ett stigande antal barn eller för att möjliggöra en ur pedagogiska synpunkter nödvändig uppdelning av klasserna eller om man upplagt ett program för inrättande av daghem och lekskolor, skulle en arbetslöshet inom vederbörande industrier kunna utnyttjas för beställning av inventarier för den kommande verksamheten.

Det är så mycket mer angeläget, att åtgärder vidtagas i denna riktning, eftersom de statliga och kommunala inköpen på detta område för närvarande torde ha en tendens att öka vid stigande konjunkturer och sjunka vid fallande, varigenom konjunktursvängningarna skärpas.

Det föreligger vidare eftersatta behov av inventarier i skolor, inrättningar m. m., tillhöriga mindre köpkraftiga kommuner, vilka behov skulle helt eller delvis kunna täckas under en lågkonjunktur.

För att få en uppfattning om arten av de eftersatta behoven på detta område har kommissionen låtit företaga vissa enquêtes, för vilka redogörelse lämnas i bilaga 1. En sammanfattning av denna bilaga lämnas nedan.

Från 355 landskommuner ha inhämtats vissa uppgifter om inventarieutrustning och nyanskaffningsbehov i fråga om folkskolor, fortsättningsskolor och yrkesskolor, ålderdomshem, kommunala barnhem o. d. samt kommunala nämnder och expeditioner samt om behovet av brandmateriel och vissa underhålls- och reparationsbehov i fråga om byggnader och anläggningar. Att döma av de inkomna svaren synas de eftersatta behoven i fråga om inventarieutrustningen vara särskilt utpräglade i skolorna; i synnerhet framhållas ofta brister i fråga om pulpeter och slöjdbänkar. Beträffande ålderdomshem, barnhem o. d. anmäles behov av kylskåp, sänglinne och övrig sängutrustning. För de kommunala nämndernas och expeditionernas vidkommande påpekas behovet av skriv- och räknemaskiner, blankettskåp o. dyl.

I samband med denna fråga kan nämnas, att skolöverstyrelsen i en skrivelse den 10 oktober 1944 gjort en hemställan till Kungl. Maj:t om ändring av grunderna för statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Överstyrelsen föreslår att inventarie- och materielbidragen måtte höjas och åberopar i sin motivering uttalanden från statens folkskoleinspektörer, av vilka framgår, att materielbeståndet i många skolor kan betecknas som anmärkningsvärt otillfredsställande och att de nu utgående bidragen icke varit tillfyllest för de behov, som de avse att tillgodose.

Kommissionen har vidare i samarbete med socialstyrelsen låtit verkställa en undersökning bland fattigvårds- och barnavårdskonsulenterna rörande deras uppfatt-

ning om förekommande eftersatta behov av inventarier i sådana inrättningar, som tillhöra deras arbetsområde. Av deras uttalanden i denna fråga framgår, att större eftersatta behov av inventarier finnas i två av de nio distrikten och att även i de övriga distrikten åtskilliga missförhållanden i fråga om inventarietrustningen föreligga. Såsom en lämplig väg att råda bot på den ofta förekommande planlösheten vid kommunernas anskaffande av inventarier ifrågasättes från konsulenternas sida, huruvida icke inköp av lämpliga serietillverkningar framdeles skulle kunna ske genom centrala upphandlingsorgan i länen eller distrikten.

Det intryck, som erhållits genom enquëten, har bekräftats vid en genomgång av förste provinsialläkarnas årsredogörelser för åren 1939—43. I bil. 1 återges vissa uttalanden ur dessa redogörelser angående förhållandena i skolor, ålderdomshem och andra anstalter.

Utrustningen för undervisning i husligt arbete har alltid varit styvmoderligt behandlad av det allmänna. Uttalanden från skolköks- och lanthushållslärarinnor samt från konsulenter för husligt arbete tyda på att det är mycket illa ordnat för denna form av undervisning i såväl folkskolor som fortsättningsskolor. Bristerna i fråga om inventarietrustningen synas ofta stå i samband med att undervisningslokalerna äro olämpliga.

Hemkonsulenterna i de olika hushållningssällskapsområdena ha i sina svar på en särskild enquête gjort en del kritiska anmärkningar rörande förhållandena inom sitt verksamhetsområde.

Enligt de svar, som lämnats av landstingsdirektörerna på en av kommissionen verkställd enquête, föreligga inga mera omfattande brister i fråga om inventarietrustningen vid offentliga anstalter inom landstingens förvaltningsområden.

Som framgår av ovanstående redogörelse, gälla önskemålen från kommunerna närmast sådana varor som tillverkas inom möbel- och textilindustrierna samt i viss mån även i verkstadsindustrin. Men folkskoleinspektörernas rapporter visa, att skolorna på många håll äro otillfredsställande utrustade i fråga om materiel för undervisningen, hygieniska anordningar m. m. och att varuurlvalet därför kan komma att bli avsevärt mera omfattande.

Innan kommissionen går vidare, vill den framhålla, att det finnes ytterligare ett varuområde, som jämväl kan bliva föremål för åtgärder av den art som nedan kommer att diskuteras. Det gäller närmast jordbruksmaskiner. Det skulle sålunda vara synnerligen önskvärt, om jordbrukets mekanisering kunde påskyndas i tider, då verkstadsindustrin har brist på arbetstillfällen. Kommissionen, som på denna punkt har tagit kontakt med 1942 års jordbrukskommitté, har erfarit att jordbrukskommittén som en förberedelse för eventuella åtgärder i syfte att stödja mekaniseringen i jordbruket verkställt vissa undersökningar rörande maskinbeståndet. Kommissionen vill därför understryka önskvärdheten av att jordbrukskommittén, då den går att utforma planerna för en stödverksamhet på detta område, beaktar de konjunkturpolitiska synpunkterna.

Man torde kunna förutsätta att de industrier det här gäller, d. v. s. sådana industrier, som utgöra sekundära depressionsområden, i regel drabbas av mera allmän arbetslöshet, först när depressionen spritt sig till en betydande

del av de primära depressionsområdena. Åtgärder av det slag som här diskuteras skulle därför bli aktuella först i en period av massarbetslöshet. Men man torde dock icke kunna undgå att något diskutera de komplikationer, som kunna uppstå på grund av lokala olikheter i sysselsättningsgrad inom en viss konsumtionsvaruindustri.

Lokala olikheter på sekundära depressionsområden kunna uppstå genom att enskilda fabriker eller grupper av fabriker inom en konsumtionsvaruindustri för sin avsättning äro begränsade till visst lokalt område. Om detta område domineras av en enda industri, exempelvis en exportindustri, som utsättes för avsättningssvårigheter, komma de lokala konsumtionsvaruindustrierna att också drabbas härav. Det finnes exempelvis småföretag inom möbelindustrin, som huvudsakligen avsätta sina produkter på den lokala marknaden. Om Västernorrlands sågverk och pappersmasseindustrier på grund av en dålig exportkonjunktur drabbas av arbetslöshet, är det troligt, att de lokala möbelverkstäderna få avsättningssvårigheter, fastän god sysselsättning kanske råder inom möbelindustrin i andra delar av landet. I en sådan situation kan det knappast vara lämpligt att vidtaga avsättningsstimulerande åtgärder, som inriktas på hela möbelmarknaden och som skulle kunna leda till ökad efterfrågan på möbler från fabriker med god sysselsättning. I stället kan man tänka sig beställningar hos de lokala företagen från kommunala organ, i det anförda exemplet genom inköp av möbler för kommunala verk och inrättningar i de distrikt som drabbas av arbetslöshet. Skulle detta ej vara möjligt, få de arbetslösa omhändertagats på annat sätt.

Kommissionen vill ånyo erinra om, att de här diskuterade åtgärderna endast utgöra ett led i den offentliga sysselsättningspolitiken och att de ej äro avsedda att tillgripas i sådana fall, då de skulle kunna medföra icke önskvärda verkningar. De lämpa sig framför allt i situationer, då avsättningssvårigheter drabba en hel industrigren eller större delar av densamma. Det torde i allmänhet icke heller vara lämpligt att staten ingriper genom avsättningsstimulerande åtgärder av den typ, som här diskuteras, i den händelse en lokal arbetslöshet skulle uppstå genom att ett enstaka företag på grund av inkompetent ledning, kapitalknapphet eller dylikt måste nedlägga driften.

Eftersom den omedelbara orsaken till här diskuterade avsättningssvårigheter är en nedgång i inkomsterna och därmed i konsumenternas efterfrågan i allmänhet och speciellt på konsumtionskapitalvaror, kommer behovet av avsättningsstimulerande åtgärder i regel också att göra sig kännbart i samtliga konsumtionskapitalvaruindustrier på en gång, även om det kan vara större i en industri än i en annan. Det är sålunda troligt att möbelindustrin drabbas av arbetslöshet samtidigt som exempelvis porslinsindustrin eller skoindustrin, ehuru arbetslösheten kanske blir mera omfattande i den förstnämnda industrin än i de två senare.

I detta sammanhang vill kommissionen ytterligare understryka, vad den tidigare framhållit i ovan omnämnda betänkande rörande produktion på lager, nämligen att staten icke i allmänhet bör som en sysselsättningspolitisk åtgärd genom subventioner till företagen avlyfta sådana kostnader, vilka nor-

malt böra belasta driften. Det kan sålunda icke anses lämpligt att ge en allmän subvention exempelvis till möbelindustrin för att göra det möjligt för denna industri att sätta ner priset på sina produkter. Ännu mindre kan det anses lämpligt att subventionera enskilda företag, vilka på grund av höga produktionskostnader icke kunna konkurrera med övriga företag i branschen. Dylika subventioner ha en tendens att konservera föråldrade produktionsmetoder och att förhindra införandet av nya kostnadsbesparande metoder. Under 1930-talets depression avvisade man också på ett tidigt stadium tanken på subventioner av denna typ som ett led i sysselsättningspolitiken.

Härmed vill kommissionen dock icke taga ställning till frågan, huruvida en direkt prissubventionering i fråga om för minderåriga barn avsedda, varaktiga förnödenheter bör genomföras såsom en komplettering till de åtgärder, vilka av kommissionen rekommenderas i detta betänkande. Såsom i ett senare sammanhang framhålles, överväges för närvarande inom befolkningsutredningen förslag om sådan direkt prissubventionering. Åtgärder av denna natur skulle på sätt, som längre fram skall angivas, kunna genomföras jämsides med de bidragsformer, som kommissionen här förordar. Förutsättningen för att en sådan direkt prissubventionering överhuvud taget skall kunna komma i fråga är emellertid, att den helt får karaktär av stöd åt konsumtionen och att den icke innebär, att enskilda industrier eller företag erhålla finansiell hjälp från staten.

Socialpolitisk motivering.

Genom tidigare undersökningar av levnadsstandarden i Sverige är det känt, att stora brister föreligga i de mindre köpkraftiga hemmens utrustning med inventarier av olika slag, kläder m. m. Dessa undersökningar ha också givit vid handen, att barnantalet direkt påverkar standarden. Ju flera barn en familj har, desto lägre blir dess standard. I fråga om såväl bostads- som näringsstandard är det hos familjer med barn, i synnerhet de barnrika, som de vanligaste och mest allvarliga bristerna påträffas. Då utgifterna för bostad och livsmedel i familjer med små inkomster utgöra den ojämförligt största posten i familjebudgeten, pressas klädstandarden ner och föga blir över för inköp av inventarier. Det finns därför stora otillfredsställda behov på detta område. Detta framgår också av det förhållandet, att efterfrågans inkomstelasticitet för inventarier är mycket hög även i familjer, som icke tillhöra de sämst situerade, och att en nedgång av inkomster sålunda medföra en avsevärt större minskning av inventarieköpen. En annan grupp, vars levnadsstandard även ligger på låg nivå och detta oavsett barnantalet utgöres av änkor och andra ensamstående mödrar, vilka i regel ha mycket mindre inkomster än manliga familjeförsörjare och för vilka redan ett barn betyder en kraftig nedpressning av standarden.

För att ytterligare belysa förhållandena i hemmen med hänsyn till dessas utrustning med kläder och inventarier har kommissionen ansett det önskt-

vårt med vissa nya undersökningar och en utförlig redogörelse för dessa återfinnes i bilaga 1. Dessa undersökningar göra ej anspråk på fullständighet och de ge ej heller en grund för en kvantitativ bedömning av föreliggande brister. Kommissionen anser det därför vara angeläget, att en mera representativ undersökning företages, exempelvis i samband med en ny allmän konsumtionsundersökning, på sätt som 1941 års befolkningsutredning föreslagit i sin skrivelse till Konungen av den 13 oktober 1944.

Här nedan lämnas en kort sammanfattning av bilagan.

Det framgår av socialstyrelsens äldre undersökningar, att storleken av utgifterna för beklädnad och inventarier står i nära samband med familjernas »välstandsgrad», d. v. s. förhållandet mellan inkomst och familjestorlek. I de lägre inkomstklasserna visa dessa utgifter t. o. m. en tendens att sjunka med ökat barnantal, trots att behovet givetvis är störst i de barnrika familjerna. Mera välstuerade familjer synas däremot vara i stånd att öka utgifterna för dessa ändamål i den mån som familjerna bli större. En längre tids arbetslöshet med åtföljande inkomstbortfall påverkar likaså utgifterna i starkt sänkande riktning.

En av industrikommissionen i samarbete med landsorganisationen sommaren 1941 företagen »garderobsinventering» ger ytterligare belägg för i vilken grad beklädnadsstandarden sjunker vid fallande »välstandsgrad», d. v. s. vid minskad inkomst eller ökat barnantal.

Kommissionen har därjämte genom sitt kansli låtit verkställa tvenne enquêter bland distriktssköterskor och hemsystrar i avsikt att få en mera konkret bild av olika familjers standard i här berörda avseenden. I frågeformulären begärdes vissa uppgifter om de enskilda hemmens förhållanden, vilka uppgifter skulle baseras på de erfarenheter, som vederbörande gjort under sin tjänstgöring. Det sålunda insamlade materialet innehåller åtskilliga viktiga upplysningar angående familjernas sängutrustning, sovvanor, köksutrustning m. m. samt barnens beklädnad. I flertalet formulär ha vidare givits konkreta beskrivningar av förhållandena i särskilt illa utrustade hem. I bil. 1 har en excerptsamling ur dessa beskrivningar medtagits.

Distriktssköterskornas och hemsystrarnas svar överensstämma synnerligen väl. Huvudintrycket av undersökningen är, att en mycket betydande del av de hem uppgiftslämnarna kommit i beröring med har det synnerligen dåligt ställt i fråga om hemmens utrustning med möbler, sängkläder, köksredskap och övriga nödvändiga inventarier och redskap. I många hem saknas det allra nödvändigaste i fråga om dessa varor. Särskilt tycks bristen på sängar och hygienisk sängutrustning vara påtaglig och detta gäller framför allt de barnrika familjerna. Det uppgives ganska ofta i formulären att två eller flera personer dela bädd, och speciellt barnen synas i stor utsträckning sakna egen bädd. I en mycket stor del av de besökta hemmen äro redskapen för matlagning, städning och andra hushållsgöromål otillräckliga och bristfälliga. Förrådet av tallrikar, koppar och matbestick är ofta för litet för att samtliga familjemedlemmar skola kunna intaga måltiderna samtidigt. Likaså konstateras allvarliga brister i fråga om barnens kläder, särskilt i fråga om underkläder, strumpor och skor. Missförhållandena synas vara särskilt svåra i mindre bemedlade, barnrika familjer.

Bakgrunden till ovan påtalade brister utgöres av den sociala och ekonomiska struktur, i vilken familjerna äro infogade. De dåliga bostadsförhållandena, särskilt på landsbygden, sätta sin prägel på hemmen. Bostäderna äro små och trånga, fuktiga och dragiga och lämna ofta icke ens utrymme för det erforderliga antalet möbler och sängar. Är bostaden kall och dragig, delar man säng för att icke frysa. Den rätt utbredda vanan, särskilt på landsbygden, att familjerna tränga ihop sig i ett eller två rum torde i de flesta fall enligt uppgiftslämnarna sammanhänga med familjens ekonomiska ställning och bostädernas dåliga kvalitet. Folk har helt enkelt

inte råd att elda upp ytterligare ett rum. Den dåliga köksutrustningen beror till stor del på de primitiva förhållanden, under vilka husmödrarna på landsbygden ofta arbeta. Spisarna äro svåra att elda och arbetskrävande. Vatten och avlopp saknas i stor utsträckning. De svåra arbetsförhållandena nedsätta husmödrarnas krafter, så att de ej räcka till för att hålla standarden uppe; ett större barnantal betungar arbetet och ekonomin. I åtskilliga fall är också husmödrarnas okunnighet och slöhet en bidragande orsak till hemmens förfall.

Av uppgiftslämnarnas uttalanden framgår att de olika sociala hjälpåtgärder, som företagas från myndigheternas och enskildas sida, ha haft en stor betydelse för att hålla många hem över en viss bottennivå. I stort sett visa dessa undersökningar emellertid att alltför många familjer fortfarande leva på en standard, som numera icke är försvarbar ur vare sig hygienisk eller samhällsekonomisk synpunkt.

Av ovanstående redogörelse framgår, att det finnes ett mycket stort ackumulerat behov, som om det tillfredsställdes skulle mera varaktigt bringa standarden i de svenska hemmen i fråga om här berörda varor upp på en ur hygienisk och social synpunkt väsentligt bättre nivå än tidigare.

En näraliggande fråga gäller hemmens rationalisering. Ur social-, hälso- och befolkningspolitisk synpunkt är det av vikt, att mödrarnas arbetsbördas lättas. Detta rationaliseringsbehov är särskilt framträdande i hem med mindre inkomster, i synnerhet om barnantalet är stort, men det gör sig även gällande i barnfamiljer långt upp i medelklassen. Vid en jämförelse mellan städer och landsbygd framstår landsbygdens kvinnor i detta hänseende såsom de sämst ställda, enär landsbygdens hem alltså äro mera arbetskrävande än stadshemmen. Med den utveckling man har att emotse på marknaden för kvinnlig arbetskraft ha lanthemmen mera begränsade möjligheter än stadshemmen att skaffa sig avlönad arbetskraft. Endast sällan få de behålla sina egna barn som medhjälpare.

Detta arbetskraftsproblem kan åtminstone delvis lösas genom en fortsatt överflyttning av vissa arbetsuppgifter på arbetskraft utanför hemmen, bl. a. genom kollektivisering av en del av arbetsuppgifterna, genom bostädernas förbättring (exempelvis vatten och avlopp på landsbygden) samt genom anskaffning av arbetsbesparande maskiner och redskap, som underlätta arbetet inom hemmen. Exempel på dylika maskiner äro dammsugare, symaskiner, arbetsbesparande spisar, elektriska varmvattenberedare m. m. (de två sistnämnda artiklarna speciellt på landsbygden). Hemmens forskningsinstitut ägnar sin uppmärksamhet åt dessa frågor.

Anskaffandet av lämpliga hushållsmaskiner och redskap är emellertid icke enbart en teknisk utan även en ekonomisk fråga. Ett företag, som rationaliserar sin drift, kan räkna med att erhålla ökade inkomster, vilka täcka de med rationaliseringen förenade kostnaderna. I vissa hem kan man lägga en dylik ekonomisk kalkyl till grund för sitt handlande, nämligen om inköpet kan minska kostnaden för anställd arbetskraft eller om husmodern därigenom lättare kan åtaga sig ett förvärvsarbete. Men i flertalet familjer betyder mekaniseringen av hemarbetet icke en inkomst eller utebliven utgift utan en lättnad i husmoderns arbetsbörd. Det beror sålunda på famil-

jeinkomsten, om man anser sig kunna höja standarden på detta sätt. Många av de familjer, som bäst skulle behöva denna lättnad, ha icke med rådande priser tillräcklig köpkraft för att genomföra en rationalisering av hemarbetet. Av denna orsak blir frågan om hemmens förseende med arbetsbesparande maskiner och redskap en social fråga.

Det kan ävenledes anses vara en socialpolitisk uppgift att tillse, att skolor, daghem och lekskolor, ålderdomshem, sjukhus m. m., d. v. s. inrättningar som i här berörda avseenden skulle kunna betecknas som kommunala kollektivhushåll, ha den utrustning som behöves, för att de på ett tillfredsställande sätt skola kunna fylla sina uppgifter. Kommissionen har ovan i annat sammanhang visat att, trots den stora standardhöjning som ägt rum under sista decenniet, tillståndet inom en del kommuner lämnar mycket övrigt att önska i detta avseende.

Den viktigaste orsaken till de ovan konstaterade bristerna i hemmens utrustning är som tidigare framhållits otillräcklig köpkraft, som i sin tur bottnar i den ojämna fördelningen av både inkomster och barnförsörjningsbördor. Även de små landskommunernas bristande förmåga att hålla sina skolor och andra inrättningar på en tillfredsställande nivå har samma orsak, nämligen den trots skatteutjämningen mellan kommunerna ojämna fördelningen av skattebetalningsförmågan mellan olika delar av landet, särskilt mellan stad och landsbygd.

I många fall kan det vara en olämplig disposition av inkomsten eller bristande förmåga hos hustrun att sköta sitt hem, som är orsaken till missförhållandena. Men sådan oförmåga torde oftast sammanhånga med att hustrun själv vuxit upp i liknande förhållanden och att hon därför aldrig haft tillfälle att lära sig hygien och ordning. Om man icke ingriper utan låter den nya generationen genomleva sin barndom på samma sätt som den äldre, kommer man in i en cirkelgång, som aldrig brytes. Upplysning och rådgivning äro av största betydelse, icke minst för att man med bidragsverksamheten skall nå det avsedda syftet, och kommissionen skall också i det följande framlägga förslag till åtgärder för att stimulera och effektivisera denna verksamhet. Men det måste ihåggkommas, att den första förutsättningen för att man skall kunna driva en effektiv upplysningsverksamhet, antingen det gäller bostad, kroppslig hygien, matlagning eller liknande, är att hemmen ha ekonomiska förutsättningar att följa de anvisningar de erhålla.

Många gånger torde också arbetsbördan och den dåliga ekonomin ha blivit hustrun övermäktiga, så att hon inte orkar hålla samman hemmet utan till sist blir likgiltig för sin omgivning. En hjälp att sätta hemmet i stånd och att bota de värsta bristerna kan i sådana fall ge henne en fastare grund för hennes fortsatta arbete i hemmet och återuppväcka hennes ambition.

Vidare framgår det av undersökningarna, att det många gånger är trångboddhet och dåliga bostäder, som äro orsakerna till bristerna i hemmens utrustning, särskilt när det gäller bäddförhållandena. Kommissionen torde få anledning att i annat sammanhang återkomma till åtgärder i bostadsfrå-

gan, men vill här framhålla att, om man bereder barnfamiljerna tillgång till större bostäder, bör man även underlätta för dem att anskaffa de inventarier, som den större bostaden kräver.

Det kvarstår som ett faktum, att det är otillräcklig köpkraft, som i regel är den avgörande orsaken till bristerna. Det råder vidare icke någon meningsskiljaktighet rörande önskvärdheten av en höjning av de svenska hemmens standard i dessa avseenden. Man är likaledes ense om att åtgärder måste vidtagas för att utjämna barnkostnaderna. Utan en dylik utjämning kommer barnfamiljernas levnadsstandard att pressas ned på ett sätt, som kan äventyra barnens hälsa och som kan leda till en ytterligare nedgång i natalitet. Vi kunna helt enkelt icke stå till svars med att ett så stort antal barn alltjämt växer upp under sådana förhållanden, som skildras av distrikts-sköterskor och hemsystrar i deras enquetesvar.

Att råda bot på dessa missförhållanden är en uppgift, som faller på det allmänna och främst på staten. Om kommunerna skulle bära huvudansvaret och den ekonomiska bördan för en socialreform av detta slag, skulle konsekvensen bli att kommuner, som äro fattiga, därför att de som bo inom kommunen äro fattiga, skulle få bära en övermäktig börda och att på grund av de ekonomiska resursernas begränsning de kanske ur social synpunkt viktigaste behoven icke skulle bli tillgodosedda.

Men det finns ytterligare en anledning, varför staten bör bära huvudansvaret. Det gäller i första hand att tillgodose eftersatta behov hos barnfamiljerna. Landsbygden bär för närvarande den utan jämförelse största ekonomiska bördan av de svenska barnens försörjning och uppfostran. Det är där som det största antalet barnrika familjer är att finna. Men landsbygden får dessutom icke behålla dessa barn. När de vuxit till den ålder, då de genom arbete skulle kunna bidra till sin försörjning, gå de till industrisamhällen och städer. Rättvisan fordrar därför att utjämningen av barnkostnaderna bäres även av dessa samhällen och att den icke sker inom varje kommun för sig.

Motivering av förslaget i vad det rör prissänkande åtgärder, kvalitetskontroll samt upplysnings- och forskningsverksamhet.

Det har i föregående avsnitt framhållits, att den förnämsta orsaken till bristerna i hemmens utrustning är att vid de priser, som hittills gällt på marknaden, inkomsterna i ett stort antal familjer icke räcka till för anskaffning av en tillräcklig utrustning med inventarier och kläder eller för inköp av nya varor i stället för dem som förbrukas och förslitas. Inledningsvis har dryftats frågan om bidrag till vissa grupper av konsumenter i syfte att stärka deras köpkraft på detta område. Men som där framhållits, böra bidragen samordnas med andra åtgärder i syfte att få fram en produktion av varaktiga konsumtionsnyttigheter till sådana priser, att de bliva tillgängliga för den stora massan av konsumenter, samt med en intensifierad forsknings- och upplysningsverksamhet.

Kommissionen vill först understryka, att kostnadssänkningar icke böra åstadkommas genom en sänkning av varornas kvalitet. Medan produktionen av maskiner och redskap för industrin sedan länge inriktats på kvalitetsvaror, förekommer det alltjämt att framställningen av varaktiga konsumtionsvaror icke är tillfredsställande i detta hänseende. Till följd av konsumenternas bristande varukännedom och låga köpkraft kunna producenterna ändock få avsättning för sina produkter. Vid sidan av de kvalitetsvaror, som släppas ut i marknaden av våra industriföretag eller införas från utlandet, produceras och importeras varor, som icke kunna sägas uppfylla konsumenternas berättigade anspråk på kvalitet i fråga om material, utseende eller funktionsduglighet. Priserna äro visserligen relativt låga, men äro ändock för höga i förhållande till den dåliga kvaliteten. Nya typer av hushållsredskap lanceras exempelvis på marknaden utan att de underkastas någon prövning, och efter en kort tid försvinna de åter, därför att de visat sig vara odugliga. Men många hem ha under tiden kastat ut pengar på oanvändbara föremål. Som exempel på varutyper, bland vilka man vid sidan av goda fabrikat kan i ungefärligen samma prisläge finna sådana som äro undermåliga, kunna nämnas möbler, madrasser, mekaniska vispar, konservöppnare, strumpstoppningsapparater, bleckformar för bakning, kastruller och andra hushållsartiklar av tunt aluminium, s. k. rostfria matbestick m. m. Ytterligare exempel på starkt varierande kvaliteter kunna erhållas på marknaden för hushållsporslin, för vilket hållfastheten kan variera som från 1 till 20 och glasyrens motstånd mot hetta vara synnerligen skiftande, utan att dessa olikheter ta sig uttryck i priset. Det förekommer ett slöseri med råvaror och arbetskraft i en produktion av varor, som köpas av en okunnig allmänhet och som snart måste kasseras, därför att de äro odugliga för sitt ändamål eller därför att de ha en alltför kort livslängd.

En orsak till dessa missförhållanden är, att man på detta område till skillnad från livsmedelsområdet praktiskt taget icke erhållit något stöd från det allmänna för forskning. Arbetet på dessa fronter bedrives av enskilda företag eller sammanslutningar, vilka ha obetydliga statsbidrag för sin verksamhet. Tidigare ha självständiga organ helt saknats för de för denna kontroll nödvändiga undersökningarna. Ett första steg till undanröjande av denna brist har tagits genom tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut, som dock med hänsyn till sina stora uppgifter på detta utforskade område har helt otillräckliga medel till sitt förfogande. Statens bidrag uppgår för närvarande till endast 50 000 kr. om året. Detsamma gäller ett sådant organ som Svenska slöjdföreningen, vars verksamhet är av betydelse för produktionsinriktning på bruksvaror, vilka äro tillfredsställande med hänsyn till kvalitet och utformning. Föreningen har tidigare åtnjutit ett statsbidrag på 10 000 kronor; för budgetåret 1945/46 har detta höjts till 25 000 kronor.

Innan kommissionen övergår att diskutera de åtgärder, som kunna vidtagas i kostnadssänkande syfte, vill kommissionen erinra om sitt tidigare uttalande, att kostnadssänkningar icke — annat än möjligen i fråga om artiklar särskilt avsedda för minderåriga barn — böra åstadkommas genom subventioner till företagen.

En viktig väg för åstadkommande av produktionskostnadssänkningar är produktion i långa serier. Förutsättningen härför är en stor avsättning av produkten i fråga, och en sådan förutsättning kan skapas genom bidragsverksamheten. Om denna får en riktig uppläggning, vilket innebär att man i den allmänna handeln söker få fram ur konsumenternas synpunkt riktiga varor, kan man nämligen öka även den köpkraftiga efterfrågan och därigenom åstadkomma en större avsättning.

I länder med en stor hemmamarknad kan man för en viss vara med bibehållande av stordriftens fördelar åstadkomma ett utbud av mycket varierande typer. Med en begränsad marknad följer emellertid, att ju mer varierande man gör produkttyperna, desto mer reduceras möjligheten att lägga upp stora serier i produktionen. På en liten marknad som den svenska måste antalet produkttyper därför minskas. En standardisering av produkterna är nödvändig för detta ändamål.

Även vad distributionskostnaderna beträffar, kan nedbringandet av antalet typer få fördelaktiga verkningar, enär fordringarna på ett rikligt sortiment hos detaljhandlarna minskas. Detta betyder minskade lagringskostnader. Det är möjligt att genom en rationalisering av själva detaljhandelsstrukturen dessa kostnader kunna ytterligare nedbringas. Kommissionen, som har för avsikt att i annat sammanhang taga upp denna fråga, vill här endast framhålla, att för en del större hushållsmaskiner mera väsentliga kostnadsbesparingar kanske icke stå att vinna inom själva produktionsledet men att en ändring av distributionsmetoderna möjligen skulle kunna åstadkomma en prissänkning.

Som framgår av bil. 2 har man i fråga om produktionsvarorna kunnat åstadkomma en ganska långt driven standardisering, vilken möjliggör produktion i långa serier. Härigenom kunna produktionskostnaderna sänkas. Det framgår emellertid av samma bilaga, att i fråga om de varaktiga konsumtionsvarorna utvecklingen har gått långsammare, beroende på såväl konsumenternas som producenternas och distributörernas inställning till standardiseringen. Vidare kräver en standardisering mycket ingående och tidskrävande förarbeten och forskningar. För konsumtionsvarornas vidkommande ha, som redan påpekats, dylika forskningsmöjligheter tills nyligen helt saknats, vilket illustreras av att den standardisering på hithörande områden, som hittills förekommit, huvudsakligen gällt varor, vilka användas i kommunala kollektivhushåll, såsom sjukhus m. m.

Kraven på ökad standardisering av konsumtionsvaror mötas ofta av motstånd från konsumenterna och även från fabrikanterna med hänvisning till att konsumenterna önska ett stort urval av varor. Vidare visar erfarenheten att konsumenterna ofta visa misstänksamhet mot varor, som utbjudas till ovanligt låga priser och vilkas kvalitet är svår att bedöma.

Detta motstånd bottnar i missuppfattning rörande arten av den standardisering man avser att åstadkomma. Man antar att denna med nödvändighet betyder uniformering och kvalitetsförsämring. Men så är icke fallet. För det första finnes det på många områden ingen anledning att hålla ett

så stort antal varutyper som för närvarande, enär detta icke motsvaras av något behov hos konsumenterna. Det finnes ingen anledning antaga, att en husmor har behov av att välja mellan 196 olika typer av stekpannor, det antal som fanns i handeln, innan industrikommissionen tog initiativet till en begränsning till 75. Lika litet är det nödvändigt med ett 80-tal olika konservöppnare. Vid en undersökning av i handeln förekommande förskärare och knivar för hushållsändamål visade det sig, att antalet typer uppgick till ca 200. Det torde icke kunna påstås, att det kännes som en uniformering, om i fråga om dessa redskap antalet nedbringas till hälften eller t. o. m. till fjärdedelen, i all synnerhet som köparna icke ha reda på att detta stora urval finnes tillgängligt. Ingen handlare kan nämligen föra ett så stort sortiment, och ofta finnes det icke ens möjlighet att på samma ort spåra upp ett så stort antal typer av en och samma vara. Detsamma kan sägas om ett flertal andra varor, exempelvis ytterplagg och skolkläder för barn, barnunderkläder och barnstrumpor m. m.

Redan har en hel del gjorts för att minska antalet produkttyper. Centrala sjukvårdsberedningen har sålunda genomfört en standardisering av lakansväv och andra varor, som även användas i de enskilda hemmen, utan att någon opponerat sig däremot eller kanske ens märkt det annat än genom den prissänkning eller uteblivna prishöjning, som därigenom åstadkommits.

För det andra kan standardiseringen sättas in på detaljer, exempelvis foder och andra tillbehör som behövas i konfektionen. Även i detta fall kan standardiseringen genomföras, utan att konsumenterna uppfatta det som en uniformering.

För det tredje kan en på rätt sätt bedriven standardisering ofta bidra till större variation. Hur detta rent tekniskt är möjligt framgår exempelvis av de nya uppslag, som kommit fram inom möbeltillverkningen i syfte att standardisera möbelementen, vilka med stora variationsmöjligheter sedan kunna hopfogas till färdiga möbler.

Kritiken tar vidare icke hänsyn till det förhållandet, att de flesta människor av ekonomiska skäl icke kunna utnyttja de möjligheter till variation i konsumtionen, som den moderna produktionen erbjuder. Man får icke heller förblanda standardisering med torftighet och enformighet, vars förnämsta orsak är fattigdomen. En köpare med begränsade resurser är hänvisad till billiga varor och kan icke utnyttja de valmöjligheter, som stå den köpkraftige till buds. Ju dyrare hemmens inventarier äro, desto färre saker kan familjen köpa och desto mer tryckande enformigt kan det då kännas, om dessa saker förekomma i samma utformning i alla hem. Utvecklingen under industrialismen har emellertid visat, att människorna få större köpkraft och därmed ett friare konsumtionsval, i den mån som kostnader och priser kunna sänkas genom produktion i stor skala. Genom tillgång på ändamålsenliga och tilltalande möbler, som genom produktion i långa serier kunna försälgas till ett billigare pris än för närvarande, skulle familjerna exempelvis få möjlighet att lägga ned pengar på sådana detaljer, som ge hemmen deras personliga prägel.

Det är många gånger själva termen standardisering, som verkar avskräckande, därför att den ger intryck av enformighet och sekunda kvalitet. Förhållandet kan som ovan framhållits vara det motsatta. Dyra kvalitetssaker äro för övrigt oftast enkla till formen med en knapphet i fråga om dekor och prydnader, som man sällan finner hos de billigare produkterna. Om man sålunda genom standardisering kan få fram varutyper, som i detta avseende närma sig de dyrare varorna, kan efterfrågan på de standardiserade varorna stimuleras.

Den begränsning av antalet varutyper, som här angivits vara ett viktigt villkor för en sänkning av produktionskostnaderna, avser endast en koncentration av produktionen av mera ooundgängliga bruksvaror till ett färre antal typer än för närvarande. Det bör därutöver alltjämt finnas frihet för producenterna att framställa varor av de mest varierande slag. Målet är icke att skapa en statsdirigerad konsumtion utan att förse marknaden med ett utbud av bruksvaror, som äro kvalitativt tillfredsställande och kunna försälas till rimliga priser.

Genomförandet av en standardisering kräver, som ovan framhållits, långa förarbeten och ett tidskrävande forskningsarbete. I bilaga 2 till detta betänkande har en redogörelse lämnats för den hittillsvarande verksamheten, så som den utövas av Sveriges standardiseringskommission, Hemmens forskningsinstitut, Svenska slöjdföreningen, Centrala sjukvårdsberedningen m. fl. Dessa organ måste beredas möjlighet att intensifiera sin verksamhet.

Kommissionen har i olika sammanhang framhållit betydelsen av en ökad forskningsverksamhet i fråga om de varaktiga konsumtionsvarornas kvalitet och funktionsduglighet. Som ett nödvändigt komplement till denna står upplysningsverksamheten bland konsumenterna. Köparna måste läras att så långt möjligt bedöma varornas kvalitet och deras rätta användning. I Aktiv hushållning, som numera är knuten till priskontrollnämnden, har skapats ett upplysningsorgan, som från början fick specifika krisuppgifter men som med försörjningslägets förbättring övergått till en upplysningsverksamhet av mera normal karaktär. Av Aktiv hushållning har sålunda under textilransoneringen sådana riktlinjer uppdragits för upplysningsverksamheten rörande kläder och hemmets textilier, vilka kunna följas även under normala tider. Husmodersföreningarna ha upplysningsverksamhet på sitt program, och genom hemkonsulenterna få hemmen råd och anvisningar, ehuru i mycket begränsad omfattning på detta speciella område. Såväl Köpmannaförbundet som Kooperativa förbundet har organiserat upplysningskurser för husmödrar och utbildningskurser för sina anställda. Slöjdföreningen driver en omfattande propagandaverksamhet och har nyligen för detta ändamål tillsammans med landsorganisationen, industriförbundet, husmodersorganisationerna och hyresgäströrelsen organiserat en särskild s. k. bokkommitté för upplysning rörande bättre bostadsvanor. Men även inom upplysningsarbetet äro medlen otillräckliga.

Upplysningsverksamheten är så mycket angelägnare, som i många fall

bristerna i hemmens utrustning bero på okunnighet i fråga om vilka varor som bäst lämpa sig för inköp och om de inköpta varornas användning och vård. Skola de av kommissionen föreslagna bidragen komma till verklig nytta, måste de kompletteras med upplysning och rådgivning.

En längre driven standardisering kan ej heller lyckas utan en intensiv upplysningsverksamhet. Det gäller att sprida kunskap bland konsumenterna om de standardiserande varornas karaktär och att övervinna de vanföreställningar, som råda på denna punkt.

Det har ovan framhållits att det fria konsumtionsvalet är beskuret genom den ojämna inkomstfördelningen. Men köparnas okunnighet verkar i samma riktning. Den nyligen utförda undersökningen rörande bostättningslånens användning visar exempelvis den stereotypa inredningen av de nygiftas hem trots inköpen av dyra och icke standardiserade möbler. Detta bottnar i okunnighet och brist på personligt omdöme. En intensifierad upplysningsverksamhet kan bidra till att göra konsumtionsvalet mångsidigare och friare, ty ökade kunskaper göra köparen mera självständig i sitt val.

Vidare påverkas konsumtionsvalet i stor utsträckning av enskilda företags reklam och köppropaganda. Reklamen har en stor uppgift och ett stort ansvar. En reklamverksamhet, som ser sin uppgift i att ge en service i allmänhetens intresse, kan få betydelse för konsumtionens inriktning efter sociala, kulturella och folkhygieniska målsättningar, medan en missriktad reklamverksamhet kan föra konsumtionen in på felaktiga vägar. Ju okunnigare köparen är, desto lättare faller han för osunda företeelser inom reklamen eller lockas till inköp, som i grund och botten äro mindre önskvärda ur hans egen synpunkt. Den som har goda inkomster kan pröva sig fram och draga lärdomar av sina misstag; för den stora massan av små inkomsttagare är detta en alltför dyrbar metod. För den måste en av opartiska instanser bedriven forsknings- och upplysningsverksamhet, som tillförsäkrar dem ett urval av ur olika synpunkter goda produkter, vara av synnerligen stort värde.

Det är enligt kommissionens uppfattning för den här planerade bidragsverksamheten såväl som ur allmänna synpunkter av största betydelse, att forsknings- och upplysningsverksamheten i vad den rör de varaktiga konsumtionsvarorna ekonomiskt stödes av staten på ett mycket mera effektivt sätt än tidigare.

Koordinationen av konjunktur- och socialpolitik.

Det förslag som kommissionen här framlägger har i huvudsak innebörden av en koordination av konjunktur- och sysselsättningspolitiska ingrepp å ena sidan samt social- och befolkningspolitiska åtgärder å den andra. Kommissionen vill understryka, att utgångspunkten i dess arbete har varit de sysselsättningspolitiska problemen. Men lika visst som det har ett värde i och för sig att arbetslöshet motverkas, lika klart är det, att den sysselsättning man bereder de arbetslösa bör göra det möjligt för samhället att bättre tillfreds-

ställa mänskliga behov av varor och tjänster. Av särskild betydelse är det att härvid tillgodose sådana behov, som eljest icke skulle bli täckta.

Ur dessa synpunkter synes det angeläget att söka åstadkomma en koordination av socialpolitik och sysselsättningspolitik av större räckvidd än som föreslagits i detta sammanhang. Det gäller visserligen i flertalet fall, att en socialpolitisk reform knappast lämpar sig för variationer i båda riktningarna; man kan bygga ut den under lågkonjunkturer, men det skulle stöta på motstånd, om man försökte begränsa den under tider av god sysselsättning. Men redan det att socialpolitiken så att säga trappstegsvis bygges ut under depressionsperioder, medan högkonjunkturerna — åtminstone relativt sett — göras till socialpolitiska »reformpauser», skulle otvivelaktigt innebära en mera rationell samordning mellan social- och konjunkturpolitik än vad som tidigare oftast förekommit; ty vanligen har det hittills varit så, att de socialpolitiska utgifterna ökats mera under hög- än under lågkonjunkturer.¹ Genom en sådan samordning skulle den ekonomiska ställningen i mindre bemädlade befolkningslager stärkas just under de tider, då det är av vikt att köpkraften vidmakthålles. Däremot skulle socialpolitiken icke bidra till någon konjunkturrell utan på sin höjd endast till en trendmässig ansvällning av köpkraften under högkonjunkturer. Innebörden härav ärnar kommissionen mera ingående diskutera i ett kommande betänkande rörande de finanspolitiska problemen. Här gäller det den begränsade uppgiften att klargöra, hur koordinationen mellan de båda målsättningarna skall åstadkommas inom det program, som framlägges i detta betänkande.

Det system av åtgärder som föreslås i föreliggande betänkande — bidrag, standardisering och kvalitetsbestämning samt forsknings- och upplysningsverksamhet — kan icke i sin helhet inpassas i något konjunkturpolitiskt sammanhang. De åtgärder, som gå ut på att förbilliga produktion och avsättning och att öka varukunskapen hos konsumenterna, äro alla väsentligen av långsiktsskaraktär. De aktualiseras genom bidragsverksamheten och äro ägnade att ge en ökad rationalitet åt denna verksamhet. De kunna anföras såsom exempel på, hurusom en kortsiktig åtgärd blir mera ändamålsenlig, när den sättes in i ett system av långsiktiga åtgärder. Tagna för sig ha de däremot endast en begränsad omedelbar betydelse i konjunkturförloppet.

Själva bidragsverksamheten kan emellertid administreras på sådant sätt, att den får en direkt konjunkturpolitisk verkan. I fråga om de anordningar det här gäller finns det nämligen en möjlighet att icke endast utvidga verksamheten under en lågkonjunktur utan även att helt inställa eller i väsentlig grad inskränka densamma under en följande högkonjunktur. Detta beror därpå, att bidragsverksamheten avser varaktiga konsumtionsvaror, d. v. s. till väsentlig del varor, som kunna användas under många år.

Med utgångspunkt från vissa i det följande angivna bidragsregler och med stöd av i bilaga 3 anförda kalkyler — som dock äro mycket approximativa — synes framgå, att för en årlig utgift av 64 miljoner kronor kan under lop-

¹ Se Socialvårdens omfattning och kostnader efter 1930, en statistisk översikt utarbetad av 1941 års befolkningsutredning (SOU 1944: 33).

pet av två depressionsår åstadkommas en så väsentlig upprustning av bidragsberättigade hem, att de mest framträdande upprustningsbehoven därmed bliva täckta för flera år framåt. Under de efterföljande högkonjunkturåren kvarstå för de bidragsberättigade familjerna endast ersättningsbehov i fråga om varor av mindre varaktighet, t. ex. barnkläder, och nyanskaffningsbehov för de familjer, som årligen inträda i de bidragsberättigade grupperna. Men ersättningsbehovet och de »nya» barnfamiljernas behov motsvara endast en del av det ackumulerade behov, som förutsättes ha blivit täckt under lågkonjunkturen. Huruvida bidragsverksamheten skall fortsätta och socialvårdande och befolkningspolitiska skäl, måste då avgöras utifrån dessa speciella målsättningar och i sammanhang med andra åtgärder med liknande syftemål; ur konjunkturpolitisk synpunkt har den fyllt sin roll, när depressionen häves. De erfarenheter man gjort under lågkonjunkturen kunna vara vägledande för beslutet rörande bidragsverksamhetens eventuella fortsättande i begränsad skala.

Ur statsfinansiella synpunkter kan ingen invändning resas mot en årlig merutgift på 64 miljoner kronor, om detta erfordras för att under en depressionsperiod vidmakthålla utgiftsnivån i samhället och för att taga i anspråk eljest outnyttjad produktionskapacitet för täckning av socialpolitiska behov av stor betydelse. Från konjunkturpolitisk synpunkt låge det i själva verket närmare till hands att beteckna beloppet såsom för lågt för att ha tillräcklig depressionsmotverkande effekt. Såsom tidigare framhållits skjuter emellertid denna kritik över målet, eftersom den utgår från det antagandet att här föreslagna åtgärder skulle vara de enda depressionsmotverkande åtgärderna då de i stället utgöra ett helt system av konjunkturlyftande ingrepp.

Som kommissionen tidigare framhållit, torde det i allmänhet icke vara lämpligt att söka utnyttja en verksamhet av denna karaktär för att lösa rent lokala arbetslöshetsproblem; dessa måste behandlas i annan ordning, eventuellt genom direkta beställningar av stat eller kommun.

I den händelse arbetslösheten är koncentrerad till en eller två industrigrenar, medan övriga konsumtionskapitalvaruindustrier ha god avsättning eller — vilket kan inträffa under övergångsperioden vid krigets avslutande — icke kunna utöka sin produktion på grund av råvarubrist, kan verksamheten dock anpassas efter detta läge genom att den begränsas till sådana varor, som tillverkas i industrigrenar med ledig arbetskraft och fabrikskapacitet samt tillgång på råvaror. Man får då avstå från att täcka samtliga eftersatta behov. Det faktum att man kanske får nöja sig med att hjälpa familjerna att exempelvis få sängar och sängkläder men måste avstå från porslin och husgeråd, kan icke få tagas som ett argument för att man icke skall göra någonting.

I fråga om statliga, kommunala och halvvoffentliga organs inköp av inventarier av olika slag förefinnas principiellt inga större svårigheter att åstadkomma önskvärda konjunkturrella variationer. Praktiskt kan visserligen den svårigheten uppstå, att många beslutande myndigheter frestas att koncentrera inköpen till tider, då de ordinarie inkomsterna äro mera rikliga. Men i

den mån staten på beredskapsstat anslår särskilda medel för inventarietköp under lågkonjunkturen och det dessutom organiseras en mera centraliserad upphandling av inventarier än nu är fallet, bör det dock vara möjligt att ändra på inköpsvanorna hos här ifrågavarande organ. Önskvärdheten av en dylik centralisering har, som framgår av bilaga 1, uttalats av vissa fattigvårds- och barnavårdsinspektörer i deras enquêtesvar. Denna fråga upptages utförligare till behandling i efterföljande avsnitt.

Kommissionen vill understryka den viktiga synpunkten, att om man av sociala, befolkningspolitiska och folkhygieniska skäl anser det nödvändigt, att staten bidrar till täckande av familjernas och kommunernas eftersatta behov, är det en samhällelig vinst, om detta göres under en lågkonjunktur i stället för under en högkonjunktur. Under lågkonjunkturen finnes nämligen outnyttjad arbetskraft och fabrikskapacitet, som kunna tagas i anspråk för produktion av varor för detta ändamål utan att annan produktion skjutes åt sidan. Vid utformandet av de åtgärder, som kommissionen i detta betänkande föreslår, måste det konjunkturpolitiska syftet hållas i klart sikte och en anpassning av den genom dessa åtgärder åsyftade efterfrågeökningen till selsättningsbehovet eftersträvas.

Organisationen av den föreslagna verksamheten.

1. Bidragsverksamheten beträffande barnfamiljer och ensamstående mödrar.

Då kommissionen nedan tar upp de organisatoriska frågorna, sker detta icke genom framläggande av en i detaljerna utarbetad plan. Kommissionen anser att man därigenom alltför mycket skulle binda det statliga organ, som enligt nedan närmare preciserade förslag bör handhava verksamheten och som bör få fria händer att efter mera ingående undersökningar än dem kommissionen kunnat verkställa, utforma riktlinjerna för densamma. Då kommissionen emellertid framlägger vissa synpunkter på detaljutformningen, sker detta i syfte att ge större konkretion åt diskussionen. Under arbetet härmed har kommissionen tagit kontakt med sakkunniga på olika områden, vilka genom kritik och positiva uppslag lämnat ett värdefullt bistånd.

Bidragsverksamhetens förhållande till andra befolkningspolitiska åtgärder.

Enligt kommissionens mening bör här ifrågavarande bidragsverksamhet avse familjer med minderåriga barn utvalda enligt principer, som i det följande skola diskuteras. Med hänsyn härtill kan det synas lämpligt att något beröra frågan, i vilket förhållande denna verksamhet skulle komma att stå till övriga familjevårnande och befolkningspolitiska åtgärder.

Frågan om genomförande av allmänna barnbidrag tillhör de mest aktuella befolkningspolitiska programmen. Denna fråga överväges också inom

befolkningsutredningen. Vid första påseende kan det förefalla, som om en sådan reform skulle helt onödiggöra bidragsverksamhet i enlighet med kommissionens förslag i detta betänkande. Vid närmare betraktande finner man emellertid, att dessa båda typer av åtgärder ha helt olika syften och att de därför icke konkurrera inbördes utan i stället komplettera varandra. Barnbidragen — hur de än konstrueras — måste nämligen väsentligen komma att användas för löpande konsumtion, medan här ifrågavarande bidrag avse en upprustning av hemmen i fråga om varaktiga varor.

Enligt vad kommissionen erfarit, överbäges emellertid även inom befolkningsutredningen en annan typ av åtgärder, vilka skulle avse en del av de upprustningsbehov, som kommissionens förslag berör. Enligt detta program — till vilket befolkningsutredningen ännu icke tagit slutlig ställning — skulle genom direkt prissubventionering och en därigenom framtvingad rationalisering av produktion och distribution åstadkommas en prissänkning på serieproducerade artiklar för barn, exempelvis barnkläder och barnskodon, — en prissänkning som skulle komma alla konsumenter till godo. Denna anordning skulle icke konjunkturvarieras utan skulle — liksom de allmänna barnbidragen — bli av permanent karaktär.

Kommissionen anser sig icke böra taga ställning till detta uppslag. Det för tjänar emellertid påpekas, att en dylik prissubventionering skapar mindre risk för missbruk hos förbrukaren men kräver däremot en stark kontroll över tillverkning, distribution och prissättning. Eftersom subventionen direkt knytes till varan, och då alla köpare av vissa varor få del av densamma, föreligger ingen möjlighet vare sig att direkt utnyttja bidragen för inköp av andra varor än de avsedda eller att genom försäljning av subventionsvaror till priser överstigande subventionspriserna förvandla dem till kontanta belopp, som kunna användas för annan konsumtion än den man velat stödja. Den mindre risken för missbruk hos förbrukarna ökar också möjligheten att utan skadliga biverkningar låta bidragen representera en mycket hög procent av kostnadspriset i fråga om vissa speciellt viktiga varor, vilka man kunde vara angelägen om att låta barnfamiljer erhålla till särskilt låga subventionspriser. Man bör dock icke gå så långt, att det blir fråga om ren gratisutdelning, ty detta skulle minska konsumenternas uppskattning av varorna och deras intresse av att använda och vårda dem på rätt sätt.

En permanent prissubventionering av det slag som överbäges inom befolkningsutredningen ger emellertid icke någon tillfredsställande lösning på det problem, som kommissionen i första hand har att intressera sig för, nämligen hur man skall tillgodogöra sig den överkapacitet i produktionen av varaktiga nyttigheter för hemmen, som kan framträda vid lågkonjunkturer. Dock kan vid själva genomförandet av subventioneringen en dylik verkan erhållas för vissa industrier, om nämligen detta sker under en depression. Skulle en subventionering enligt detta system komma till stånd, vill kommissionen därför rekommendera, att den om möjligt påbörjas, när betydande arbetslöshet framträder inom de industrier, vilka producera sådana varor, som komma att beröras av verksamheten i fråga.

Ett subventionssystem enligt dessa riktlinjer kan emellertid endast tillämpas i fråga om artiklar avsedda för spädbarn, småbarn och yngre skolbarn. När det gäller varaktiga artiklar, som även kunna användas av vuxna, kunna subventioner, som komma alla konsumenter till godo, icke anses lämpliga. De barnfamiljer, som här skulle hjälpas, lida emellertid mycket ofta brist icke endast på artiklar, särskilt avsedda för barn utan även på praktiskt taget alla andra slag av varaktiga heminredningsföremål och arbetsredskap. Även om en direkt prissubventionering genomföres för särskilda »barnartiklar», finnes sålunda behov av ytterligare hjälp i fråga om dessa andra varor. I varje fall förefaller det angeläget, att den överkapacitet som kan framträda vid en lågkonjunktur utnyttjas för tillgodoseende av dessa behov.

Då emellertid något förslag om direkt prissubventionering av barnartiklar ännu icke föreligger, har kommissionen i fortsättningen utgått ifrån, att den här föreslagna bidragsverksamheten skall omfatta även sådana varor. Skulle emellertid ett förslag om direkt prissubventionering antagas av statsmakterna, kunna de båda typerna av åtgärder lätt samordnas, så att de komma att inbördes komplettera varandra, därigenom att de artiklar, som bli föremål för en allmän subventionering, undantagas från den bidragsverksamhet som här avses. De båda typerna av åtgärder böra emellertid då genomföras samtidigt.

Urvalet av befolkningsgrupper.

I modern socialpolitik strävar man så långt det är möjligt att undvika fattigvårdsprägel på den sociala omvårdnaden. I detta fall är det särskilt angeläget att så sker. Den här föreslagna bidragsverksamheten skall icke endast tjäna ett socialt syfte utan även ett befolkningspolitiskt och — i första hand — ett konjunkturpolitiskt ändamål. Den skall dessutom medverka till att främja produktion av funktionsdugliga nyttovaror i långa serier. Alla hem, oavsett om de ha behov av särskilda bidrag för detta ändamål eller icke, böra få tillgång till billiga funktionsdugliga varor och även den efterfrågan som kan komma från mera köpkraftiga element i samhället bör utnyttjas för att ytterligare öka serieproduktionens prissänkande effektivitet. Det vore ur dessa synpunkter synnerligen olyckligt och rent av ägnat att till väsentlig del äventyra syftet med åtgärderna om de varor, som denna verksamhet skall omfatta, i den allmänna opinionen finge karaktär av särskilda »fattigvårdsvaror» och av den anledningen bleve impopulära. Redan av detta skäl vore en ingående behovsprövning förkastlig.

Det synes även olämpligt att begränsa verksamheten till familjer, vilkas beskattningsbara inkomst understiger ett visst belopp. Även om denna form av behovsprövning känns väsentligt mindre förödmjukande för den enskilde, skulle den ändock ge en så stark socialvårdsprägel åt hela verksamheten, att det skulle öka svårigheten att övervinna det psykologiska motstånd mot användning av serieproducerade varor, som man under alla förhållanden måste räkna med. En sådan gränsdragning efter senaste taxerade inkomst

skulle vidare i verkligheten icke — annat än i mycket grova drag — göra det möjligt att nå den rättvisa i fördelningen av hjälpen, som skulle vara avsedd. Särskilt under en arbetslöshetsperiod — och det är under en sådan som denna verksamhet skulle genomföras — kommer den verkliga aktuella inkomsten i synnerligen många fall att starkt avvika från resultatet av senaste taxering. Man skulle därför befara, att många familjer, som drabbas av arbetslöshet och därigenom få sin ekonomi försvagad och sina möjligheter att förnya hemmens inventarieutrustning starkt beskurna, skulle komma att uteslutas från rätten till bidrag. Även av andra anledningar kan den verkliga köpkraften vara mindre än vad taxeringsresultatet utvisar, t. ex. när det föreligger försörjningsplikt mot andra än familjens egna medlemmar eller när familjens ekonomi tyngs av amorteringar på skulder, ådragna under sjukdom eller arbetslöshet, för studier, egna hem eller dylikt. I andra fall — särskilt när en stor del av inkomsten utgår in natura — kan den faktiska inkomsten vara större än den taxerade. Dessa förhållanden medföra såsom bl. a. erfarenheterna från livsmedelsrabatteringen visa, att man genom att använda ett inkomststreck, baserat på senaste taxerade inkomst, icke i sådan grad kan undanröja missnöjesskapande orättvisor att de nackdelar uppvägas, som i här föreslagna verksamhet skulle vidlåda denna urvalsmetod.

Kommissionen vill därför föreslå, att sådana grupper av befolkningen utväljas, som till övervägande del ha så låg inkomst i förhållande till försörjningsbördan, att de kunna anses vara i behov av samhällets hjälp för här ifrågavarande ändamål. Till dessa grupper kunna i första hand räknas familjer med tre eller flera hemmavarande barn under 16 år samt ensamstående mödrar med ett eller flera hemmavarande barn under 16 år. Att begränsa verksamheten till de nämnda grupperna skulle vara välmotiverat ur den synpunkten, att det här gäller en anordning, som är svår att utan föregående erfarenheter utforma på ett tillfredsställande sätt, och att det därför kan vara anledning att starkt inskränka åtgärdernas omfattning. Att några få barnrika familjer, som trots hög försörjningsbörda måste anses tämligen välsituerade, skulle få del av bidragen borde i och för sig icke väcka betänkligheter, eftersom dessa familjer i det långa loppet skattevägen gott och väl få betala sin andel av kostnaderna. Förhållandet skulle likväl framstå såsom en orättvisa med hänsyn till att mindre bemedlade familjer med endast två barn bli uteslutna från verksamheten. Av denna anledning anser kommissionen, att även tvåbarnsfamiljerna böra inbegripas i verksamheten och detta utan inkomstbegränsning. Visserligen gäller icke om familjer med endast två barn i samma utsträckning som beträffande barnrika familjer, att de till alldeles övervägande del ha inkomster som te sig låga i förhållande till försörjningsbördan, men det gäller dock i så hög grad, att det enligt kommissionens mening är motiverat att även låta tvåbarnsfamiljerna få del av bidragen. Däremot anser kommissionen icke att ettbarnsfamiljerna — annat än när det gäller ensamstående mödrar — skola erhålla denna hjälp. Medtoges ettbarnsfamiljerna bleve det svårare att utesluta tanken på begränsning efter inkomst. Dessutom äro behövande familjer med endast ett barn i regel unga familjer, som

redan i ett stort antal fall relativt nyligen erhållit bistånd för liknande ändamål i andra former, nämligen genom mödrahjälp och bostättningslån, och de ha icke heller samma behov att ersätta förbrukade artiklar som de äldre familjerna. Det är under alla förhållanden omöjligt att under den första tiden, då verksamheten i betydande utsträckning måste anses ha en experimentaraktad karaktär, undvika varje slag av begränsning, även om sådana begränsningar i enskilda fall synas medföra orättvisor.

Kommissionen får därför föreslå, att bidragsverksamheten utsträcker till samtliga familjer (inräknat ensamstående fäder) med minst två hemmavarande barn under 16 år samt till ensamstående mödrar med ett eller flera hemmavarande barn. Adoptivbarn böra jämsställas med egna barn.

Kommissionen har dock icke förbisett att det av skäl som ovan angivits, nämligen önskvärdheten av att vinna viss erfarenhet av verksamheten, innan den får alltför stor omfattning, och av hänsyn till den industriella kapaciteten, kan vara nödvändigt att göra en begränsning inom den ovan angivna ramen. Detta skulle lämpligen kunna ske genom att det bidragsbelopp, som skulle tillfalla varje familj maximerades på lämpligt sätt. Kommissionen återkommer i ett senare sammanhang till denna fråga.

Om de bidragsberättigade grupperna definieras på sätt som här skett, blir kontrollen över fördelningen av bidragen ganska enkel och automatisk. Bidragen, som kunna utlämnas i form av licenser, kunna då utdelas mot att mottagaren exempelvis genom prästbevis styrker, att han eller hon har en familj med så många hemmavarande barn, som föreskrives i de för verksamheten utformade reglerna.

Urvalet av varor.

Urvalet av varor betingas å ena sidan av de konstaterade bristerna i hemmens utrustning och å andra sidan av läget på arbetsmarknaden. I de kalkyler, som utförts i bilaga 3 rörande kostnaderna för en bidragsverksamhet av här föreslagen karaktär, har medtagits ett begränsat urval av de viktigaste varor, som kunna ifrågakomma. Detta urval omfattar sängar, stolar och bord, hushållsporslin och glas, kokkärl och baljor m. m., matbestick, sängutrustning omfattande madrasser, lakan, täcken och filter, handdukar samt vissa typer av barnkläder och barnskodon.

Kommissionen vill framhålla att av administrativa skäl en mängd mindre dyrbara varor, särskilt smärre husgerådsartiklar, måste lämnas utanför bidragsverksamheten, och att man måste begränsa sig till ett mindre antal varor. De varor som ovan uppräknats få icke betraktas som ett förslag för verksamhetens omfattning utan utgöra endast en exemplifiering som varit nödvändig för kalkylerna. Som ovan framhållits kommer ett eventuellt genomförande av en allmän subventionering av barnartiklar att göra en uteslutning av dessa nödvändig.

I betänkandet har även föreslagits viss statlig medverkan för hemmens rationalisering. Viktigast i detta sammanhang är utan tvivel bostadens inredning. Kommissionen vill särskilt framhålla nödvändigheten av att lands-

bygdens bostäder förses med vattenledning och avlopp. Denna fråga hör emellertid närmast samman med bostadspolitiken. Frågan om golvbeläggning är även av stor betydelse ur arbetssynpunkt, och kommissionen vill påpeka, att bidrag till inköp av korkmattor väl skulle kunna inordnas i den föreslagna bidragsverksamheten. I övrigt skulle emellertid den rationalisering, som i detta förslag avses bli föremål för statligt stöd, gälla redskap och enklare hushållsmaskiner. Som kanske främsta artikel bland dessa senare kunna nämnas symaskiner. Företagna undersökningar visa att i alltför många hem saknas en symaskin, vilket i hög grad försvårar husmoderns arbete. Vidare kunna hit räknas konserveringsapparater med tillbehör, dammsugare, elektriska vattenvärmare, kylskåp samt arbets- och bränslebesparande spisar. Det är omöjligt att på nuvarande stadium utföra en kostnadsberäkning för en rationalisering av de bidragsberättigade hemmen och något försök i denna riktning har ej heller gjorts.

Vidare begränsas varuurlvalet av att man icke i tillräcklig utsträckning fått fram produkter av sådan kvalitet med hänsyn till material och funktionsduglighet att de kunna godtagas för denna verksamhet, eller därav att de tillgängliga produkterna äro så dyra, att de av denna orsak ej heller äro lämpliga. Som exempel kunna nämnas rostfria bunkar och andra kökskärl, vilka betinga alltför höga priser, men som möjligen vid ökad avsättning skulle kunna produceras till lägre kostnader. Vidare skulle mindre tvätt- och diskmaskiner vara önskvärda, särskilt för större familjer eller mindre kollektivhushåll, om effektiva och billiga sådana funnes att tillgå. Detsamma gäller en mindre universalmaskin för knådning av deg, malning, korvstopning m. m. I detta sammanhang kan framhållas angelägenheten av att den tekniska forskningsverksamheten inriktas på att få fram för olika hushållstyper avpassade maskiner och apparater av detta slag.

Det måste bli en av det centrala organets främsta uppgifter att undersöka, i vilken omfattning varor, som finnas på marknaden, äro lämpade för denna verksamhet, samt att stimulera till produktion av sådana varor. Kommissionen återkommer till detta problem i samband med frågan om standardisering, kvalitetskontroll och forskningsverksamhet. Här skall endast påpekas att dessa förarbeten böra resultera i en förteckning över de varor, som med hänsyn till kvalitet och pris kunna godtagas för bidragsverksamheten.

De industrier, som skulle bliva berörda av bidragsverksamheten, äro möbelindustrin, järn- och metallmanufakturen och vissa mekaniska och elektriska verkstäder, textil- och konfektionsindustrierna, skoindustrin samt glas- och porslinsindustrierna. Inom denna ram måste urlvalet begränsas med hänsyn till arbetslöshetssituationen. Det är förekomsten av arbetslöshet i den ena eller andra av dessa industrigrenar, som skall vara förutsättningen för statens medverkan på sätt som kommissionen föreslagit. I en viss arbetslöshetssituation få därför ur ovan nämnda förteckning utväljas sådana varor, som produceras i de av arbetslösheten berörda industrigrenarna, och denna mindre omfattande lista får ställas till handels- och allmänhetens förfogande.

Utredningen av bidragen.

Kommissionen har ovan framhållit, att varorna ej skola bli föremål för gratisutdelning utan att familjerna själva skola bidra med en del av beloppet. Genom någon lämplig metod skola familjerna sålunda erhålla viss rabatt vid inköp av de i verkamheten medtagna varorna.

I fråga om rabattens storlek kunna följande synpunkter anföras. Om rabatten är alltför låg, kommer verksamheten att omfatta endast de bäst ställda bland de bidragsberättigade familjerna. Detta är i och för sig olämpligt, men dessutom försvagas den konjunkturpolitiska effekten genom en sådan begränsning. Göres rabatten alltför stor, ökas risken av att verksamheten missbrukas av de bidragsberättigade. I synnerhet om sådant missbruk finge stor omfattning, vore detta beklagligt redan ur den synpunkten, att därigenom respekten för offentlig myndighets föreskrifter i viss mån kunde allmänt minskas. Vidare skulle verkningarna på sysselsättningen i vissa fall bli andra än vad som avsetts. Om en bidragsberättigad familj förvandlar rabatterna till kontanter — exempelvis genom försäljning av en med statlig subvention inköpt dyrbar hushållsmaskin till en bättre situerad person, som i alla fall skulle ha köpt en sådan maskin — och sedan använder dessa kontanter för helt andra ändamål, har subventionen måhända i detta fall icke fyllt syftet att åstadkomma ökad avsättning för en industri med outnyttjad kapacitet. Det bör dock redan här anmärkas, att dyrbara hushållsmaskiner vanligen försäljas mot avbetalningskontrakt, vilket i och för sig innebär en garanti mot missbruk. Men detta hindrar icke, att höga rabatter ofta kunna ha dylika verkningar.

Rabatten kan icke heller av den anledningen göras alltför stor, att i så fall den psykologiska effekten av att vederbörande själv gjort en ansträngning för att skaffa sig varan i fråga bortfaller, en omständighet som torde ha viss betydelse för det sätt, på vilket varan kommer att användas.

Med hänsyn till dessa överväganden har kommissionen i sina kalkyler räknat med en rabatt på 50 procent. Denna siffra får dock icke betraktas som ett definitivt förslag. Det föreslagna organet bör ha fria händer att efter mera ingående utredningar fastställa rabatten. Därvid bör beaktas möjligheten av att rabattsatsen sättes olika för olika varor. Sådana varor, för vilka risken för återförsäljning är relativt liten, exempelvis barnsängar och sängkläder, och som samtidigt äro särskilt nödvändiga för familjen, skulle möjligen kunna bli föremål för större rabatter än andra, vilka icke äro lika nödvändiga eller för vilka risken för återförsäljning är större.

Utgår man från, att rabatten kommer att i regel vara 50 procent, skulle det emellertid bli svårt för flera av de sämst ställda familjerna att utnyttja denna samhällets hjälp eller i varje fall att helt utnyttja den. Av förut anförda skäl vågar kommissionen likväl icke räkna med, att man skall kunna öka den i väsentlig grad — i varje fall icke förrän praktisk erfarenhet av ett sådant rabattsystem kunnat erhållas. Kommissionen förutsätter emellertid, att kommunerna skola vara oförhindrade att helt eller delvis tillskjuta

vad som skulle erlagts av konsumenten, i varje fall när det gäller familjer i sådant socialt nödläge, att de blivit föremål för kommunernas hjälpverksamhet. Kommissionen räknar med att det blivande statsorganet ägnar denna fråga sin uppmärksamhet.

Det kunde vara tänkbart att man, med hänsyn till arbetslöshetens omfattning, försökte åstadkomma en variation i bidragsverksamheten genom att låta rabattsatsen fluktuera. Detta måste dock betraktas som en ur sociala synpunkter olämplig metod. Om en begränsning av det bidragsberättigade klienteletets efterfrågan vid en nedgång av arbetslösheten anses önskvärd, bör denna åstadkommas på sådant sätt, att mindre behövande grupper i första hand uteslutas från erhållande av bidrag och de mera behövande kvarstå. Detta krav skulle icke bli uppfyllt, om begränsningen gjordes genom en beskärning av rabattens storlek. Det är därför lämpligast, att bidragsprocenten hålles oförändrad under hela perioden. Däremot möter icke något hinder, att variera storleken av de i det följande föreslagna högsta bidragsbeloppen.

Det torde vara nödvändigt att det bidrag en och samma familj kan erhålla under en viss period, exempelvis ett år, maximeras. Kommissionen har med ledning av siffrorna i bilaga 3 stannat för ett belopp av 50 kr. per familj, oberoende av om denna består av man och hustru eller ensamstående moder, resp. fader, samt 25 kr. per barn. Detta belopp har framräknats under antagande av att varje familj med rabattens hjälp skulle ha en effektiv efterfrågan motsvarande ungefär hälften av värdet av den i bilagan angivna minimiutrustningen. För en familj bestående av man, hustru och tre barn, skulle bidraget sålunda uppgå till 125 kr. för ett år. Enligt beräkningarna rörande hushållens och barnens antal i bil. 3 skulle kostnaderna härför, under förutsättning av att alla bidragsberättigade utnyttja rabatterna till fullo, uppgå till ca 44 milj. kr. per år.

I ovannämnda kalkyler ingå icke de dyrbarare varor, som falla inom rationaliseringsprogrammet. För att sätta familjer, som ha behov av en rationalisering i stånd att köpa dylika varor, kan man tänka sig ett tillägg av 50 kr. per familj och år, ett slags rationaliseringsbidrag, som skulle utgå endast om vederbörande i sin ansökan uppgivit sig vilja inköpa en hushållsmaskin, som kostar minst 100 kr. Skulle kostnaden för maskinen vara högre än 100 kr., kan vederbörande använda en del av grundbidraget även för detta inköp eller själv göra en större insats. Under samma förutsättningar som ovan skulle detta motsvara en kostnad av ca 20 milj. kr. per år. Till frågan om avbetalningsaffärernas ställning i bidragsverksamheten återkommer kommissionen nedan.

Ovanstående förslag innebär att en familj med tre barn skulle kunna erhålla ett totalt bidrag på 175 kr. Om familjen utnyttjar bidraget till fullo, skulle den — under förutsättning av 50 % rabatt — tillskjuta samma belopp. Till jämförelse kan nämnas att enligt uppgifter i bilaga 1, vilka avse förhållandena i städer och industriorter depressionsåret 1933, använde familjer med 1—3 barn och med mindre än 3 000 kr. i årsinkomst 104 kr. för

inköp av inventarier (sålunda barnkläder icke medräknade), medan familjer av samma typ men med 3 000—5 000 kr. i årsinkomst använde 163 kr. Av bilagan framgår även att arbetarhushåll, som under perioden berörts av arbetslöshet, nedpressade sina inköp av inventarier väsentligt: för hushåll (även inräknat barnlösa) som berörts av en arbetslöshet under högst fyra månader till 102 kr.; vid en arbetslöshet av åtta månader och däröver till 82 kr.

Dessa siffror visa att vid ett lämpligt varuurval bidragen skulle kunna förhjälpa familjerna till en väsentlig ökning av inventarieköpen, även om icke alla — och då särskilt icke de arbetslösa — skulle kunna utnyttja dem till fullo på grund av kravet på en egen kontantinsats.

Sammanlagt skulle kostnaderna för bidragen uppgå till ca 64 milj. kr. per år under en period av två år. Detta belopp grundar sig på förutsättningen, att samtliga familjer utnyttja sina bidrag till fullo. Man torde dock knappast kunna räkna härmed. Då kommissionen trots detta icke gjort någon reduktion av beloppet, beror det på att de kalkylerade befolkningssiffrorna rymma vissa element av ovisshet. Kommissionen räknar dock med att administrationskostnaderna även skola täckas av detta belopp.

Beslut om bidragsverksamhetens bedrivande bör fattas endast för ett år i sänder, varefter på basis av rapporter och omdömen, avgivna av berörda myndigheter och branschföreningar, en omprövning av läget bör företagas.

Om verksamheten skulle få en begränsad omfattning, beroende på att arbetslösheten är koncentrerad till endast en eller ett par industrigrenar, böra bidrag givetvis ej lämnas för inköp av varor, producerade i industrigrenar med full sysselsättning. Det centrala organet bör därför ha möjlighet att sänka maximibeloppet med bibehållande av rabattsatsen för de varor, som i denna situation ingå i verksamheten.

Kommissionen vill emellertid erinra om att vad som anförts beträffande verksamhetens närmare utformning såväl på denna punkt som i andra avseenden närmast tillkommit för att illustrera en tankegång. Om statsmakterna ännu mera än kommissionen här förutsatt önska begränsa verksamhetens omfattning med hänsyn till bristande industriell kapacitet eller i syfte att vinna praktiska erfarenheter, torde detta lämpligen böra ske genom att de här angivna maximibeloppen minskas, exempelvis genom att rationaliseringsbidraget uteslutes och barnbidraget sänkes till 20 kronor. För en familj med tre minderåriga barn skulle härigenom det högsta årliga bidraget minskas från 175 kronor enligt ovan anförda regler till 110 kronor. Behovet av statsanslag per år minskas härigenom från 64 miljoner kronor till 39 miljoner kronor. En dylik metod för verksamhetens begränsning synes kommissionen vara ur sociala synpunkter mera tillfredsställande än en sänkning av rabatterna eller en uteslutning av vissa familjegrupper. För de mindre bemedlade hemmen, som ha svårt att fullt utnyttja det högre bidraget, därför att de icke kunna satsa motsvarande belopp själva, skulle bidragen nämligen komma att i verkligheten utgå med oförändrade belopp, medan reduktionen av statshjälpen helt skulle falla på de bättre ställda familjerna. Genom att bidragen komma att mera fullständigt utnyttjas på avsett sätt, minskas frestelsen att omsätta outnyttjade licenser i kontanter.

För att minska risken, att bidragen användas för andra inköp än dem, för vilka de äro avsedda, böra de icke lämnas i kontant form. Lämpligast torde vara en licens utställd på viss person och gällande på visst belopp vid inköp av varor i detaljhandeln till dubbla detta belopp (under förutsättning av en rabattsats på 50 %). Som exempel kan nämnas följande. En familj önskar inköpa hushållsporslin för 50 kr. För detta ändamål erhålles en licens, som för den på licensen angivna personen — företrädesvis hustrun — enär hon i regel är ansvarig för inköpen — representerar 25 kr. vid inköp av porslin för minst 50 kr. Icke ens i denna form kan man emellertid garantera att missbruk ej äger rum, sedan licensen väl kommit i konsumentens hand.

De missbruk det gäller att förekomma äro väsentligen följande:

1. att innehavaren säljer licensen — och då säkerligen till ett pris, som ligger under dess värde — och därigenom erhåller kontanter, vilka kunna användas för inköp av andra varor än dem, som verksamheten är avsedd att omfatta, för nöjen, skuldbetalningar m. m.;
2. att innehavaren i samma syfte företar inköpet av varan men säljer eller pansätter denna;
3. att innehavaren hos handlaren får använda licensen för inköp av andra varor än dem den är avsedd för; samt
4. att innehavaren får använda licensen för betalning till 100 %, d. v. s. själv icke tillskjuter några kontanta medel.

Kommissionen inser tillfullo de stora svårigheter det möter att undvika missbruk utan att införa en övervakning, som måste kännas tryckande för alla parter. Livsmedelskommissionens erfarenheter med avseende på transaktioner med rabattkuponger för mjölk och matfett äro emellertid icke avskräckande. En väsentlig orsak härtill anser man i livsmedelskommissionen vara att överträdelser av gällande föreskrifter äro straffbelagda för såväl köpare som säljare. Härtill kommer att vid det rabatterade priset såväl mjölken som matfettet i regel varit begärliga för rabattinnehavaren. Dessa erfarenheter har man gjort, trots att det, åtminstone vad smöret beträffar, gäller en knapp vara, som tidvis betingat ett relativt högt pris i den illegala handeln, och trots det stora antalet rabattinnehavare.

Beträffande de varor som här diskuteras gäller, att de ofta ha ett relativt stort värde och sålunda motsvara ett ganska betydande kontantbelopp samt att de icke äro oundgängligen nödvändiga på samma sätt som livsmedel. Ju högre priset är på varan och ju större rabatten, desto starkare blir frestelsen att förskaffa sig kontanter på något av de sätt som ovan beskrivits. Ju större del av konsumtionen, som representeras av icke bidragsberättigade konsumenter, desto större möjligheter föreligga även för rabattinnehavaren att finna en köpare. Det är därför nödvändigt att själva organisationen lägges upp så, att missbruk så långt möjligt förebyggas. Även om man härigenom i viss grad skulle kunna skapa garantier mot missbruk, kan man emellertid icke undgå att straffbelägga obehörigt utnyttjande av licenserna. Där emot bör man undvika en efterkontroll, som skulle få karaktären av inspektion i hemmen.

Den första fråga man ställer sig vid en diskussion av eventuella missbruk är den, huruvida det är nödvändigt att förhindra missbruk av ovan antytt slag. Vid ytligt betraktande kan det tyckas som om det icke spelade någon roll, vilka varor som köptes, då bidragen under alla förhållanden verka som ett tillskott till köpkraften. Det kan emellertid erinras om, att de föreslagna åtgärderna icke avse att skapa en allmän köpkraftshöjning utan en inriktning av efterfrågan på vissa bestämda varor. Man skulle också kunna invända, att det ur konjunktursynpunkt icke är av någon betydelse vem som köper varan, bara ett köp kommer till stånd. Detta vore en riktig anmärkning, försåvitt icke de köp, som finansieras genom rabatterna, skulle ha kommit till stånd i alla fall. Genom den föreslagna begränsningen av bidragen till bestämda grupper, som man med undantag av vissa gränsfall kan betrakta som icke köpkraftiga vid på marknaden gällande priser, har man nämligen avsett att framlocka köpare, som annars icke skulle ha uppträtt på marknaden. Överlåter nu licensinnehavaren sin licens eller den vara som köpts på licensen till annan person, är det möjligt att denne tillhör en köpkraftig grupp och att hennes eller hans inköp icke representerar något tillskott till avsättningen, enär han under alla förhållanden skulle ha köpt varan. Han drar sålunda endast personlig fördel av den prissänkning rabatten representerar. Det kan emellertid hända, att den som köper licensen tillhör en kategori av icke köpkraftiga konsumenter, som på grund av den schematiska gränsdragningen mellan bidragsberättigade och icke bidragsberättigade kommit att stå utanför systemet, och att han icke skulle ha verkställt inköpet av varan ifråga, om han icke fått denna rabatt. I detta fall kan man säga att försäljningen av licensen eller varan icke har någon betydelse ur konjunktursynpunkt. Ur sociala synpunkter är nackdelen däremot större, enär överlåtelser kan innebära att en familj, som är i större behov av en förbättring av hemmets utrustning, avstår denna till en familj, som är i mindre behov därav. Det är ett allmänt intresse, att de av staten lämnade förmånerna komma dem tillhanda, för vilka de äro avsedda.

Omedelbar pantsättning av varan bör förhindras med hänsyn till verksamhetens sociala målsättning.

I fråga om det missbruk som ligger i att köparen får använda licensen för full betalning av en vara och sålunda ej själv gör någon insats, kan hänvisas till vad ovan sagts om skälen mot gratisutdelning.

Mot bakgrunden av ovanstående kortfattade analys av olika missbruk övergår kommissionen att diskutera vissa tekniska möjligheter till kontroll utan att dock, av skäl som angivits i inledningen till detta kapitel, taga ställning till desamma.

Ansökan om licens, bestyrkt med prästbevis, eventuellt enligt fastställt formulär, ingives till den lokala myndighet, som handhar utdelningen av licenserna i vederbörandes distrikt. Den bör innehålla specificerad uppgift på de möbler, inventarier m. m., som familjen avser att köpa samt en försäkran på heder och samvete, att de inköpta varorna äro avsedda för familjen samt

att licensinnehavaren icke kommer att avhända sig varan inom en viss tid, exempelvis ett år. Förbehåll bör dock göras för försäljning inom eljest förbjuden tid, vid exempelvis dödsfall eller skilsmässa.

Det är icke lämpligt att ansökan göres för hela det maximala bidraget på en gång, försåvitt icke vederbörande kan omedelbart utnyttja licenserna. Det kan nämligen öka frestelsen att försälja dessa, om de ligga oanvända, i all synnerhet om licensinnehavaren finner, att han icke kan uppbringa det nödvändiga kontantbeloppet. Men det är av administrativa och andra skäl icke heller önskvärt, att familjen skall behöva besöka den lokala myndigheten alltför många gånger. Därför bör värdet av de i ansökan uppgivna varorna icke vara för litet; exempelvis måste det uppgå till minst 50 kr.

Sedan ansökan behandlats, erhålles licensen, på vilken bör angivas, vilka varor den avser, samt det belopp, för vilket den gäller. Kontrollen över att en och samma familj icke tar ut mer licenser än den är berättigad till kan ske genom att varje familj registreras på ett kort, på vilket varje utdelning bokföres.

Kontrollen över att licensen användes för inköp av de avsedda varorna förenklas, om olika licenser, eventuellt i olika färger, lämnas för olika slag av varor. En familj erhåller exempelvis en licens på 50 kr., utställd på hustrun, och gällande för inköp av möbler till ett belopp av minst 100 kr., samt en licens på 25 kr., utställd på samma person för inköp av glas och porslin för minst 50 kr. (alltjämt under förutsättning att bidraget skall utgå med 50 % av varornas värde). För många mindre inkomstagare kan det vidare vara svårt att komma ut med ett större belopp på en gång och vidare kan det vara önskvärt, att licensinnehavaren kan få möjlighet att fördela inköpen på flera affärer för urvalets skull. I detta syfte bör därför i stället för en licens på exempelvis 25 kr. kunna erhållas fem licenser på 5 kr. var. Licens utfärdas i två exemplar (original och genomslagskopia).

Generellt bör gälla att licenserna ej få användas för inköp av andra varor än dem som upptagas i en särskild av det centrala organet i samarbete med producenter och handlare uppgjord förteckning.

För att åstadkomma att köpen verkställas under den tid, som ur konjunktursynpunkt är betydelsefull, böra licenserna endast vara giltiga för inköp under viss period, exempelvis tre månader från påstämplat datum.

Vid inköpet av varan bör köparen legitimera sig på lämpligt sätt, exempelvis genom personkort, så länge dessa bibehållas. Vidare bör hon, såsom under kriget varit brukligt i fråga om inköpslicenser, endossera såväl licensen som kopian. Personkortet accepteras för närvarande som legitimationskort av postverket, och konsumenterna ha vant sig vid att använda desamma för detta ändamål. Personkortet är även ett för sin ägare så dyrbart papper, att denne antagligen drar sig för att låna ut det till annan person, i all synnerhet icke till en helt obekant person. Härigenom vinner man en viss garanti mot överlåtelser av licenserna.

Om man icke vill använda sig av efterkontroll, kan man även med ovan angivna föreskrift om förbindelse från köparens sida att icke inom viss tid

avyttra varan, icke garantera, att vissa köpare icke omedelbart försälja varan eller pantsätta den. Det torde dock knappast vara antagligt, att någon mera omfattande illegitim handel skall kunna uppkomma med barnsängar, sängkläder, husgeråd m. m., utan allra högst får man räkna med begränsade överlåtelser bekanta emellan, vilka dock knappast torde få större betydelse. Att helt undvika pantsättning torde ej heller vara möjligt, men det torde kunna ifrågasättas, om pantlånarna utan vidare belåna helt nya inventarier av detta slag. I de fall, då större varor köpts på avbetalning, begränsas missbruk av detta slag i hög grad genom straffbeläggningen av överlåtelser och pantsättning.

För att de missbruk som angivas under punkt 3) och 4) skola uppstå, fordras medverkan från handlarens sida, vilket i sig själv innebär en viss garanti mot sådant missbruk. Dels ligger det i detaljhandlarnas eget intresse att lämna sin medverkan till att bidragsverksamheten skall fungera tillfredsställande, enär denna är avsedd att hålla uppe deras egen avsättning, och dels ha detaljhandlarna under kristiden visat prov på en så stor lojalitet mot det allmänna, att man kan vara förvissad om deras lojala medverkan även i en verksamhet av detta slag. Genom att licenserna utställas på vissa bestämda, begränsade varugrupper, minskas även risken för att man skall kunna inköpa helt andra varor än de avsedda, enär varor tillhörande de olika grupperna ofta, åtminstone i städerna, säljas i skilda affärer. En viss hämsko på missbruk av denna art skulle också kunna åstadkommas genom att, som ovan föreslagits, en genomslagskopia av licensen utfärdas, vilken frånskiljes av handlaren. Denne bör därefter återsända densamma till den lokala myndigheten, sedan den försetts med handlarens underskrift under en intygsmening med innehåll, att de i licensen uppgivna varorna blivit försålda.

I och för sig äro kontrollåtgärder av det slag som här föreslagits icke önskvärda. Men kommissionen anser att man utan ett dylikt kontrollsystem löper risken av missbruk, som kunna misskreditera verksamheten från början. Erfarenheten får visa, huruvida de verkliga bli nödvändiga.

Man bör vid bedömningen av riskernas storlek dock icke förglömma, att köparna äro familjer med barn och att flertalet av dessa familjer ha en stark önskan att förbättra levnadsvillkoren för sina barn. De slarviga och ansvarslösa familjerna äro trots allt i stark minoritet. De erfarenheter, som gjorts exempelvis av firmor som sälja dammsugare och symaskiner på avbetalning, visa att det är en försvinnande del av kundkretsen, som genom slarv eller avsiktligt missbruk föranleder återgång av köpen. Husmödrarna betraktas som mycket säkra kunder. Kommissionen anser därför att de risker för missbruk, som föreligga och som icke kunna undvikas genom rimliga kontrollåtgärder, icke äro av den storleksordning, att de avskräcka från ett försök med en bidragsverksamhet av detta slag.

Produktion och distribution av varorna.

Sedan licensen kommit i detaljhandlarens händer, representerar den för honom ett betalningsmedel, som han kan använda för betalning av varor, som

han köpt från grossist eller fabrikant. Många av de varor det här gäller torde försäljas direkt från fabrikanten till detaljhandlaren, varför i det efterföljande hänsyn ej toges till ett eventuellt mellanled mellan dessa.

Då den föreslagna verksamheten har ett direkt sysselsättningsskapande syfte, är det av vikt att allmänhetens inköp ej endast leda till en minskning av handlarnas lager — en effekt som i en depressionsperiod visserligen kan vara av värde i och för sig med hänsyn till företagets likviditet, men knappast ur sysselsättningssynpunkt — utan de böra även återverka på produktionen. Försäljningen till allmänheten bör därför åtföljas av beställningar hos fabrikerna. I detta syfte samt för att förebygga sådant missbruk, som angives under punkt 3) ovan, bör föreskrivas att licens endast gäller som betalningsmedel vid likvid till fabrikanten för inköp av sådana varor, som finnas upptagna i densamma.

Men även under gynnsamma förhållanden i ovan nämnda avseende måste man räkna med att det kan dröja, innan allmänhetens inköp resultera i ökad sysselsättning och att speciella åtgärder därför måste vidtagas för att så snabbt som möjligt sätta fabrikerna i gång med nyproduktion. Det är av största betydelse, ej endast för här föreslagna verksamhet, att de sysselsättningsskapande åtgärderna kunna sättas in så snabbt som möjligt i syfte att förhindra de sekundära verkningarna av den ursprungliga depressionsfaktorn. Det första villkoret är att arbetsmarknadskommisionen på ett tidigt stadium får informationer rörande väntade driftsinskränkningar. Redan nu har industriförbundet i samråd med arbetsgivareföreningen tagit initiativ till ett system med förvarningar genom den nybildade Industriens omställningskommitté. Enligt uppgift har detta system redan visat sig fungera tillfredsställande.

I detta sammanhang vill kommissionen förorda att åtgärder vidtagas i syfte att åstadkomma en fortlöpande statistik över detaljhandelns omsättning och lagerställning samt över industrins orderstock och inneliggande lager. Kommissionen har för avsikt att återkomma till de önskemål, som kunnat framställas rörande den ekonomiska statistiken och har uppdragit åt professor Erik Lundberg och docent Ingvar Svennilson att verkställa en utredning i denna fråga. Kommissionen vill dock redan nu i samband med föreliggande förslag understryka angelägenheten av en snar förbättring av den ekonomiska statistiken på denna punkt, särskilt med hänsyn till effektiviseringen av de konjunkturpolitiska åtgärderna.

Det kan emellertid bli nödvändigt att det centrala organ, som nedan föreslås av kommissionen, på ett mera direkt sätt tar initiativ till beställningar hos fabrikerna. Detta kan ske på så sätt, att, när beslut har träffats om bidragsverksamhetens igångsättande, det centrala organet sluter avtal om viss produktion av ifrågakommande varor med statlig garanti för produkternas försäljning inom viss tid och till det fabrikspris, som motsvarar det fastställda detaljhandelspriset. Detta avtal är endast avsett att omfatta ett par månaders produktion i avvaktan på att verksamheten skall komma i gång. Fabrikanterna behöva då icke avvakta beställningarna från detaljhandlarna utan kunna

bibehålla sin arbetarstam vid föregående storlek eller åtminstone vid större storlek än som annars skulle blivit fallet. Staten kommer härigenom att ikläda sig en viss risk för lagring av varorna i likhet med den risk, som skulle falla på staten vid den av kommissionen i skrivelse av den 27 september 1944 ifrågasatta garantin för produktion på lager. Då kommissionen i ovan nämnda skrivelse diskuterat de synpunkter, som kunna läggas på lagring som konjunkturpolitiskt hjälpmedel, anser sig kommissionen icke här behöva gå närmare in på denna fråga. Kommissionen vill emellertid framhålla, att det i detta fall gäller en mycket kortfristig lagring, enär avsikten är att med hjälp av bidrag till konsumenterna finna avsättning för de lagrade produkterna redan under lågkonjunkturen. Vidare förtjänar framhållas att de svårigheter, som kunna anses medfölja en lagring av konsumtionsvaror, väsentligt reduceras i föreliggande fall, dels på grund av lagringens kortvarighet och dels på grund av varornas speciella karaktär (bl. a. mindre modebetonade varor).

Sedan licensen kommit producenten tillhanda som likvid för leveranser av de i densamma upptagna varorna, kan han presentera den hos det centrala organet eller dess ombud för inlösen i kontanter. Såväl för detaljist som producent bör föreskrivas, att licens skall presenteras som likvid för leverans, respektive för inlösen inom viss begränsad tid, som vad detaljisten beträffar bör anpassas efter gängse praxis för kreditgivning inom handeln. Det torde också vara lämpligt att begränsa, exempelvis till 12 månader, den tid från utgivningsdagen, under vilken licensen överhuvud taget är giltig.

Det centrala organet bör beredas möjlighet att vid behov hos tillverkarna genom kontroll av bokföringen, få övertyga sig om att de avsedda varorna verkligen producerats och levererats.

Kommissionen förutsätter, att då det nedan föreslagna organet skall besluta om verksamhetens definitiva utformning, detta sker efter underhandlingar med representanter för detaljhandeln och för de berörda industrierna.

Centrala och lokala organ för verksamheten.

Det organ, som skall handha den centrala uppgiften, bör vara en av Kungl. Maj:t tillsatt nämnd, som samarbetar med lokala organ. Denna nämnd bör stå i nära kontakt med arbetsmarknadskommissionen som den instans, vilken har att bedöma behovet av åtgärder i sysselsättningsskapande syfte. Om dylikt behov skulle ha konstaterats, har nämnden att sätta i gång bidragsverksamheten. Den bör därför, som diskuteras i ett senare avsnitt, i förväg ha träffat överenskommelser med industrin och handeln rörande de varor, som skola inbegripas i verksamheten, och kan därför omedelbart meddela allmänheten, för vilka slags varor bidrag komma att lämnas. Nämnden måste förfoga över ett visst anslag, men någon fördelning av detta på kommunerna behöver ej företagas. De kommunala organen skola ej utlämna kontanta bidrag och, som bidraget till varje familj är maximerat, kunna de utan att överskrida sin befogenhet lämna licenser till varje familj, som är bidragsberättigad och som ansöker därom. Någon kontantutbetalning från nämndens sida förekommer icke, förrän licensen nått producenten och den av honom

presenteras till inlösen. Utbetalningen av medlen kommer därför icke att fördela sig på kommunerna på samma sätt som utdelningen av licenserna.

Nämnden kommer i mycket hög grad att få karaktären av ett förhandlingsorgan för de frågor, som upptagits i föregående avsnitt, och bör därför icke vara för stor, högst fem personer. Dessa böra icke utväljas som representanter för vissa organisationer utan med hänsyn till sin duglighet och sakkunskap på det ekonomiskt-politiska, tekniska, kommersiella, sociala och hemekonomiska området. Nämnden bör närmast motsvara en bolagsstyrelse. Vid dess sida bör finnas ett kansli med en direktör, som bär det närmaste ansvaret för den löpande verksamheten.

Med hänsyn till att nämnden skall träffa avgörande om vilka varor som skola ingå i programmet, varvid många skilda synpunkter kunna göra sig gällande av produktions- och distributionsteknisk, hushållsekonomisk samt social och konstnärlig art, kan det vara lämpligt, att nämnden erhåller vid sin sida ett råd med sakkunniga från olika av verksamheten berörda områden. Hit höra forsknings- och upplysningsverksamheten samt standardiseringsarbetet i fråga om de varaktiga konsumtionsvarorna samt vidare av verksamheten berörda industrier samt gross- och detaljhandelsbranscher med beaktande av småindustrins och hantverkets intressen, Kooperationen, hemmen i stad och på landsbygd samt socialvården. Detta råd bör icke sammankallas blott för att mottaga rapport över verksamheten utan för att diskutera igenom frågorna och komma med initiativ.

Sedan det centrala organet uppdragit huvudlinjerna i den produktionsstödjande politiken, skulle det tillkomma lokala organ i respektive orter att ombesörja fördelningen av bidragen till de olika konsumentkategorierna och därmed sammanhängande ärenden. Det synes lämpligt att därvid anlita redan förefintliga kommunala organ för denna verksamhet. Då distributionen av bidragen ger upphov till svåra problem, särskilt vad beträffar kontrollen, är det viktigt att man väljer ett organ, som besitter den erforderliga apparaten och erfarenheten i administrativt avseende.

Då det som ovan framhållits icke vore önskligt, att bidragen erhålla prägel av fattigvårdsunderstöd, vore det mindre lämpligt att överlämna handhavandet av den lokala organisationen till fattigvårdsstyrelserna. På grund av den behovsprövning dessa tillämpa för sitt klientel vore det dessutom att befara, att de grupper, som erhålla de här föreslagna bidragen, vid en förnyad behovsprövning hos dessa organ skulle få lägre understöd än som annars vore fallet. Det är givet, att ett konsumtionsstöd av här ifrågakommande art icke bör ha för berörda grupper menliga verkningar i fråga om de ordinarie understödsformerna. I detta sammanhang kan framhållas önskvärdheten av att kommunerna under depressioner hjälpa socialvårdsklientelet till en bättre utrustning, varvid de skulle för bidragsberättigade familjer få åtnjuta det statsbidrag som normalt skulle kommit dessa familjer till del.

Bland nu existerande, permanenta kommunala nämnder, som skulle kunna komma i fråga, märkes barnavårdsnämnden, men denna nämnd torde knappast besitta tillräcklig administrativ erfarenhet för en bidragsverksam-

het av detta slag. Organisationen av mödrahjälpdsnämnderna, som genom arten av sitt arbete skulle kunna ha lämpat sig för uppdraget, är icke heller sådan, att denna nya uppgift skulle kunna läggas på dem.

Ett ur flera synpunkter lämpligt organ är kristidsnämnden. Dylik nämnd finnes för närvarande för varje kommun. Dessa nämnder ha fått stora erfarenheter av en verksamhet av här ifrågavarande slag genom den prisrabatteringen, som under kriget utgått i fråga om vissa konsumtionsvaror. De äro även frikopplade från kommunala hänsyn av de slag, som man här söker undvika. Man torde visserligen få räkna med, att kristidsnämnderna skola kvarstanna endast under en övergångsperiod efter kriget, men i första hand gäller det att nu bygga upp en försöksverksamhet. Kommissionen vill för sin del därför förorda, att den lokala verksamheten förläggas till kristidsnämnderna.

Efter erfarenheter från kristidsnämndernas verksamhet att döma torde den interna kontrollen icke komma att bli betungande. Då det för varje kristidsnämnd med undantag av de större städerna kommer att röra sig om ett begränsat antal familjer, blir den lokala administrationen liksom kortregistreringen av de familjer, som inkomma med ansökan, en relativt enkel affär. Om alla bidragsberättigade familjer utnyttjade bidragen, vilket dock får anses osannolikt, skulle antalet ansökningar per år, under förutsättning att varje familj lämnade in en ansökan under året, uppgå till ca 393 000 för hela landet. Fördelat jämnt på samtliga ca 1 750 kristidsnämnder, blir antalet familjer per kristidsnämnd genomsnittligt ca 225.

Den centrala kontrollen blir på så vis mera komplicerad än den lokala, som det rör sig om utbetalning av kontanta medel. Men däremot kommer antalet utbetalningar att bli väsentligt mindre än antalet licenser, då dessa samlas hos producenterna och icke torde insändas till den centrala nämnden, förrän en större utbetalning kan göras. På nämnden kommer dessutom att vila kontrollen av makuleringen av licenserna.

2. Avbetalningshandelns infogande i konjunkturpolitiken.

Kommissionen har ovan påpekat att avbetalningshandeln skulle kunna infogas i den konjunkturutjämnande politiken på så sätt, att man genom en åtstramning av villkoren sökte begränsa den under högkonjunkturen för att åter utvidga den under lågkonjunkturen genom att då lätta på villkoren. Som framgår av bilaga 4 har man i Förenta staterna under de högkonjunkturartade förhållandena under kriget underkastat avbetalningshandeln en mycket sträng kontroll. Man har även utsträckt denna kontroll till konsumtionskrediter, som lämnas på konto hos detaljhandlarna eller i form av lån hos lånekassor och banker. Denna kontroll innebär dels att avbetalningskrediter och andra slag av konsumtionskrediter endast få lämnas för vissa varor och av sådana firmor, som erhålla särskilt tillstånd därtill, och dels att krediterna begränsas. I fråga om avbetalningskrediterna sker detta genom att höja första avbetalningen och genom att förkorta avbetalningstidens längd.

Av bilagan framgår också, att på den svenska marknaden avbetalningsvillkoren för viktigare konsumtionsvaror äro mycket skiftande såväl beträffande storleken av första avbetalningen som avbetalningstidens längd. För symaskiner och dammsugare, som äro av särskilt intresse i detta sammanhang, kan nämnas att kontantinsatsen och den månatliga avbetalningen äro mycket låga: före kriget 10 à 20 kr. i kontantinsats och samma summa i månadsavbetalning. Detta innebär en mycket lång avbetalningstid, 2 till 3 år. I båda dessa fall gäller det artiklar, som husmodern är speciellt angelägen att köpa men som hon i regel får betala genom besparingar på hushållspengarna. Det är givet, att så långa krediter måste verka fördröjande, men de ha varit nödvändiga, för att denna kategori av köpare överhuvud taget skall kunna skaffa sig varan i fråga.

Under kriget ha avbetalningsvillkoren för dessa varor skärpts genom att kontantinsatsen och månadsavbetalningarna höjts med ca 50 %, och denna höjning har varit större än prishöjningen. Även i andra branscher, inom vilka avbetalningshandeln spelar större roll, exempelvis möbelhandeln, ha samma principer tillämpats.

Som tidigare påpekats synes redan en i viss mån automatisk anpassning av avbetalningshandeln efter konjunkturerna äga rum på sätt som ur konjunkturpolitisk synpunkt kan anses önskvärt. Bristen på material gör det emellertid omöjligt att bedöma, huruvida denna anpassning kan anses tillräcklig eller ej. Kommissionen är därför icke beredd att framlägga förslag rörande statliga åtgärder för åstadkommande av en konjunkturrell variation av avbetalningshandelns villkor, men anser det önskvärt, att en utredning iångsättes rörande denna fråga. I första hand bör därvid statistiskt material så vitt möjligt införskaffas i syfte att få en bild av avbetalningshandelns utveckling under mellankrigsperiodens konjunkturväxlingar. Det bör vidare undersökas, huruvida variationen i avbetalningshandelns omfattning bör åstadkommas genom en höjning, respektive sänkning av den del av köpesumman, som erlägges kontant — vilket vid oförändrade avbetalningsbelopp automatiskt medför en förändring av amorteringstiden i motsatt riktning — eller om man därjämte bör ytterligare förkorta amorteringstiden genom att öka, respektive minska avbetalningsbeloppen. Vidare kan den frågan uppställas, om denna dirigerings skall ske genom en förordning, som ålägger handlarna att iakttaga vissa bestämda regler i ovannämnda avseenden, eller om samma resultat kan åstadkommas genom överenskommelser mellan å ena sidan detaljhandlarna, respektive fabrikena (i de fall, då varorna försäljas direkt genom fabriakens egna agenter) och å den andra någon statlig myndighet, exempelvis den ovan föreslagna nämnden.

Helt fristående från detta problem kan man taga upp frågan rörande köp på avbetalning med utnyttjande av de statliga bidragen till barnrika familjer. Om en bidragsberättigad familj vill köpa exempelvis en symaskin, som på sedvanliga avbetalningsvillkor skulle kosta 400 kr., skulle bidraget kunna utnyttjas på sådant sätt, att bidraget för inköp av hushållsmaskiner på 50 kr. användes för kontant betalning. Vidare skulle köparen, i likhet med

vad som fordras för mindre dyrbara varor, satsa minst lika mycket kontant av egna medel. Den totala kontantinsatsen blir sålunda 100 kr. i stället för sedvanliga 30 kr. Om vederbörande har svårt att satsa ett så stort belopp som 50 kr., kan den egna insatsen sänkas, dock ej lägre än till 30 kr., men då kan icke 50 kr.-bidraget utnyttjas till fullo, enär det alltid bör krävas, att köparen själv satsar minst lika mycket som det statliga bidraget. Genom ett avbetalningskontrakt förbinder köparen sig dessutom att betala återstoden genom sedvanlig amortering med exempelvis 20 kr. i månaden, vilket skulle innebära att symaskinen färdigbetalades inom 15 månader, i stället för normalt 2—3 år.

Det har härvid förutsatts, att avbetalningspriset, 400 kr., icke skulle påverkas av den snabbare amorteringen och den stora kontantinsatsen. I verkligheten borde naturligtvis avbetalningspriset kunna sättas väsentligt lägre än normalt, eventuellt viss rabatt lämnas på de senare avbetalningarna enligt rådande praxis. Köparen skulle sålunda utöver fördelen med bidraget till kontantinsatsen och den kortare amorteringstiden även få en sänkning av priset på varan.

Då detta slag av varor kanske erbjuder de största riskerna för att rabatt-innehavaren skall genom återförsäljning eller pantsättning skaffa sig kontanter, skulle sammankopplingen av bidraget och avbetalningskontraktet innebära en ganska stark garanti mot missbruk på grund av den straffpåföljd, som en försäljning eller pantsättning av varan medför så länge denna icke är fullt betald.

Om Kooperativa förbundet tar upp den form av kreditgaranti, som omnämnas i bilagan, kan bidragsverksamheten lätt inpassas i denna. Med ett bidrag till kontantinsatsen av den storleksordning, som här skisserats, ökas köparens möjlighet att erhålla kreditgaranti för den reducerade återstoden av köpesumman och hans skuldsättning hos sparbanken minskas. Några sådana garantier mot försäljning eller pantsättning, som avbetalningskontraktet innebär, torde icke erhållas i detta fall, men man får antaga att kreditgaranti icke kommer att lämnas utan att anstalten gjort undersökning rörande låntagarens kreditvärdighet. Härigenom vinnes en garanti mot missbruk.

3. Inköp för statliga och kommunala verk och inrättningar.

Vid sidan av ovan framlagda förslag till stimulans av de enskilda hushållens efterfrågan på varaktiga konsumtionsförmådenheter, har kommissionen, av skäl som tidigare anförts, ansett sig böra jämväl föreslå att åtgärder vidtagas för att få fram en ökning av de statliga och kommunala verkens och inrättningarnas inköp av inventarier och vissa förbrukningsartiklar under lågkonjunkturer. En effektivt ordnad anpassning av dessa inköp till konjunkturerna, så att de hållas tillbaka under högkonjunkturer och ökas under lågkonjunkturer, torde vara lättare att åstadkomma för statens och kommunernas egna anstalter av olika slag, än vad gäller de enskilda hushållen, och skulle vid hotande arbetslöshet öka möjligheten att

upprätthålla sysselsättningen inom konsumtionsvaruindustrierna. För närvarande torde det emellertid tvärtom vara så, att de statliga och kommunala organen ha för vana att under goda tider, då inkomster och skatteunderlag stiga, öka sina inköp för att i stället av sparsamhetsskäl minska dem, då depressionen sätter in. En bidragande orsak till detta ur konjunkturpolitisk synpunkt föga önskvärda förhållande torde vara den omständigheten, att i regel varje myndighet, kommun eller anstalt verkställer sina inköp var för sig.

Under de senaste åren ha på vissa områden ansatser gjorts att bygga upp en centraliserad upphandling av viktigare förnödenheter. Härvid ha sjukhusen gått i spetsen. En centralupphandling förutsätter tillgång till standardiserade varor för att kunna leda till resultat av betydelse. Som framgår av bilaga 2 har också just på sjukhusens område allt ifrån 1930-talet, numera under centrala sjukvårdsberedningens ledning, bedrivits ett energiskt forskningsarbete med sikte på att söka få fram standardnormer i fråga om de krav, som böra ställas på utrustningsartiklar av olika slag för sjukhusens bruk. I nära samarbete med de instanser, som handhaft standardiseringsverksamheten, ha företrädarna för sjukvården, främst Svenska landstingsförbundet sökt tillgodogöra sig resultaten av detta arbete, i vad det gäller täckandet av sjukhusens löpande behov av förnödenheter.

Sedan år 1941 har landstingsförbundet bedrivit en med åren allt mer omfattande central upphandling för ett växande antal av sina medlemmar. För närvarande torde omkring ett 400-tal av landets sjukvårdsinrättningar inköpa de flesta av sina förnödenheter genom förbundets upphandlingsavdelning. Avdelningen fastställer efter samråd med de anslutna sjukhusen och med ledning av vunna standardiseringsresultat vilka varor som skola ingå i upphandlingsverksamheten för året och införskaffar uppgift om erforderliga kvantiteter av respektive förnödenheter. Anbud infordras sedan från fabrikanterna, varefter prislistor uppgöras och utsändas till medlemmarna, som sedan direkt rekvirera önskade kvantiteter. Stora besparingar torde ha åstadkommits genom denna verksamhet och mycket arbete — icke minst i fråga om underhandlingar med myndigheterna i ransoneringsfrågor — har besparats sysslomännen. Bland viktigare varor som ingå märkas bomulls-, linne-, ylle- och trikåvaror, sydda standardiserade persedlar, blåkläder, patientskodon, glasvaror, rostfria varor, porslinsvaror, lergods och vågar. Större artiklar som sängar falla utanför. Anskaffningen härav torde i regel ske i samband med respektive sjukvårdsinrättnings tillkomst eller ombyggnad. Ersättningsbehovet för dessa varor förefaller dock efter fullt genomförd standardisering även kunna ordnas genom central upphandling.

Utanför den av landstingen bedrivna sjukvården återfinnas liknande anordningar för central upphandling jämväl inom de större städerna, som i regel ha egna upphandlingsorgan för sina sjukvårdsinrättningar. Inom den militära sjukvården är centralisering av upphandlingen mycket långt driven, medan däremot inom sinnessjukvården centraliserad upphandling blott förekommer beträffande textilvaror.

På skolväsendets område finnes däremot icke något mera väsentligt utträttat i fråga om centraliserad inköpsverksamhet. Såväl inom det statliga som det kommunala skolväsendet beställas i regel skolmöbler och skolmateriel av varje skola eller skoldistrikt för sig. I vissa större städer torde dock centralupphandling förekomma i fråga om rena förbrukningsartiklar.

Detsamma gäller sociala välfärdsanstalter av olika slag. Kommunerna ha icke något gemensamt upphandlingsorgan för sina ålderdomshem, barnhem, vilohem etc. Av de upplysningar kommissionen införskaffat om behovet på detta område framgår, att priserna torde kunna sänkas och utrustningsstandarden därför säkerligen kunna höjas, om inventarier kunde ställas till kommunernas förfogande genom gemensam upphandling.

I fråga om landskommunernas administrativa organ och deras behov av utrustning med inventarier kan nämnas, att Landskommunernas förbund för närvarande bedriver upphandling av kontorsinventarier och kontorsmaskiner för sina medlemmars räkning, i den mån dessa vilja begagna sig därav. Även kontorsutensilier av olika slag ingå i denna verksamhet. Däremot har Svenska stadsförbundet ingen motsvarande verksamhet i gång.

Inom den statliga administrationen märkes först och främst den centralupphandling av pappersvaror samt skriv-, additions- och multiplikationsmaskiner för statliga myndigheters och verks räkning, som handhas av generalpoststyrelsen sedan ett antal år tillbaka.

Sedan år 1940 har en avdelning inom statens industrikommission haft i uppdrag att sörja för upphandling av inventarier m. m. för krisorganens räkning. Denna verksamhet har omfattat möbler, rumsinredningsartiklar i övrigt såsom armatur, mattor och gardiner samt kontorsutensilier, ävensom sådana kontorsmaskiner, som icke ingå i postverkets upphandling. Av möbler tillhandahålles numera endast en standardiserad typ, den s. k. statens kontorsmöbelserie. Övriga artiklar torde icke vara standardiserade. Genom beslut av år 1942 har industrikommissionens centralupphandling ålagts att tillhandagå även andra statliga organ än krismyndigheterna med råd och anvisningar vid inköp av inventarier och andra i upphandlingsverksamheten ingående varor, ävensom ombesörja upphandling för deras räkning, i den mån industrikommissionen så finner lämpligt. Sedan år 1943 åligger det statliga myndigheter och inrättningar att i den mån utrustningsartiklar av standardiserat utförande finnas att tillgå — vilket ännu blott synes vara fallet beträffande kontorsmöbler — för sina inköp välja sådana artiklar, såvida icke dispens utverkats från byggnadsstyrelsen. Enligt de upplysningar planeringskommissionen erhållit, omfattar denna centraliserade förmedlingsverksamhet väsentligen upphandling för komplettering av möbler samt avslutande av avtal med olika firmor rörande kvaliteter och priser för kontorsmateriel av olika slag. I detta senare fallet förekommer emellertid ej någon centralupphandling utan varje verk gör inköpen direkt enligt fastställda prislistor. Ett stort antal statsmyndigheter har hittills begagnat sig av denna möjlighet.

Av det anförda framgår att det offentliga upphandlingsväsendet ännu är föga centraliserat vad gäller inventarier och liknande varaktiga artiklar, medan det hunnit längre i detta avseende beträffande förbrukningsartiklar.

Kommissionen finner för sin del önskvärt att de statliga och kommunala myndigheterna så långt möjligt hålla tillbaka sina inköp av inventarier och förbrukningsartiklar under högkonjunkturer för att kunna öka dem under lågkonjunkturer. Detta kan åstadkommas på olika sätt.

I den mån byggandet av skolor, anstalter och inrättningar av skilda slag förlägges till depressionstider, böra medel finnas tillgängliga för anskaffande av inventarier och inredning av dessa byggnader.

Man kan vidare i ett annat avseende draga en parallell med investeringsverksamheten. Liksom man i avsikt att skaffa en investeringsreserv undersöker behovet av vissa arbeten av byggnads- eller anläggningskaraktär under viss tid framåt för att söka anpassa denna verksamhet efter vad som ur konjunktursynpunkt är önskvärt, borde det vara motiverat att söka uppskatta de statliga myndigheternas behov av anskaffning av inventarier, kontorsmaskiner och förbrukningsartiklar för ett par år framåt.

Däriigenom skulle man skapa möjlighet att, beträffande sådana varor, som icke äro utsatta för risk att föråldras under en tid av ett par år, göra beställningar under en lågkonjunktur för upplagring antingen hos beställarna eller hos fabrikanterna. När det gäller möbler, som redan standardiserats, skulle t. ex. lagring kunna ske av icke hopmonterade möbeldelar, varigenom mycket utrymme skulle sparas. Även rena förbrukningsvaror, t. ex. papper och kuvert, skulle i stor utsträckning kunna lagras utan några risker. Lågkonjunkturen skulle även kunna utnyttjas för en standardhöjning på sådana håll, där en sådan är behövlig.

För en uppskattning av storleken av den produktion, som på detta sätt skulle kunna hållas i reserv för att tillgripas under en arbetslöshetskris, skulle erfordras en särskild utredning. Det behov som det här gäller att uppskatta tänker sig kommissionen omfatta både inköp för ersättning av försliten varaktig materiel, behov i samband med den normala utbyggnaden av den administrativa apparaten samt det löpande behovet av vissa förbrukningsartiklar. På grundval av de ungefärliga siffror man genom en sådan utredning skulle kunna erhålla, skulle medel begäras på beredskapsstat.

Det sagda gäller behovet inom den statliga förvaltningen. Vad beträffar kommunerna och möjligheterna att genom statliga åtgärder söka påverka dessas inköp av inventarier och förbrukningsartiklar för anstalter och inrättningar, torde det vara nödvändigt att skilja på sådan förvaltning, som normalt erhåller statsbidrag, exempelvis skolväsendet, och sådan som kommunerna upprätthålla enbart med egna medel. Vad den förra angår, borde det under föregående punkt anförda ha full tillämpning. Medel till ökade bidrag för inköp under lågkonjunkturer böra således efter utredning begäras å beredskapsstat. Vad de senare ändamålen beträffar, utgöra de ett svårare problem, då man kan förutsätta, att bidrag även till dessa skulle kunna väcka betänkligheter av principiella skäl. Denna fråga torde tarva utredning.

Det är troligt, att kommunerna liksom staten genom att förlägga större beställningar till tider, då industrin har stor ledig kapacitet, skulle kunna uppnå fördelaktigare priser.

Utöver dessa allmänna bidrag föreslår kommissionen, att möjligheten undersökes av att lämna landskommuner statsbidrag för att under en lågkonjunktur täcka under längre tid ackumulerade behov av upprustning av inventariebäståndet i sociala vårdinrättningar av olika slag. Angående behovet av en förbättrad utrustning kan hänvisas till de upplysningar som lämnas i bilaga 1. Motivet för en statlig stödverksamhet av detta slag framgår av vad kommissionen tidigare anfört rörande landskommunernas bristande köpkraft och den större börda för barnens försörjning, som åvilar landsbygden i jämförelse med städerna.

Vad ovan sagts om kommunerna äger även tillämpning på verk och inrättningar, som ligga under landsting samt halvoffentliga organ av olika slag.

De utredningar, som kommissionen ovan föreslagit, skulle lämpligen kunna anförtras åt investeringsutredningen.

4. Prissänkande åtgärder, kvalitetskontroll och forsknings- och upplysningsverksamhet.

Det har ovan framhållits, att den föreslagna nämnden bör förbereda bidragsverksamheten genom upprättande av en förteckning över sådana varor, som kunna godkännas för denna. Producenterna böra därför inkomma med offerter rörande dels sådana varor, som redan finnas i marknaden, och dels sådana, som man avser att införa på marknaden. Yttrande över varornas lämplighet ur de synpunkter kommissionen ovan anlagt bör sedan infordras från olika institutioner, såsom Hemmens forskningsinstitut, Sveriges standardiseringskommission, Svenska slöjdföreningen m. fl. Vidare böra respektive branschorganisationer inom produktion och enskild handel liksom Kooperativa förbundet beredas tillfälle att yttra sig. Till sist skall även det råd, som kommissionen föreslagit, avgiva sitt omdöme, innan det centrala organet slutgiltigt beslutar, att en viss vara skall uppföras på förteckningen över godkända varor. Genom den tävlan, som på detta sätt uppstår mellan producenterna, stimuleras dessa i sin strävan att få fram goda varor. Denna förhandskontroll bör även gälla priset på varan i fråga.

Dessa förarbeten komma att bli mycket tidskrävande. Med hänsyn bland annat till detta förhållande anser kommissionen det angeläget, att den föreslagna nämnden snarast tillsättes.

De varor, som godkänts och vilka de bidragsberättigade familjerna äga rätt att köpa, böra åsättas ett gemensamt märke, vilket anger att varan enligt nämndens uppfattning såväl i fråga om pris som material, utseende och funktionsduglighet motsvarar de anspråk, som rimligen kunna ställas på den. Märkning av varor förekommer redan på vissa områden, t. ex. i fråga om elektriska apparater, vilka måste fylla en viss standard ur säkerhetssynpunkt. Välkända fabrikers firmastämpel verkar även på köparna som en garanti för varans kvalitet. För mindre företag och företag, som ännu ej hunnit arbeta in sig på marknaden men som saluföra produkter av lika hög kvalitet som de mera kända, skulle det märke som här föreslages bli en kraftig hjälp

vid inarbetandet av deras produkter på marknaden. Det är givet, att den enskilda fabrikens firmamärke liksom tidigare skall åsättas dess produkter. Det är icke meningen att skapa några slags »anonyma» varor. Producenten skall ha den ära som tillkommer honom, när han tillverkar en god produkt, men han skall också öppet bära ansvaret för denna produkt.

Den stora frågan om kvalitetskontroll och märkning av konsumtionsvaror överhuvud taget, exempelvis med angivande av materialets sammansättning m. m., anser sig kommissionen icke kunna taga upp till behandling utan begränsar sig till de varor, som kunna komma i fråga för den här föreslagna bidragsverksamheten. Men det är givet att den forskningsverksamhet, som utgör förutsättningen för kvalitetsbedömningen, icke kan begränsas på detta sätt, utan måste lämnas väsentligt friare händer. Denna slutsats följer redan därav, att en viss vara icke kan tagas upp till isolerad undersökning, utan att jämförelser måste göras med andra varor, som finnas på marknaden och som fylla samma funktion. För det andra är det icke meningen att upprätta särskilda forskningsinstitut vid sidan av de redan existerande utan den lämpligaste anordningen torde vara att öka anslagen till dessa för deras allmänna forskningsuppgifter. Detta är motiverat av hänsyn till den stora betydelse, som forskningen har långt utanför gränsen av den här föreslagna bidragsverksamheten.

Det skulle vara önskvärt att industriföretagen i allt större utsträckning kunde träda i tidig kontakt med forskningsinstituten i syfte att i samarbete med dessa få fram lämpliga modeller. Detta skulle vara rationellare än en efterkontroll av varor, som redan införts på marknaden, ofta med stora kostnader för företagen. Hemmens forskningsinstitut har börjat sin verksamhet efter dessa riktlinjer. Ett villkor härför är att institutet står fullt självständigt gentemot industriföretagen, vilket även är ett motiv för att staten helt eller till väsentlig del bekostar verksamheten.

I detta sammanhang vill kommissionen framhålla forskningsinstitutens betydelse för småindustrin. De små verkstäderna komma ofta med uppslag till nya artiklar, speciellt på här diskuterade område, men de ha icke tekniska och finansiella resurser för att underkasta dessa produkter en kontroll och prövning, innan de föras ut på marknaden. Dylika prov skulle kunna verkställas, exempelvis vid Hemmens forskningsinstitut, om detta hade större resurser till sitt förfogande.

Ett dylikt samarbete mellan industrin och forskningsinstituten bör även vara av stor betydelse för strävandena att sänka produktionskostnaderna genom standardisering och genom nedbringande av antalet typer i marknaden.

För närvarande bedrives forskningsarbete på hithörande områden på ett flertal håll. Den föreslagna nämnden skulle kunna tjäna som ett clearingorgan för dessa olika instanser. En sådan kombination skulle innebära att man sluppe skapa en tillfällig organisation för enbart vissa krisuppgifter utan hade en kärna, som även under normala tider hade vissa begränsade men icke desto mindre värdefulla uppgifter.

Det råder ett intimt samband mellan forskningsverksamheten och upplysningsarbetet. Det senare kan icke byggas upp utan den fasta grund, som forskningen kan ge. Men en forskningsverksamhet, som endast tillgodoser produktionens behov, fyller sin uppgift endast till hälften. Forskningens resultat måste också föras ut till allmänheten.

Kommissionen har tidigare i olika sammanhang betonat betydelsen av en effektiv upplysningsverksamhet. I första hand skall denna avse att ge konsumenterna varukunskap i allmänhet och speciellt rörande de i bidragsverksamheten ingående varorna, i andra hand skall den ge kunskap om användandet och vården av hemmets inventarier, kläder m. m. Även på detta område arbeta ett antal statsunderstödda organisationer, såsom Aktiv hushållning,, Hemmens forskningsinstitut, Svenska slöjdföreningen, De samverkande bildningsförbunden m. fl., och det torde här vara ett starkt behov av ett statligt koordinationsorgan, i all synnerhet om staten skall väsentligt öka sitt ekonomiska stöd till de enskilda organisationerna.

Enligt kommissionens uppfattning skulle en förutsättningslös utredning rörande upplysnings- och forskningsverksamhetens organisation, dess fördelning på olika organ m. m. vara synnerligen önskvärd, och i denna utredning skulle även kunna medtagas frågan om upplysningsverksamhet i samband med bosättningslånen. Det bör uppdragas åt den föreslagna nämnden att föranstalta om en dylik utredning. I avvaktan på dennas slutförande får nämnden börja sin verksamhet i samarbete med nu existerande organ.

Nämnden kommer att ha speciell anledning att intressera sig för upplysningsverksamheten, i vad den avser sådana varor, som skola ingå i bidragsverksamheten. Den tidigare omnämnda förteckningen över dessa varor måste komma till såväl handlarnas som allmänhetens kännedom. Man har i samband härmed ett osökt tillfälle att ge varukunskap och råd rörande varornas användning och vård. Det kan tänkas att det lämpligaste vore, att nämnden organiserade en särskild propagandaavdelning, men det synes kommissionen naturligare, att denna uppgift överföres på redan existerande organ, exempelvis Aktiv hushållning, i nära samarbete med nämnden och dess råd.

Lika viktig som kvalitetskontrollen är kontrollen över priserna å de i förteckningen upptagna varorna. Dessa böra vara prissatta efter överenskommen mellan nämnden å ena sidan samt industrin och gross- resp. detaljhandeln å den andra. De prisdifferenser, som kunna förekomma mellan varor av samma slag, måste kunna hänföras till och förklaras genom kvalitetsolikheter. Under den övergångsperiod som här diskuteras torde priskontrollnämnden fortfarande vara i funktion, varför dess medverkan vid prissättningen torde vara nödvändig. Efterkontrollen att priserna icke överskridas bör vara ganska enkel. Genom att köparna erhålla den av nämnden publicerade prislistan, kan allmänheten själv utöva denna kontroll.

I vissa fall torde det vara möjligt att åstadkomma prissänkningar på vissa varor, som äro tillräckligt stora för att utan bidrag få fram en kraftig efterfrågeökning. Detta skulle kunna ske genom en statsgaranterad avsättning, vilken skulle kunna vidga utrymmet för produktion i långa serier. Prissänkning

skulle i detta fall kunna åstadkommas även genom viss förenkling av distributionen samt på den grund att produktionen kan igångsättas i en period, då alternativet är driftsinskränkning.

Det har exempelvis framhållits under kommissionens diskussioner, att kylskåp saknas i flertalet hem på landsbygden. Genom förhandlingar mellan nämnden och industrin skulle avtal kunna träffas om produktion av visst antal kylskåp i visst bestämt utförande, vilka sedan skulle försälas direkt till hemmen, eventuellt genom vissa organisationers förmedling, till ett pris som gör statsbidrag onödiga. I detta fall skulle alla hem, sålunda icke endast barnfamiljerna, komma i åtnjutande av det lägre priset.

Det är givet att staten härigenom måste ikläda sig viss risk, att varan icke omedelbart försäljes utan att en viss lagring blir nödvändig. Då det här rör sig om varaktiga varor, vilka icke heller äro underkastade modeväxlingar, blir den totala förlustrisken emellertid begränsad.

Sammanfattning av förslagen.

Kommissionen har ovan framlagt motiven för att staten vid mera omfattande arbetslöshet i industrier, som tillverka varaktiga konsumtionsvaror, skulle i sysselsättningspolitiskt syfte genom bidrag till barnrika familjer och ensamstående mödrar söka stimulera efterfrågan på dylika varor. Vidare har kommissionen diskuterat de organisatoriska spörsmål, som uppstå i samband med en dylik verksamhet. Kommissionen inser till fullo, att en dylik bidragsverksamhet medför vissa organisatoriska svårigheter, men anser att såväl den konjunkturpolitiska som den social- och befolkningspolitiska betydelsen av en bidragsverksamhet av detta slag är så stor, att ett försök i denna riktning bör göras under en kommande lågkonjunktur.

Under återopande av vad ovan anförts får kommissionen därför hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärder för tillsättandet av en nämnd med den sammansättning, som kommissionen ovan föreslagit, och med uppgift först att detaljplanera och organisera samt därefter handhava den föreslagna bidragsverksamheten samt ett rådgivande organ, som skall tjänstgöra som kontaktorgan mellan nämnden å ena sidan samt å andra sidan de statliga organ och privata organisationer, vilkas medverkan är av betydelse för verksamheten; samt

att Eders Kungl. Maj:t av riksdagen äskar ett anslag om 64 miljoner kronor på beredskapsstat för budgetåret 1945/46 att vid mera omfattande arbetslöshet inom vissa industrier användas till bidrag till ensamstående mödrar med ett eller flera hemmavarande barn under 16 år samt till andra familjer med minst två hemmavarande barn under 16 år för inköp av vissa varaktiga konsumtionsvaror efter i huvudsak de principer, som kommissionen ovan diskuterat.

I samband med den föreslagna bidragsverksamheten har kommissionen även behandlat frågan om standardisering av varaktiga konsumtionsvaror samt forsknings- och upplysningsverksamhet på hithörande områden. Med

hänvisning till vad kommissionen i detta sammanhang anfört, får kommissionen hemställa,

att Eders Kungl. Maj:t ville uppdraga åt den föreslagna nämnden att föranstalta om en skyndsam utredning rörande den lämpligaste organisationen av forsknings- och upplysningsverksamheten rörande varukunskap i fråga om varaktiga konsumtionsvaror, heminredning och hemvård, och att med utgångspunkt från resultaten av denna utredning framlägga förslag till Kungl. Maj:t om erforderliga anslag till dylik upplysningsverksamhet samt till sådana institutioner och organisationer, som bedriva forskning och undersökningar i samband med standardisering och kvalitetskontroll beträffande varaktiga konsumtionsvaror.

Kommissionen har därjämte tagit upp frågan om en konjunkturanpassning av de offentliga organens inköp av inventarier och vissa förbrukningsartiklar samt har diskuterat avbetalningshandelns infogande i konjunkturpolitiken. Kommissionen får i anslutning därtill hemställa

att Eders Kungl. Maj:t ville uppdraga åt investeringsutredningen dels att efter utredning av behovet inkomma med förslag om anslag på beredskapsstat för ökade inköp under en arbetslöshetsperiod av inventarier och vissa förbrukningsartiklar för statliga verk och inrättningar, dels att undersöka möjligheten av att landsting, kommuner och halvoftentliga organ vidmakthålla och så vitt möjligt öka sina inköp av inventarier under arbetslöshetsperioder, eventuellt i samband med viss bidragsverksamhet från statens sida; och

att Eders Kungl. Maj:t ville föranstalta om en utredning rörande behovet av samt förutsättningarna för viss reglering av avbetalningshandeln i syfte att minska densamma under högkonjunkturer och öka den under lågkonjunkturer.

I syfte att effektivisera den föreslagna bidragsverksamheten får kommissionen hemställa,

att Eders Kungl. Maj:t ville föranstalta om en snar utredning rörande hemmens inventarie- och klädbestånd samt ville vidtaga åtgärder för att få till stånd en fortlöpande statistik över detaljhandelns omsättning och lagerställning samt över industrins orderstock och inneliggande lager.

I behandlingen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herr Westerlund.

Särskilda yttranden ha avgivits av dels herrar Hérnod, Nordenson, Wehtje och Åselius, dels herr Söderlund.

Stockholm den 2 mars 1945.

Underdånigst

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

/ Karin Kock

Särskilt yttrande

av herrar Hèrnod, Nordenson, Wehtje och Åselius

beträffande planeringskommissionens betänkande angående vissa åtgärder för att under en depressionsperiod stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror.

Målsättningen för den allmänna konjunkturpolitiken är att motverka depressionstendenser och såvitt möjligt eftersträva en hög och jämn sysselsättning inom näringslivet. Då de primära depressionstendenserna för vårt lands vidkommande äro att finna inom exportindustrierna och investeringsverksamheten, har man i första hand sökt finna åtgärder, ägnade att skapa arbetstillfällen åt den på dessa områden ledigställda arbetskraften. Offentliga arbeten och stimulans av den enskilda investeringsverksamheten äro exempel på dylika åtgärder. För att reducera inkomstminskningens sekundära verkningar på sysselsättningen ha olika förslag framförts i den konjunkturpolitiska debatten. De av planeringskommissionen avgivna förslagen rörande kontant-hjälpverksamhet till förmån för arbetslösa samt produktion på lager under en övergångstid i samband med krigets avslutande torde få vissa verkningar i sådan riktning. Dessutom har inom kommissionen tagits upp frågan om möjligheten att på ett mera direkt sätt stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror.

Det nu föreliggande förslaget innebär, att familjer (inräknat ensamstående fäder) med minst två hemmavarande barn under 16 år samt ensamstående mödrar med ett eller flera hemmavarande barn under 16 år under en period av två depressionsår skulle genom statliga bidrag sättas i stånd att helt eller delvis täcka eftersatta behov av vissa varaktiga konsumtionsvaror. Urvalet av varor omfattar i kalkylerna vissa möbler och husgeråd, sängutrustning, handdukar, barnkläder och barnskodon. Statsbidraget skulle utgå i form av en rabatt om förslagsvis 50 % och årligen maximeras till 50 kronor per familj och dessutom 25 kronor för varje barn. Därutöver föreslås ett s. k. rationaliseringsbidrag om 50 kronor per familj och år att utgå, om vederbörande förklarar sig ämna inköpa en hushållsmaskin, som kostar minst 100 kronor. De totala kostnaderna för denna understödsverksamhet ha för tvåårsperioden approximativt beräknats till ca 128 miljoner kronor. För den händelse statsmakterna skulle önska begränsa subventionsverksamhetens omfattning, har såsom ett alternativ ifrågasatts, att rationaliseringsbidraget uteslutes och barnbidraget sänkes till 20 kronor. Behovet av statsanslag skulle härigenom minskas från 64 miljoner kronor till 39 miljoner kronor per år.

Det har framhållits, att här föreligger ett försök att förena konjunktur- och sysselsättningspolitiska ingrepp å ena sidan samt sociala och befolkningspolitiska åtgärder å den andra, m. a. o. en koordination av konjunktur- och socialpolitik. Det måste då från början konstateras, att de sociala och befolk-

ningspolitiska synpunkterna äro de dominerande. I betänkandet medges också, att det system av åtgärder, som föreslås — bidrag, standardisering, kvalitetsbestämning, forsknings- och upplysningsverksamhet — icke kan i sin helhet inpassas i något konjunkturpolitiskt sammanhang. Genom sättet för administrationen av den egentliga bidragsverksamheten försöker man emellertid få fram en direkt konjunkturpolitisk verkan. Sedan under ett par år av lågkonjunktur de viktigaste inventariebehoven blivit tillgodosedda i hem, som tillhöra »barnrika» familjer och ensamstående mödrar, skulle endast återstå ersättningsbehov i fråga om varor av mindre varaktighet och nyanaffningsbehov för de familjer, som årligen inträda i de bidragsberättigade grupperna. Därmed skulle bidragsverksamheten ha spelat ut sin roll som konjunkturpolitisk faktor, och kommissionen tar ej ställning till frågan, om verksamheten skall fortsätta som en socialvårdande och befolkningspolitisk organisation, utan nöjer sig med att påpeka, att de erfarenheter man gjort under lågkonjunkturen kunna vara vägledande för beslut om eventuellt fortsätta åtgärder i begränsad skala.

Till belysande av den konjunkturpolitiska frågan skulle det ha varit av värde, om uppgifter kunnat lämnas angående ungefärliga omfattningen av den sysselsättning, som till följd av de ifrågasatta rabatterna skulle kunna komma till stånd i berörda industrier under en utpräglad depressionsperiod. Någon sådan utredning föreligger emellertid ej. Den konjunkturpolitiska betydelsen av subventionsverksamheten under en efterkrigsdepression torde ha överskattats. Med all sannolikhet kommer den att spela endast obetydlig roll som konjunkturutjämnande faktor. Mindre bemedlade personer — och det är ju dem man vill hjälpa — torde under depressionstider i mindre utsträckning än man förväntar komma att köpa möbler, husgeråd o. dyl., som de ej förvärvat sig under bättre tider, även om de få subvention för ändamålet under lågkonjunkturen.

En fråga, vars lösning i praktiken kommer att vålla stora svårigheter, är att bestämma tidpunkten, när subventionsverksamheten skall börja och när den skall upphöra. I betänkandet framhålls, att de industrier, det här gäller, utgöra sekundära depressionsområden, som i regel drabbas av mera allmän arbetslöshet först när depressionen spritt sig till en betydande del av de primära depressionsområdena. Åtgärderna skulle därför bli aktuella först i en period av massarbetslöshet. Problemet kompliceras av att lokala olikheter i sysselsättningsgrad kunna framträda inom en viss kapitalvaruindustri. Förslaget förutsätter emellertid, att en lokal arbetslöshet ej skall föranleda avsättningsstimulerande åtgärder av den typ, som nu diskuterats; dessa äro avsedda för situationer, då avsättningssvårigheter drabba en hel industrigren eller större delen därav. — För att få åsyftad effekt måste de sysselsättningsskapande åtgärderna sättas in på en sådan tidpunkt, att de kunna förhindra de sekundära verkningarna av den ursprungliga depressionsfaktorn. Men lika viktigt är, att verksamheten upphör på ett relativt tidigt stadium, innan konjunkturkurvan vänder, så att hjälpåtgärderna på grund av sin naturliga eftersläpning icke få verkningar, som ej äro avsedda eller önskvärda. Här ställes

det föreslagna centrala organet inför ett ännu svårare avgörande. Därtill kommer reaktionen i detta läge från de understödsberättigade grupper, som verkligen önska utnyttja rabatterna. Till ledning för det centrala organets handlande i här angivna situationer borde normgivande anvisningar redan i förväg ha uppställts.

I högre grad än de konjunkturutjämnande syftena med denna bidragsverksamhet ha, som förut påpekats, sociala och befolkningspolitiska synpunkter varit vägledande för förslaget. Om man emellertid nödgas konstatera, att möjligheterna att utnyttja en bidragsverksamhet i här föreslagen form i konjunkturutjämnande syfte äro mycket begränsade, så bör förslaget bedömas allenast ur dessa senare synpunkter. Men då bör förslaget också sättas i samband med och prövas mot bakgrunden av andra åtgärder, på socialvårdens och befolkningspolitikens område. Alla de olika statliga åtgärder, som här kunna komma i fråga, böra ställas vid sidan av varandra och vägas mot varandra med hänsyn till kostnader och verkningar.

Det kan emellertid ej tillkomma planeringskommissionen, som har till uppgift att undersöka och lösa de ekonomiska problem, som komma att möta oss vid ett vapenstillestånd och under de närmaste efterkrigsåren, att behandla dylika frågor av utpräglat social och långsiktsskaraktär. De böra lämpligen hänskjutas till socialvårdskommittén för behandling eventuellt i samråd med befolkningsutredningen. Om så sker och en bidragsverksamhet av angivet slag anses böra igångsättas såsom ett bidrag till lösningen av den för vårt land utomordentligt betydelsefulla befolkningsfrågan, torde det vara en naturlig konsekvens av planeringskommissionens övervägande i ämnet att verksamheten insättes i en lågkonjunktur, då den måhända i någon mån kan bidra till konjunkturons utjämnande.

Beträffande det praktiska genomförandet har kommissionen i sitt utlåtande berört en hel del av de svårigheter, som kunna väntas uppträda beträffande såväl kategoriavgränsning som kontroll och distribution. Den knappa tid, kommissionen haft till sitt förfogande, har emellertid haft till följd, att alla hithörande problem icke kunnat i detalj penetreras. Särskilt har från handelsns sida såväl principiella som praktiska erinringar anförts mot de föreslagna åtgärderna. Om därför detta rabattsystem anses böra genomföras, är det nödvändigt att särskilt den organisatoriska sidan av systemet underkastas en mera ingående granskning i samråd med representanter för handeln, innan man fixerar ett anslagsbelopp.

Vad nu sagts har uteslutande avsett subvention åt enskilda konsumenter. Då det gäller förslaget om att låta statens, landstingens, kommunernas och halvoffentliga organs inköp av inventarier såvitt möjligt variera omvänt mot konjunkturerna, bortfalla dessa erinringar. Här kan man tänka sig en sådan anpassning, att inköpen hållas tillbaka under högkonjunkturer och ökas under lågkonjunkturer. Det borde vara möjligt att skapa en investeringsreserv genom en beräkning av såväl behovet av ersättning för försliten materiel som anskaffningsbehovet för ett par år framåt. En centralisering i viss utsträck-

ning av inköpen skulle underlätta anpassningen. Vad som hittills i sådant syfte vidtagits är icke tillfyllest. I synnerhet då det gäller kommunernas upphandling föreligger — som det påpekas i betänkandet — en anmärkningsvärd splittring, som emellertid bör kunna hävas genom lämpliga organisatoriska åtgärder. På så sätt skulle kunna skapas ett smidigt upphandlingsförfarande, som skulle kunna anpassa inköpen icke blott till tiden utan även lokalt. Vid arbetslöshet i kapitalvaruindustrien inom ett visst område kunna köporder placeras i de berörda industrierna. Fara för missbruk av sådant slag, som man har anledning räkna med vid subvention åt enskilda personer, föreligger ej här. — Man bör ej överskatta dessa investeringars konjunkturella betydelse, vilken i och för sig torde vara jämförelsevis ringa. Spörsmålet bör emellertid beaktas och de av kommissionen i denna del föreslagna åtgärderna äro ägnade att bidra till frågans lösning.

I samband med nu behandlade frågor har upptagits tanken på en intensifiering av de alltid pågående strävandena att åstadkomma standardisering och produktion i långa serier. Standardiseringsverksamheten inom industrien har som bekant pågått i många år och lämnat mycket betydelsefulla resultat. Det skulle nu närmast gälla en intensifiering av denna verksamhet beträffande sådana varaktiga konsumtionsvaror som möbler, kylskåp, husgeråd, radioapparater, kläder, skodon m. m. Industrien har, såsom även framgår av betänkandet, visat ett påtagligt intresse för dessa frågor. Sålunda har den mekaniska verkstadsindustrien inlett ett fruktbarande samarbete med Hemmens forskningsinstitut, vars arbete f. ö. stödes i ekonomiskt avseende av såväl industrien som handeln. Vidare samarbetar industriens branschorganisationer med ett flertal konsumentorganisationer för att få fram de lämpligaste varutyperna med hänsyn till funktionsduglighet och kvalitet. Möbelfabrikanter och möbelhandlare ha gemensamt bildat en möbelbranschens inköpsförening med uppgift att föra ut i handeln billiga serier av utvalda möbeltyper. Industriförbundet och landsorganisationen understödja ekonomiskt en av dem tillsammans med slöjdföreningen, husmodersorganisationerna m. fl. bildad kommitté för upplysning rörande bättre bostadsvanor. Exempelen torde vara tillräckliga såsom belägg för näringslivets aktiva medverkan på detta område.

En tillverkning i långa serier av standardiserade konsumtionskapitalvaror är av betydelse oberoende av de konjunkturmässiga förhållandena. Huruvida den genom ökad avsättning i depressionstider kan i nämnvärd grad bidra till en stabilisering av produktionen är tvivelaktigt. En sådan verksamhet har emellertid även en direkt social betydelse, då den dels är ägnad att befordra tillkomsten av lämpliga typer i goda kvaliteter av sådana varaktiga konsumtionsvaror, som ha den största spridningen, och dels i viss utsträckning kan verka i prisförbilligande riktning. Då en standardisering ofta även innebär en kvalitetsförbättring, böra likväl prissänkingsmöjligheterna ej överskattas.

Vid bedömande av möjligheterna att genom standardisering och tillverkning i långa serier främja en ökad avsättning i depressionstider bör beaktas,

att utbudandet av varor till lägre priser än de i handeln vanligen förekommande ofta möter stor misstänksamhet från konsumenternas sida. Icke minst de folkgrupper, det här närmast gäller, visa en påtaglig skepsis mot standardvaror, som man av någon anledning tror vara sämre än andra. För att övervinna detta fordras upplysning och propaganda. Vidare är detaljhandelns medverkan oundgängligen nödvändig.

Statens ekonomiska bidrag till standardiseringsverksamheten ha hittills tett sig blygsamma i jämförelse med industriens insatser för samma ändamål. På ett långt mera effektivt sätt än tidigare bör staten ekonomiskt stödja såväl det centrala organet för standardiseringsverksamheten i vårt land, Sveriges Standardiseringskommission, som de olika institutioner och organ, som i samarbete med Standardiseringskommissionen verka på detta område. Standardiseringskommissionen, som har en utomordentligt allsidig sammansättning och som kan anses intaga en officiell ställning, då Kungl. Maj:t fastställt dess stadgar och utser dess ordförande och då representanter för olika statliga myndigheter ingå i kommissionen, bör allt framgent vara det centrala organet och ha till uppgift icke blott att fastställa svensk standard utan även att utöva den ledande och koordinerande verksamheten. Den för rabattsystemets handhavande föreslagna nämnden kan däremot ej lämpligen tjäna som clearing-organ på standardiseringsområdet.

Standardiseringskommissionen, som redan tidigare fastställt svensk standard för vissa konsumtionskapitalvaror, har sin uppmärksamhet riktad på frågan om åstadkommande av kvalitetsnormer och är beredd att intensifiera denna del av sin verksamhet. För behandling av frågor om standardisering av kvalitetsnormer för konsumtionsvaror kan av Standardiseringskommissionen lämpligen tillsättas särskilda kommittéer. Enligt för standardiseringsverksamheten gällande normer skola därvid såväl producenter, distributörer och konsumenter vara representerade. För åtskilliga av nu ifrågavarande varuslag kan Hemmens Forskningsinstitut företräda konsumentintresset. Även Slöjdföreningen har i detta sammanhang en betydelsefull uppgift att fylla för rådgivning i fråga om de estetiska synpunkterna, vilka spela en viktig roll, då det gäller att övervinna nyss berörda skepsis emot standardvaror.

Även beträffande forsknings- och upplysningsverksamheten i hithörande frågor har det allmänna hittills gjort ganska blygsamma insatser. De offentliga och privata institutioner, som bedriva denna verksamhet, böra genom större statsanslag än som nu utgå beredas möjlighet till en intensifierad verksamhet.

I avseende å avbetalningshandelns infogande i konjunkturpolitiken föreslås en utredning angående behovet av och förutsättningarna för viss reglering av denna handel i syfte att minska densamma under högkonjunkturer och öka den under lågkonjunkturer. Av uppgifter, som lämnats av representanter för avbetalningshandeln, har emellertid framgått, att en anpassning efter konjunkturerna med ökning under lågkonjunkturer redan automatiskt äger rum delvis till följd av en medveten politik från företagarnas sida. Un-

der lågkonjunkturen bortfaller visserligen ett visst köparklientel men i stället tillkommer ett annat, som tidigare köpt kontant. I utjämnande riktning verkar även det förhållandet, att försäljningsarbetet kan intensifieras under lågkonjunkturen, då det är lättare att skaffa goda försäljare. Med hänsyn till dessa förhållanden kunna tillräckliga skäl icke anses ha förebragts för en konjunkturpolitisk reglering av avbetalningshandeln.

Särskilt yttrande

av herr Söderlund.

När planeringskommissionen tagit upp frågan, vilka åtgärder som kunde vidtagas för att under en depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror, så torde det ha varit utifrån önskemålet att vid vikande efterfrågan och minskad sysselsättning inom branscher, som tillverka sådana varor, slippa ifrån en anpassning till det nya läget, som för arbetskraftens del ansetts olämplig. I den mån tillbakagången kan bedömas som tillfällig har det framstått som mindre rationellt eller i varje fall mindre bekvämt att arbetskraften överflyttas till arbeten av de slag, som den allmänna beredskapsstaten innehåller. I stället har man velat fylla ut den vikande efterfrågan på möbler, husgeråd, hushållsmaskiner, textilier, kläder och skodon dels genom att öka det allmännas inköp av inventarier av olika slag, dels genom att lämna vissa konsumenter statliga bidrag till inköp av varor som nyss nämnts.

Denna tankegång faller uppenbarligen inom konjunkturpolitikens område utom när det gäller att välja ut de konsumenter, som skulle bli delaktiga av dylika förmåner. Sistnämnda spörsmål tillhör de social- och befolkningspolitiska bedömningsorganen. Hur tankegången i sin konjunkturpolitiska fas svarar emot praktiska behov och lämplighetskrav är enligt min mening icke på ett tillfredsställande sätt klarlagt.

Det är ett alldeles naturligt och sedan länge godtaget önskemål, att det allmännas egna inköp av olika slags inventarier till skolor, anstalter, kontor och liknande ändamål — liksom dess investeringsverksamhet — skall anpassas till konjunkturerna och alltså i tider av depression utvidgas. En utveckling i dylik riktning bör eftersträvas. Anskaffningen måste emellertid i sista hand bestämmas av behoven och deras fördelning på olika varuslag, vilket som regel medför en annan inriktning och omfattning av det allmännas efterfrågan, än som skulle vara mest önskelig ur sysselsättningssynpunkt. Här om bör man vara medveten.

Om svårigheter möta redan när det gäller att till sysselsättningsbehovet anpassa det allmännas egen efterfrågan av varaktiga konsumtionsvaror, så äro dessa svårigheter långt större i fråga om åtgärder, som syfta till en motsvarande anpassning av allmänhetens efterfrågan. De bidrag, vilka kommissionsmajoriteten avser som stimulans åt efterfrågan, måste givetvis utgå enligt några allmänna regler, på sätt majoriteten också tänkt sig. Reglerna kunna omöjligen utformas så, att efterfrågan i skilda lägen kommer att svara

mot behovet ur sysselsättningsynpunkt. För sådant ändamål vore det mera effektivt, att ett allmänt organ finge befogenhet att i erforderlig omfattning verkställa inköp och därefter försöka avsätta de inköpta föremålen, möjligen med företrädare för personer som man ur social synpunkt ville gynna. Administrationen av en dylik verksamhet ter sig avskräckande. Det är därför förklarligt, att man i stället föreslagit en stimulans åt allmänhetens egen direkta efterfrågan i marknaden. Men därmed blir möjligheten att anpassa efterfrågeökningen till sysselsättningsbehovet betydligt förminskad.

Man kan emellertid med fullt fog ställa frågan, huruvida det är en konjunkturpolitiskt riktig åtgärd att vid vikande efterfrågan genom statliga åtgärder söka kvarhålla sysselsättningen inom konsumtionsvaruindustrierna vid den omfattning, som en gång uppnåtts. »I den mån tillbakagången kan bedömas som tillfällig» har i det föregående antagits gälla som förutsättning för särskilda åtgärder i sysselsättningsuppehållande syfte. Den som i första hand söker finna utvägar att uppehålla produktionen är förvisso företagaren själv. Han är sannoligen icke benägen att betrakta en tillbakagång i efterfrågan som definitiv. Många strängar har han på sin båge, när det gäller att få fram en köpvilja igen. Priset är en mycket viktig sak i detta sammanhang; likaledes kvalitet, ny formgivning och nya färger, effektivare försäljning o. s. v. Med sådana medel söker han häva tillbakagången; under tiden får han ledning och nya impulser av efterfrågans reaktioner. Men vad blir det av allt detta, om staten griper in med sina reglerade, stela och osmidiga intentioner? Blir slutresultatet av de åtgärderna överhuvud taget positivt? Frågorna kunna sannolikt inte finna något obestridligt svar utan den erfarenhet, som ett experiment ger. Redan på förhand torde det emellertid vara anledning antaga, att de statliga bidragen till vissa personers konsumtionsvaruinköp i väsentlig grad komma att minska de krafter, som eljest skulle driva fram lägre priser; det kan även hända, att driften till kvalitetsförbättring förlorar i kraft. Att i stället lita till statlig kontroll av priser och kvaliteter är den fåvitskes undanflykt.

Mot detta resonemang torde komma att invändas, att företagarens alla ansträngningar inte räcka till för att under en depression hålla sysselsättningen uppe på en högkonjunktturnivå. Detta är säkert också i de flesta fall riktigt. Det betyder, att man får tåla en del arbetslöshet och till en tid bereda de arbetslösa utkomst vid beredskapsarbeten eller genom kontanta understöd. En sådan tid är nödvändig för att avgöra, huruvida tillbakagången är temporär eller innebär en strukturell förändring. Det skadar icke, om företagaren på olika sätt får anstränga sig för att hålla avsättningen uppe; sådana ansträngningar kunna leda fram till lägre priser samt förändrade eller helt nya inriktningar av produktionen och därmed göra, att tillbakagången blir endast tillfällig. En konjunkturpolitik, som endast strävar till oförändrad sysselsättning och i det syftet arbetar med statliga bidrag till konsumenterna eller andra åtgärder för subventionering av efterfrågan, är ägnad att hindra pris-sänkningar samt dölja behovet av förändringar. Genom sin inneboende beständighet komma subventionerna att leva kvar och därmed konservera ett läge, som eljest kunnat förbättras. Den konjunkturpolitiska tjänst, som man

gärna föreställer sig att de gjort då de införts, kunna de i varje fall inte göra en gång till.

Det förslag, som kommissionsmajoriteten framlagt, synes mig alltså ha ganska litet med realistisk konjunkturpolitik att göra. Förslaget innebär ligger i allt väsentligt på det socialpolitiska planet; där framträda också dess förnämsta avigsidor. Jag har med det anförda velat taga avstånd från förslaget.

Vad angår frågan om standardisering och produktion i långa serier, när det gäller varaktiga konsumtionsvaror, är en viss försiktighet enligt min mening att anbefalla. Lämpligaste torde hithörande spörsmål även i fortsättningen böra handläggas av de organ, som gjort sig förtrogna därmed och på området redan uträttat ett synnerligen betydande arbete. Arbetet är emellertid förtjänt av ett effektivare ekonomiskt stöd från statens sida.

Redogörelse för resultaten av vissa undersökningar rörande inventarieutrustning m. m. inom statliga, kommunala och halvvoffentliga inrättningar samt inom enskilda hushåll.

I anslutning till det i betänkandet framlagda förslaget om statliga åtgärder i syfte att under en eventuell arbetslöshetskris efter kriget upprätthålla produktion och sysselsättning inom konsumtionskapitalvaruindustrin har planeringskommissionen ansett det önskvärt att inom vissa områden undersöka, i vilken utsträckning eftersatta behov av ifrågavarande konsumtionsvaror — inventarier, kläder och skodon — kunna konstateras.

I detta syfte ha undersökningar verkställt rörande förefintliga »konsumtionsreserver» inom skolor och inrättningar av olika slag samt inom enskilda hushåll. Dessa ha företagits dels i form av enquêter, dels i form av sammanställningar av redan befintligt material. Av skilda anledningar har det icke varit möjligt att erhålla noggranna kvantitativa uppgifter i fråga om behovens omfattning. Kommissionen har emellertid ansett det vara värdefullt att skaffa sig en uppfattning om arten av de eftersatta behov som förefinnas.

I fråga om inventariebehoven vid olika slag av inrättningar ha genom utsändande av frågeformulär följande uppgifter inforrats:

från kommunalnämndens ordförande eller kommunalkamreraren i 740 landskommuner angående inventarieutrustningens beskaffenhet i skolor, ålderdomshem, barnhem, expeditioner och andra lokaler tillhörande landskommunernas förvaltningsområde;

från samtliga landstingsdirektörer angående eftersatta behov inom de under landstingen sorterande inrättningarna;

från de vid hushållningssällskapen anställda hemkonsulenterna angående behov av undervisningsmateriel för verksamheten;

från fattigvårds- och barnavårdskonsulenterna angående eftersatta inventariebehov i välfärdsinrättningar.

Förekomsten av brister i skolkökens utrustning ha belysts genom uttalanden av konsulenter för husligt arbete.

Redogörelse har vidare lämnats för skolöverstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 10 oktober 1944 beträffande det statliga inventarie- och materielbidraget för folkskoleväsendet samt för de beslut, som fattats med anledning av denna skrivelse.

I fråga om hemmens utrustning med inventarier och kläder har kommissionen låtit företaga två enquêter, nämligen bland distriktssköterskor och hemsystrar. På grundval av vissa äldre offentliga utredningar ha därjämte sammantällningar gjorts av statistiskt material avseende olika befolkningsgruppers utgifter för och innehav av inventarier, kläder och skodon.

Slutligen ha utdrag gjorts ur vissa partier av provinsialläkarnas årsberättelser för åren 1939—43, vilka lämna allmänna socialhygieniska synpunkter på bostadsförhållandena bland familjer ur de lägre inkomst- och socialgrupperna samt på inventariebeståndets beskaffenhet i skolor, ålderdomshem, barnhem, sjukstugor m. m.

A. Inventarieutrustningen i vissa offentliga inrättningar och skolor.

Kommunala inrättningar och skolor.

Efter framställning från planeringskommissionen utsände Svenska landskommunernas förbunds centralbyrå i juli 1944 ett frågeformulär till kommunalnämndens ordförande eller kommunalkamreraren i 740 kommuner. I detta formulär begärdes vissa uppgifter om inventarieutrustning och nyanskaffningsbehov för folkskolor, fortsättningsskolor och yrkesskolor, ålderdomshem, kommunala barnhem o. d. samt kommunala nämnder och expeditioner. Vidare begärdes upplysningar rörande behovet av ny brandmateriel samt arten och omfattningen av större eftersatta underhålls- och reparationsbehov i fråga om byggnader och anläggningar, för vilka statsbidrag icke kunde utgå. I den missivskrivelse, som åtföljde formuläret, framhölls

Tab. 1. De kommunala myndigheternas uttalanden angående inventarieutrustningen i folkskolor, fortsättningsskolor och yrkesskolor.

	Absoluta tal					Relativa tal (% av hela antalet kommuner)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst- ra Sve- rige	Norra Sve- rige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst- ra Sve- rige	Norra Sve- rige
Antal kommuner, som besvarat formuläret	353	80	102	94	77	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal kommuner, som ifråga om inventarieutrustn. i skolorna uppgivit										
a) att påtagliga brister föreligga	141	25	35	34	47	39·9	31·2	34·3	36·2	61·0
b) att brister el. behov av nyanskaffn. föreligga	231	42	62	62	65	65·4	52·5	60·8	66·0	84·4
Antal kommuner som redovisat nyanskaffn.behov i följande avseenden:										
skolpulpeter	163	29	42	39	53	46·0	36·3	41·2	41·5	68·8
katedrar	100	17	22	22	39	28·3	21·3	21·6	23·4	50·6
materielskåp	91	11	22	21	37	25·8	13·8	21·6	22·3	48·1
svarta tavlor	101	17	19	23	42	28·6	21·3	18·6	24·5	54·5
armatur	61	14	11	12	24	17·3	17·5	10·8	12·8	31·2
slöjdbänkar	124	16	28	28	52	35·1	20·0	27·5	29·8	67·5
symaskiner	109	16	26	29	38	30·9	20·0	25·5	30·9	49·4
arbetsbord för sömnadsundervisning	89	14	22	20	33	25·2	17·5	21·6	21·3	42·9
kartmateriel	98	14	31	28	25	27·8	17·5	30·4	29·8	32·5
apparater och experimentmat. för undervisning i naturvetenskap	101	15	25	28	33	28·6	18·8	24·5	29·8	42·9
verktyg för slöjdundervisn. materiel för skolköksundervisning	106	14	25	27	40	30·0	17·5	24·5	28·7	51·9
andra inventarier ¹	101	17	27	23	34	28·6	21·3	26·5	24·5	44·2
	78	16	17	16	29	22·1	20·0	16·7	17·0	37·7

¹ Såsom exempel nämnas gymnastikredskap, idrotts- och lekmaterial, bänkar, möbler, tvättstall, dricksanordningar, skolradio, ljusbildapparater, piano, orgel, skidutrustning, utrustning för skolbad m. m.

Tab. 2. De kommunala myndigheternas uttalanden angående inventarieutrustningen i ålderdomshem, barnhem m. m.

	Absoluta tal					Relativa tal (% av hela antalet kommuner)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal kommuner, som besvarat formuläret	284	69	67	78	70	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal kommuner, som ifråga om inventarieutrustn. i ålderdomshem, barnhem m. m. uppgivit										
a) att påtagliga brister föreligga	66	15	8	15	28	23·2	21·7	11·9	19·2	40·0
b) att brister el. behov av nyanskaffning föreligga. . .	121	27	21	30	43	42·6	39·1	31·8	38·5	61·4
Antal kommuner som redovisat nyanskaffn behov i följande avseenden:										
sängar	48	9	5	15	19	16·9	13·1	7·5	19·2	27·1
bord	41	6	6	11	18	14·4	8·7	9·0	14·1	25·7
stolar	50	11	7	14	18	17·6	16·0	10·4	17·9	25·7
köksutrustning	36	5	7	9	15	12·7	7·3	10·4	11·5	21·4
kylskåp	63	13	14	13	23	22·2	18·9	20·9	16·7	32·8
sänglinne	59	10	11	14	24	20·8	14·5	16·4	17·9	34·3
övrig sängutrustning	66	15	10	17	24	23·2	21·7	14·9	21·8	34·3
övriga textilvaror	46	8	8	11	19	16·2	11·6	11·9	14·1	27·1
armatur	21	6	3	7	5	7·4	8·7	4·5	9·0	7·1
brandsprutor o. d.	15	3	2	5	5	5·3	4·4	3·0	6·4	7·2
andra inventarier	38	12	5	9	12	13·4	17·4	7·5	11·5	17·1

vikten av att uppgifterna bleve så exakta som möjligt, vilket dock ej behövde innebära, att ifyllandet av formulären skulle föregås av någon omfattande utredning.

Frågeformuläret har besvarats av 355 kommuner. Av dessa ha 353 lämnat uppgifter angående skolor; 284 kommuner ha besvarat frågepunkten om ålderdomshem, barnhem o. d., och 318 kommuner ha besvarat frågorna rörande kommunala nämnder och expeditioner. I fråga om brandmateriel ha svar inkommit från 293 kommuner och beträffande underhålls- och reparationsbehov från 308 kommuner.

I tab. 1—4 lämnas en översikt av de inkomna svaren. Kommunerna ha uppdelats på fyra landsdelar, nämligen östra Sverige (Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Södermanlands och Östergötlands län), södra Sverige, Småland och öarna (Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län), västra Sverige (Hallands, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Älvsborgs, Värmlands och Örebro län) och norra Sverige (Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län).

I fråga om folkskolor, fortsättningsskolor och yrkesskolor innehöll formuläret en fråga: »Finns några mera påtagliga brister i inventarieutrustningen i skolorna?» vilken skulle besvaras med ja eller nej. Dessutom begärdes närmare uppgifter om arten och karaktären av eventuellt förekommande brister. Slutligen skulle uppgifter lämnas beträffande större behov av förnyelse eller komplettering i fråga om olika närmare angivna slag av inventarier. Liknande uppgifter begärdes även med avseende på ålderdomshem, barnhem o. d. samt beträffande kommunala nämnder och expeditioner.

Tab. 3. De kommunala myndigheternas uttalanden angående inventarieutrustningen i kommunala nämnder, expeditioner m. m.

	Absoluta tal					Relativa tal (% av hela antalet kommuner)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal kommuner, som besvarat formuläret	318	71	93	87	67	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal kommuner, som ifråga om inventarieutrustn. i kommunala nämnder, expeditioner m. m. uppgivit										
a) att påtagliga brister föreligga	106	21	29	26	30	33·3	29·6	31·2	29·9	44·8
b) att brister el behov av nyanskaffn. föreligga	160	36	39	40	45	50·3	50·7	41·9	46·0	67·2
Antal kommuner, som redovisat nyanskaffn.behov i följande avseenden:										
skrivbord eller andra bord	69	16	16	13	24	21·7	22·5	17·2	14·9	35·8
stolar	62	13	15	10	24	19·5	18·3	16·1	11·5	35·8
skrivmaskiner	84	17	18	21	28	26·4	23·9	19·4	24·1	41·8
räknemaskiner	81	17	19	19	26	25·5	23·9	20·4	21·8	38·8
dupliceringsmaskiner	44	10	13	8	13	13·8	14·1	14·0	9·2	19·4
kassaskåp	53	12	15	17	9	16·7	16·9	16·1	19·5	13·4
blankettskåp etc.	96	16	28	23	29	30·2	22·5	30·1	26·4	43·2
andra inventarier.	24	7	7	2	8	7·5	9·9	7·5	2·3	11·9

Tab. 4. De kommunala myndigheternas uttalanden angående behovet av brandmateriel samt behovet av underhålls- och reparationsarbeten.

	Absoluta tal					Relativa tal (% av hela antalet kommuner)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
1. Behov av brandmateriel:										
Antal kommuner, som besvarat formuläret	293	63	81	79	70	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Därav jakande	61	14	17	12	18	20·9	22·2	21·0	15·2	22·8
övrige	232	49	64	67	52	79·1	77·8	79·0	84·8	77·2
2. Behov av underhålls- och reparationsarbeten:										
Antal kommuner, som besvarat formuläret	308	70	86	82	70	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Därav jakande	97	22	22	18	35	31·5	31·4	25·6	22·0	50·0
övrige	211	48	64	64	35	68·5	68·6	74·4	78·0	50·0

I fråga om samtliga här berörda anstaltstyper finner man, att kommuner, som uppgivit att inga mera påtagliga brister förekomma i inventarietrustningen, likväl i åtskilliga fall redovisa behov av nyanskaffning.

Beträffande skolorna uppgåvo 141 kommuner att inventarietrustningen företedde mera påtagliga brister, medan detta förnekades av 212 kommuner. Bland de sistnämnda redovisade 90 kommuner behov av större förnyelse eller komplettering av inventarier. En närmare redovisning av de inkomna svaren lämnas i tab. 1. Denna visar bl. a., att bristerna i inventarietrustningen starkast framträda i norra Sverige samt att nyanskaffningsbehov särskilt ofta anmälts i fråga om pulpeter och slöjdbänkar.

I fråga om ålderdomshem, barnhem o. d. uppgåvo 66 kommuner, att mera påtagliga brister förelågo i inventarietrustningen, och ytterligare 55 kommuner uppgåvo större nyanskaffningsbehov (tab. 2). Även beträffande dessa anstalter redovisas behov väsentligt oftare i norra Sverige än i övriga landsdelar. Särskilt ofta framhölls behovet av kylskåp, sänglinne och övrig sängutrustning.

I fråga om kommunala nämnder och expeditioner redovisas nyanskaffningsbehov av inalles 160 kommuner, varav 106 kommuner ha uppgivit »mera påtagliga brister» (tab. 3). Oftast förekommande äro önskemål om skriv- och räknemaskiner, blankettskåp o. d.

De inkomna svaren angående behovet av brandmateriel samt behovet av underhålls- och reparationsarbeten (jfr ovan) redovisas i tab. 4.

Inrättningar och skolor som sortera under landsting.

I juni 1944 utsändes till samtliga landstingsdirektörer ett frågeformulär, vari begärdes uppgifter om inventarietrustningen vid sådana offentliga anstalter, som tillhörde vederbörande landstings förvaltningsområde. Besvarade formulär ha inkommit från 21 landsting.

I formulärets första punkt efterfrågades, huruvida några mera påtagliga brister förelågo med avseende på inventarietrustningen hos sjukhus o. d. anstalter. Frågan besvarades jakande av Blekinge läns, Älvsborgs läns och Norrbottens läns landsting och nekande av övriga 18 landsting. Motsvarande fråga beträffande tandklinik och andra kliniker samt mödra- och barnavårdscentraler besvarades nekande av 20 landsting; Kopparbergs läns landsting har lämnat frågan obesvarad. 3 landsting ha uppgivit, att nyanskaffnings- eller ersättningsbehov föreligga beträffande vissa slag av inventarier vid sjukhus o. d. anstalter, såsom sängar, andra möbler, köksutrustning, sängutrustning, klinikutrustning, brandmateriel m. m. Förutom de nyssnämnda 3 landsting, som uppgivit mera påtagliga brister, ha även Gotlands läns och Malmöhus läns landsting anmält behov av dylika inventarier. Samtliga dessa 5 landsting uppgiva behov av sängar och andra möbler.

I fråga om centrala verkstadsskolor och andra yrkesskolor uppger Blekinge läns landsting, att inventarietrustningen är bristfällig, och framhåller behovet av sängar, pulpeter m. fl. möbler. 10 landsting uppgiva, att inga mera påtagliga brister föreligga, under det de 10 övriga landstingen lämnat frågan obesvarad.

Vad beträffar inventarietrustningen hos övriga förvaltningsområden, inkl. kontor och expeditioner, uppgiva 20 landsting att inga mera påtagliga brister föreligga; Gotlands läns landsting har ej besvarat frågan.

Från 20 landsting meddelas, att nybyggnads- eller utbyggnadsplaner föreligga med avseende på anstalter för sjukvård, yrkesundervisning eller andra till landstingens förvaltning hörande verksamhetsområden. 7 av dessa landsting ha lämnat närmare upplysningar rörande nybyggnadsplanerna. Ett landsting (Norrbottens läns) har ej besvarat frågan.

Formuläret innehöll även frågan, huruvida landstingen, i det fall sådana planer funnes, skulle anse det möjligt och lämpligt att låta producera inventarieutrustningen för dessa ny- och tillbyggnader, redan innan byggnadsarbetena kommit i gång, förutsatt att arbetsmarknadspolitiska skäl talade för att sådan produktion igångsattes. Denna fråga har besvarats av 17 landsting, av vilka 13 lämnat jakande och 4 nekande svar.

Av ovanstående redogörelse framgår, att flertalet landsting icke ansett mera påtagliga brister föreligga i fråga om sådana inventarier, som avsågos i enquëten. De brister som anmälts, hänföra sig huvudsakligen till sjukhus o. d. anstalter och avse särskilt säng- och möbelutrustningen.

Fattigvårds- och barnavårdskonsulenternas uttalanden rörande eftersatta inventariebehov i olika välfärdsinrättningar.

Planeringskommissionen har i samarbete med socialstyrelsen låtit verkställa en enquëte bland fattigvårds- och barnavårdskonsulenterna rörande deras uppfattning om eftersatta behov av inventarier samt av underhålls- och reparationsarbeten i sådana inrättningar, som tillhöra deras arbetsområde. Socialstyrelsen lät i juli 1944 utsända frågeformulär till de nio konsulenterna i riket. De besvarade formulären ha tillställts kommissionen för vidare bearbetning. Av de nio konsulenterna ha sju uppgivit, att inga större eftersatta inventariebehov föreligga i deras distrikt, medan två konsulenter — i 1:a och 4:e distriktet — lämnat specificerade uppgifter om eftersatta behov. Därav framgår att behov föreligger av sängar och andra möbler i pensionärsbostäder, arbetsbesparande maskiner i kök och tvättstugor, kylskåp, ändamålsenlig armatur, lekutrustning till barnhem för mindre barn. Vidare uppgives från konsumenten i 4:e distriktet, att behov i stort sett föreligger i fråga om alla slags inventarier såsom sängar, möbler, köksutrustning, kylskåp, kläder, sänglinne, övrig sängutrustning, andra textilvaror, armatur, handsprutor, korkmattor m. m. De konsulenter, som uppgivit att inga större eftersatta behov föreligga, ha dock anfört vissa synpunkter på inventarieutrustningen i de av enquëten berörda inrättningarna. Sålunda påpekar konsumenten i 7:e distriktet, att linneförråd och köksinventarier under kriget icke kunnat kompletteras i samma utsträckning som tidigare, samt att det vid en del anstalter vore önskvärt med bekvämare sängar och stolar samt ändamålsenligare förvaringsmöbler. Konsumenten i 5:e distriktet anser, att en uppläggning av standardiserade serier skulle vara synnerligen värdefull i fråga om åtskilliga inventarier, t. ex. köksutrustning. Konsumenten i 8:e distriktet har uttalat sig kritiskt i fråga om inventarieutrustningen vid anstalterna över lag och påpekar att samhället hittills icke beaktat denna fråga tillräckligt; kommunerna ha på egen hand fått ombesörja anskaffningen av inventarier, vilket i många fall skett planlöst. Icke sällan påträffas sålunda inventarieutrustningar, som långt ifrån motsvara praktiska krav och ännu mindre uppfylla estetiska anspråk. Konsumenten vill för sin del ifrågasätta, om icke tillverkningen av möbler och annan inventarieutrustning för samhällets välfärdsinrättningar skulle kunna ske rationellt genom central upphandling i länen och genom lämplig serietillverkning för inrättningarnas behov.

Formuläret innehöll vidare en fråga, huruvida beträffande fastigheterna större eftersatta underhålls- och reparationsbehov föreläge, för vilka statsbidrag icke kunde utgå. Denna fråga har besvarats jakande av fyra och nekande av fem konsulenter. Särskilt påtalas brister beträffande vatten- och avloppsanläggningar, ut- och invändiga målningsarbeten, golvbeläggningar m. m. Konsumenten i 1:a distriktet framför önskemål om kvalitetsundersökningar av vattnet vid samtliga anstalter och uttalar, att otillräcklig vattentillförsel icke borde få förekomma vid socialvårdsanstalter.

Socialstyrelsen har i anslutning till konsulenternas uttalanden i skrivelse till kommissionen framhållit, att enligt styrelsens mening särskilt den omständigheten vore förtjänt av uppmärksamhet, att fyra av de nio konsulenterna ansett, att det finnes större eftersatta underhålls- och reparationsbehov.

Hemkonsulenternas verksamhet.

Planeringskommissionen har vidare i samråd med avdelningen aktiv hushållning inom statens priskontrollnämnd verkställt en enquête bland de vid hushållningssällskapen anställda hemkonsulenterna i syfte att utröna behovet av nyanskaffning av utrustning för deras verksamhet. Av de 31 frågeformulär som utsänts ha 23 besvarats. Hemkonsulenterna ha i dessa redogjort för sina önskemål i fråga om undervisningsmateriel. Vidare ha de framfört synpunkter på kursverksamhetens gestaltning efter kriget och på frågan om lokaler för denna verksamhet.

Hemkonsulenterna ha till uppgift dels att hålla teoretiska och praktiska kurser, vilka beröra olika grenar av det husliga arbetet (kursverksamheten), dels att lämna råd och upplysningar samt utföra demonstrationer vid konsultationer på tjänsterummet eller under tjänsteresor (den rådgivande verksamheten).

Hushållningssällskapen skola tillhandahålla undervisningsmateriel och redskap för hemkonsulenternas verksamhet. Av de inkomna svaren framgår, att utrustningen i dessa avseenden icke alltid är tillräcklig. Härtill kommer, att det ofta möter svårigheter för hemkonsulenterna att på sina tjänsteresor medföra nödig materiel, särskilt om de icke ha tillgång till bil. För närvarande få hemkonsulenterna, om de anse det nödvändigt med bil, hålla sig med egen bil; hushållningssällskapen lämna bidrag till driftkostnaderna. I den mån hemkonsulenterna icke medföra komplett utrustning till kurser eller demonstrationer, få kursdeltagarna själva tillhandahålla erforderlig materiel.

I enquêten påtalas bristen på lämpliga lokaler för kursverksamheten, särskilt på landsbygden. Många kommuner sakna helt skolkökslokaler, och de som finnas äro ofta alltför små och bristfälligt utrustade. I stor utsträckning användas bygdegårdarna för kurser i matlagning, konservering m. m. Av enquêten framgår att flertalet av bygdegårdarna äro föga lämpade för hemkonsulenternas verksamhet. Sålunda uppges, att köken ofta äro små och dåligt utrustade, att vatten- och avloppsledningar mestadels saknas samt att lokalerna äro svåra att uppvärma. Vidare framhålles att tvättstugor sällan finnas tillgängliga på landsbygden.

Kursverksamheten omfattar kurser inom olika specialområden, såsom matlagning, konservering, hemvård, slakt, m. m. I enquêten ha hemkonsulenterna lämnat vissa uppgifter om de redskap m. m., som de ha behov av för kursverksamheten. Nedan lämnas en sammanfattning av synpunkter, som i detta sammanhang anförts.

Slaktkurser. I regel torde de redskap, som erfordras vid demonstrationer, finnas i de hem som besökas. Mindre redskap bruka hemkonsulenterna själva medföra, såsom köttkvarn, knivar, kastruller, bunkar, fat, litermått, våg, grytor etc. Ett mycket allmänt omfattat önskemål är, att i utrustningen inginge köksmaskiner, t. ex. den s. k. »Assistent», vilken skulle ersätta de nu använda köttkvarnarna. Dessa »Assistent»-maskiner skulle i så fall vara avpassade för olika strömstyrkor och borde utföras i större format än vad nu är fallet.

Matlagningskurser. I viss utsträckning kunna de redskap, som användas för slaktkurserna, komma till användning även vid demonstrationer i matlagning. Hemmen bidraga även med en del redskap. En hemkonsulent påpekar emellertid i detta sammanhang, att hemmen ofta äro dåligt utrustade, varför denna utväg icke alltid står till buds. Då kurserna hållas i kommunala skolkök eller i bygdegårdar och andra lokaler, vilka ofta äro bristfälligt inredda, måste hemkonsulenterna själva medföra hela utrustningen.

De önskemål, som hemkonsulenterna framfört beträffande sin egen utrustning, äro av ganska skiftande omfattning; de omfatta allehanda ting från hel husgerädsuppsättning och elektrisk ugn till mindre kompletteringar av de redskap som ingå i utrustningen för slaktkurserna.

De framförda önskemålen gälla t. ex.: skioptikonbilder för näringsläran, lämpliga packlärar för redskap vid matlagning och bakning, lätta kokkärl i olika storlekar, hushållsredskap av olika slag samt annan effektiv köksutrustning av rostfritt material.

Konserveringskurser. Vissa av de redskap, som användas för övriga kurser, kunna även brukas vid konserveringen. Exempel på en önskvärd utrustning för detta ändamål äro t. ex. konserveringsapparat, bärkvarn, ångställning, passervagga, grytor, slevar, litermått, trattar m. m. av rostfritt material, bunkar, skopor, våg, skedar, torkollor, skärbräda, saftdukar, korkapparat, silar, uppsättning av kemikalier och kryddor, paraffin och kork, elektrisk platta med allström m. m.

Hemvårdskurser. I hemkunskap har i allmänhet endast teoretisk undervisning givits och i samband därmed vissa demonstrationer. Dessutom har den rådgivande verksamheten till stor del utgjorts av demonstrationer i hemkunskap. Hemkonsulenterna använda sig vid denna undervisning av små modeller samt instruktiva planscher. Då det t. ex. gäller köksinredningen finnas små modeller av rationellt planlagda kök. Vidare har man prover av olika slag, t. ex. på möbelytger, tvättmedel m. m.

En förstklassig utrustning underlättar ej endast konsulentens arbete utan tjänar även som demonstrationsmaterial till ledning för husmödrarnas inköp.

Skolkök.

I samband med inom planeringskommissionen verkställda undersökningar rörande inventarietrustningen vid offentliga inrättningar av skilda slag samt i enskilda hushåll ha uppgifter erhållits rörande förefintliga brister i utrustningen för skolköken samt därmed sammanhängande frågor, såsom lokalernas beskaffenhet m. m. Nedanstående redogörelse grundar sig på uttalanden från konsulenter för husligt arbete samt från skolköks- och lanthushållslärarinnor och beröra förhållandena inom folk- och fortsättningsskolor. Detta material ger dock inga egentliga hållpunkter för en kvantitativ bedömning av de konstaterade bristerna.

Finansieringen av nybyggnader av här ifrågavarande skolor samt underhåll av äldre skolor åvilar vederbörande skoldistrikt. Statsanslag utgår emellertid enligt särskilda villkor. För nybyggda skolor utgår statsanslag för bestridande av viss del av byggnadskostnaderna samt av kostnaderna för utrustning med inventarier och materiel. För äldre undervisningslokal utgå årliga underhålls- och materielbidrag under förutsättning att lokalen hålles i tillfredsställande skick. De nya skolköken äro relativt väl inredda och planerade, medan bristerna i huvudsak finnas i de äldre skolköken, för vilka kommunerna av olika anledningar icke kosta på nybyggnader, reparationer samt nyanskaffningar av inventarier m. m. Före kriget förelågo planer på nybyggnader för skolköksundervisningen. Dessa ha emellertid endast i begränsad utsträckning realiserats.

Undervisningen i hushållsgöromål är icke obligatorisk för skoldistriktet. I ett stort antal skoldistrikt särskilt på landsbygden meddelas icke sådan undervisning. Enligt uppgift från statens folkskoleinspektörer förekom under arbetsåret 1942/43 undervisning i hushållsgöromål i 1 210 av landets 2 467 skoldistrikt. Detta torde dock ej innebära att sådan undervisning helt saknades inom övriga distrikt. I smärre skoldistrikt förekommer nämligen hushållsundervisning varannat år; det är sannolikt att i flera av de skoldistrikt, som ej hade sådan undervisning 1942/43, densamma upptogs under det följande arbetsåret.

Det åligger konsulenterna för hushållsgöromål i skolöverstyrelsen att kontrollera,

att undervisningen är ordnad i enlighet med de i gällande författningar meddelade föreskrifterna. Konsulenternas inspektionsresor kunna emellertid varje år blott omfatta en ringa del av landets samtliga skolkök. De förhållanden, som omnämnas i inspektionsskrivelserna, torde dock vara symptomatiska för skolköken i allmänhet.

Uttalanden från konsulenterna i hushållsgöromål tyda på att skolkökslokalerna i viss utsträckning äro bristfälliga samt att inredningen för skolköksundervisningen ofta är otillräcklig och dålig i flera avseenden. Olämpliga lokaler synas vara den avgörande orsaken till skolkökens dåliga utrustning i övrigt. Sålunda är ofta utrymmet alltför litet för att man skall få rum med spisar, bord, stolar m. m. i den utsträckning, som en rationell undervisning förutsätter. Ibland äro lokalerna mörka och fuktiga och belägna i källarvåningar. Skafferierna uppgivas stundom sakna ventilationsanordningar. Vidare saknas på många håll förvaringsskåp för porslin och glas, varför skafferierna få användas för detta ändamål. Ofta finnas icke heller några garderober för elevernas och lärarinnornas kläder. På vissa ställen händer det, att matsalen måste användas såsom omklädningsrum och garderob.

I kurserna ingår undervisning i tvätt. Det brister åtskilligt i fråga om tillgången på tvättstugor samt utrustning för denna undervisning. Tvättrummen borde helst ligga i anslutning till skolköket, vilket ofta kan vara svårt att ordna i äldre skolbyggnader. Ganska ofta inträffar det att det för tvättdemonstrationer blott finnes en balja eller ett tvättställ, och under sådana förhållanden kan den praktiska delen av undervisningen icke bli tillfredsställande.

För kurserna i hemvård saknas så gott som alltid en bäddmöbel, trots att en sådan förutsättes i undervisningsstadgarna. I de fall, då en soffa eller en ottoman finnes i lärarrummet, kunde denna försees med nödvändig bäddutrustning och användas vid demonstrationerna. Som ett ideal framhålles särskilt hemvårdsrum med bäddmöbel med fullständig utrustning av lakan, filter o. s. v., så att eleverna få lära sig sänghygien m. m. Detta rum skulle kunna utnyttjas även för andra ändamål.

I fråga om skolköksinredningen må anföras följande. Det förekommer att köken icke äro försedda med tillräckligt antal spisar. Enligt bestämmelserna bör det finnas två spisar, om elevantalet är 8, tre, om elevantalet ligger mellan 8 och 12, och fyra vid ett elevantal mellan 12 och 16. Dessa bestämmelser följas icke alltid. Dessutom äro spisarna ibland dåliga och gamla. Antalet diskbänkar är ofta för litet, de bänkar som finnas äro ofta för låga. Det borde vidare finnas minst två diskhoar. Ett rullbord, som placeras bredvid diskbänken för disken eller bredvid spisen, skulle vara arbetsbesparande. Ett sådant kommer även till god användning under andra arbeten i köket, t. ex. vid serveringen. Höga pallar, liksom arbetsbord och stolar, saknas mestadels i köken. Belysningen är ej alltid tillfredsställande. Det förekommer ganska ofta, att tillräcklig belysning saknas över diskbänkarna eller över spisarna. Utrustningen med redskap är i många fall otillräcklig. Ändamålsenliga bord för förvaring av redskap m. m. saknas ofta.

Statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet (inventarie- och materielbidrag) m. m.

Skolöverstyrelsen har i skrivelse till Kungl. Maj:t den 10 oktober 1944 hemställt dels om ändring av grunderna för utgående av statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet (inventarie- och materielbidrag) i enlighet med ett av överstyrelsen framlagt förslag, dels om ökning av förslagsanslaget under titeln Folkskolor m. m., Inventarie- och materielbidrag.

Överstyrelsen erinrar i sin motivering om förutvarande bestämmelser i fråga om statsbidragets utgående. Enligt Kungl. kung. den 6 mars 1936 (nr 45) utgick statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, vilket avsåg dels underhåll av undervisningslokaler (klassrum, specialrum, gymnastiksalar, slöjd- och skolköksrum), dels inköp av inventarier och undervisningsmateriel. Bidragets storlek bestämdes

till 50 kronor, när det gällde skoldistriktet tillhöriga lokaler, och 25 kronor i fråga om förhyrda lokaler. Såsom villkor för bidragets utgående föreskrevs att ifrågasvarande bidrag utginge allenast för sådan lokal, som användes för sitt ändamål, samt att lokalen hölles i ett tillfredsställande skick. Fr. o. m. 1 juli 1940 har ifrågasvarande bidrag enligt Kungl. kung. den 24 maj 1940 (nr 431) utgått med 25 kronor för varje skoldistriktet tillhörig lokal och med 12 kronor för varje av distriktet förhyrd lokal. För vart och ett av budgetåren 1940/41—1944/45 har riksdagen för dessa statsbidrag beviljat ett förslagsanslag av 900 000 kronor.

Med anledning av en motion (I: 239) i F.K. beträffande ifrågasvarande anslag har riksdagen i skrivelse den 9 maj 1944 uttalat sig för en skyndsam utredning bl. a. av frågan huruvida en återgång till tidigare tillämpade bidragsgrunder bör äga rum. Denna utredning har sedermera uppdragits åt skolöverstyrelsen.

Överstyrelsen har låtit verkställa en rundfråga bland 52 folkskoleinspektörer rörande användningen av de nuvarande bidragen och deras tillräcklighet. Samtliga tillfrågade folkskoleinspektörer utom en hade funnit det nu utgående statsbidraget vara mer eller mindre otillräckligt för det avsedda ändamålet. Omkring en fjärdedel av inspektörerna ansågo, att materielbeståndet i skolor av lägre form på landsbygden vore anmärkningsvärt otillfredsställande. Det påpekades bl. a. att det på sina håll föreläge en benägenhet hos skoldistriktet att använda statsbidraget till lokalernas underhåll, medan anskaffningen av undervisningsmateriel fått stå tillbaka. På andra håll kunde det förekomma, att lokalunderhållet blivit eftersatt och att det varit lättare att få materielanskaffning till stånd. Enighet syntes föreligga om att bidraget icke vore tillräckligt för att tillgodose både underhålls- och materielanskaffningsbehoven. Ett flertal inspektörer framhöllo vidare, att bidragsbeloppen borde differentieras med hänsyn till de lägre skolformernas behov.

Skolöverstyrelsen har på grundval av denna utredning förordat att ifrågasvarande bidrag skulle inskränkas till att avse endast inventarie- och materielanskaffningen men däremot ej lokalunderhållet, eftersom underhållsbidraget är alltför ringa för att vara av betydelse vid finansiering av reparationer o. dyl. Skulle däremot underhållsbidrag utgå, borde bidragen enligt skolöverstyrelsen höjas till förutvarande belopp, vilket emellertid skulle innebära att anslaget höjdes med 1 100 000 kronor till omkring 2 000 000 kronor. Överstyrelsen säger sig under nuvarande förhållanden icke vilja föreslå åtgärder, som skulle kräva en dylik ökning av anslaget, även om ett anslag å detta belopp för ifrågasvarande ändamål i och för sig vore fullt försvarligt.

Skolöverstyrelsen har vidare förordat att bidraget till inventarier och undervisningsmateriel skulle höjas framför allt för på landsbygden förekommande skolor av lägre skolform. Det skulle heller icke längre göras skillnad mellan distriktet tillhöriga och av distriktet förhyrda lokaler i fråga om materielbidraget. Differentieringen efter skolform skulle enligt förslaget innebära 25 kronor för folkskoleavdelning i skola av A-form, 40 kronor för folkskoleavdelning i B 1-skola, 50 kronor för folkskoleavdelning i B 2-skola och 25 kronor för varje naturkunnighetsrum, teckningssal, gymnastiksal, slöjdsal och skolkök. Höjningen av bidragen skulle nödvändiggöra en ökning av anslaget för ifrågasvarande ändamål med omkring 200 000 kronor eller till 1 100 000 kronor.

Vid remissbehandlingen har överstyrelsens förslag mött stark kritik från skilda myndigheter och organisationer. Departementschefen har med anledning härav ansett, att frågan om ändrade grunder för nu ifrågasvarande statsbidrag lämpligen borde anförtros åt särskilda sakkunniga och frågan ligger nu under prövning hos 1945 års folkskolesakkunniga. I avvaktan på resultatet av denna utredning skulle enligt departementschefen de nuvarande statsbidragsgrunderna alltjämt böra förbli gällande och anslaget utgå med oförändrat belopp. I 1945 års statsverksproposition har under åttonde huvudtiteln, Folkskolor m. m. Underhålls- och materielbidrag, för budgetåret 1945/46 ett reservationsanslag uppförts med 900 000 kronor.

B. De enskilda hemmens utrustning med inventarier och kläder.

I. Redogörelse för av kommissionen företagna enquêter bland distriktsköterskor och hemsystrar.

Inom planeringskommissionen ha verkställts tvenne enquêter bland distriktssköterskor och hemsystrar beträffande de enskilda hemmens utrustning i olika avseenden. Ett frågeformulär utsändes omkring 1 juli 1944 under medverkan av medicinalstyrelsen till c:a 1 000 distriktssköterskor inom samtliga landstingsområden. Kommissionen utsände vidare ett liknande frågeformulär till c:a 200 hemsystrar.

Besvarade formulär ha inkommit från 903 distriktssköterskor samt från 148 hemsystrar. I det bearbetade materialet ingå svar från 890 distriktssköterskor samt 140 hemsystrar. Distriktssköterskematerialet redovisas (se tabellerna) enligt följande fördelning: *östra Sverige* (Stockholms stad, Stockholms läns, Uppsala läns, Södermanlands läns, Östergötlands läns och Västmanlands läns landsting), *Södra Sverige*, *Småland* och *öarna* (Jönköpings läns, Kronobergs läns, Kalmar läns norra och södra, Gotlands läns, Blekinge läns, Kristianstads läns, Malmöhus läns landsting), *västra Sverige* (Hallands läns, Göteborgs och Bohus läns, Älvsborgs läns, Skaraborgs läns, Värmlands läns, Örebro läns landsting), *norra Sverige*, (Kopparbergs läns, Gävleborgs läns, Västernorrlands läns, Jämtlands läns, Västerbottens läns, Norrbottens läns landsting). Hemsystematerialet som är av betydligt mindre omfattning, har redovisats utan geografisk fördelning.

I den missivskrivelse, som medföljde frågeformulären, anmodades uppgiftslämnarna att besvara frågorna med hjälp av den erfarenhet, som de erhållit i sitt arbete. Några särskilda undersökningar skulle icke företagas. De uttalanden, som gjorts beträffande hemmens karaktär och utrustning, åsyfta sålunda de hushåll, som uppgiftslämnarna kommit i kontakt med under sin tjänstgöring.

Det är därför av vikt att veta, vilka slag av hem uppgiftslämnarna komma i beröring med. Distriktssköterskorna besöka alla hem i distriktet, vilka enligt gällande bestämmelser komma i åtnjutande av distriktssjukvård. I stort sett torde distriktssköterskorna komma i beröring med samtliga socialgrupper inom sina respektive arbetsområden, och detta naturligtvis i ökad grad, ju mera långvarig tjänstgöringstiden i distriktet varit. I formulären ha mycket varierande tjänstgöringstider uppgivits från ett par månader till 30 år. I det bearbetade materialet ha i regel de distriktssköterskor (och hemsystrar) uteslutits, som börjat sin tjänstgöring efter den 31 december 1943. Hemsystrarna äro anställda i ett flertal kommuner. Till skillnad från distriktssköterskorna komma de troligen under arbetet i kontakt med ett visst begränsat urval av befolkningen. Kommunala organ besluta, vilka hem som skola komma i åtnjutande av den kommunalt anställda arbetskraften. Hemsystem får arbeta t. ex. såsom husmodersvikarie i hem, som under kortare tid av olika anledningar behöva tillfällig arbetskraft, men som äro ur stånd att på egen hand anskaffa dylik hjälp. De mindre bemedlade hushållen komma därför ofta att utgöra hemsystemens arbetsplats. En viss skillnad torde alltså föreligga mellan distriktssköterske- och hemsystematerialet. Hemsystrarna, som arbeta i hemmen under en längre tid, ha därigenom goda möjligheter att få en inblick i hemmens förhållanden i olika avseenden. Särskilt i fråga om köksutrustningen torde hemsystrarna vara mera initierade än distriktssköterskorna. I andra avseenden ha emellertid de senare stor erfarenhet, t. ex. i fråga om bäddförhållandena samt barnens kläder.

I formulären har den frågan ställts, huruvida de hem, som uppgiftslämnarna varit i beröring med, i genomsnitt varit fattigare eller rikare än övriga hem i distriktet. Denna fråga har besvarats sålunda:

	»Fattigare»		Övriga	
	Absoluta tal	% av hela antalet	Absoluta tal	% av hela antalet
Distriktssköterskor.	199	22.4 %	691	77.6
Hemsysstrar	78	55.7 %	62	44.3

Mer än hälften av hemsysstrarna uppgav att de besökta hemmen i genomsnitt voro 'fattigare' än de övriga, medan blott en knapp fjärdedel av distriktssköterskorna hade samma uppfattning beträffande de hem, som de besökt. En mycket obetydlig del av såväl hemsysstrar som distriktssköterskor uppgav, att de besökta hemmen i genomsnitt voro 'rikare' än övriga hem. De övriga svaren ha givits i en mängd variationer, och kunna troligen anses innebära, att de besökta hemmen i stort sett äro likställda med övriga hem inom vederbörandes arbetsområde. Ibland uppgives, att verkligt 'fattiga' hem icke finnas i distriktet. Andra åter anser, att alla hem i distriktet äro att betrakta som 'fattiga'. Distriktssköterskorna skilja emellanåt på hem som tillhöra deras olika arbetsområden. Sålunda uppgives, att de hem som falla under dispensärvården i genomsnitt äro 'fattigare' än övriga hem, medan däremot ingen påtaglig skillnad anses föreligga i fråga om de hem, som höra till distriktssjukvård och barnavård.

I flera fall ha uppgifter lämnats om vilka socialklasser eller yrkesgrupper som svaren avse. Uppgiftslämnarnas erfarenheter äro hämtade från jordbruksdistrikt, industriorter, stadssamhällen m. m., och uttalandena avse de där dominerande socialgrupperna. Det framgår emellertid tydligt, att bristfälligheterna i fråga om bostäderna och hemmens utrustning äro särskilt påfallande i familjer ur de lägre inkomstklasserna samt särskilt i de mindre bemedlade, barnrika familjerna. Bland socialgrupperna nämnas i detta sammanhang lantarbetare- och småbrukarhem, statarhushåll, torparhem samt skoghuggarehem. Däremot finner man praktiskt taget inga liknande anmärkningar, då det gäller industriarbetarhemmen. Tvärtom ställas dessa ibland i motsats till de dåligt utrustade landsbygdshushållen.

Frågeformulären avsågo att belysa de av distriktssköterskorna, resp. hemsysstrarna besökta hemmens förhållanden i fråga om tillgången på bäddar, bäddutrustning, köksutrustning, barnens beklädnadsutrustning m. m. I tab. 1—8 lämnas en översikt av de inkomna svaren. Dessutom ges i det följande en sammanfattande redogörelse för de båda enquëterna jämte ett antal utdrag ur de inkomna svaren.

Tillgången på bäddar och bäddutrustning.

Uppgiftslämnarna skulle angiva, i vilken utsträckning det förekom att det i en del familjer fanns personer, som saknade egen bädd (säng eller soffa). Frågan kunde besvaras dels med »sällan», »rätt ofta» eller »ofta», dels med en uppskattning av »den ungefärliga proportionen av alla familjer Ni varit i beröring med, där sådana förhållanden förekomma»; i det sistnämnda fallet skulle vederbörande i formuläret markera respektive »under 10 procent», »10—24 procent», »25—49 procent» eller »50 procent eller däröver». Svaren på denna fråga redovisas i tab. 1 och 5. I distriktssköterskornas uttalanden finner man en större frekvens av dylika brister än i hemsysstrarnas uttalanden.

Uppgiftslämnarna skulle vidare meddela, på vad sätt nyssnämnda brister togo sig uttryck i sovförhållandena (se tab. 1 och 5). Över 80 % av såväl distriktssköterskorna som hemsysstrarna uppgåvo att, i den mån brist på bäddar förekom, barn under 12 år delade säng. Omkring tre fjärdedelar av distriktssköterskorna uppgåvo, att man och hustru delade säng, medan endast något över hälften av hemsysstrarna lämnat motsvarande uppgift.

Slutligen begärdes i formulären uppgift om den vanligaste orsaken till här berörda förhållanden. Uppgiftslämnarna kunde stryka under ett eller flera av alternativen »bristande bostadsutrymme», »otillräcklig inkomst», »dåliga vanor» eller närmare specificera »andra orsaker». Flertalet uppgiftslämnare ha understrukit mer än ett av de tre nyssnämnda alternativen (se tab. 1 och 5). En redovisning av samtliga tänkbara svars kombinationer torde i detta sammanhang vara av föga intresse. Den oftast anförda orsaken till bristen på bäddar var bristande bostadsutrymme (c:a 75 % såväl av distriktssköterskorna som av hemsystrarna).

En del av uppgiftslämnarna ha därjämte lämnat något mera konkreta uppgifter om vilka omständigheter, som ligga bakom de angivna förhållandena. Sålunda uppgives ibland, att trångboddheten är mera utpräglad vintertid än under övriga delar av året. Familjerna tränga ihop sig i ett eller två rum, ofta i köket, för att icke frysa. Särskilt på landsbygden äro bostäderna ofta fuktiga och dragiga och möjligheterna till uppvärmning av bostaden äro begränsade, dels på grund av avsaknad av kaminer, spisar, o. dyl. i andra rum än i köket, dels på grund av ekonomiska svårigheter att anskaffa bränsle. Vidare uppgives att en konstlad brist på bostadsutrymmen mycket ofta förekommer, emedan bruket att låta något rum stå som obegagnat »finrum» är synnerligen vanligt. I de barnrika familjerna är det tydligen mycket vanligt att flera barn dela samma sovplats, bl. a. därför att bostäderna äro alltför små för att rymma sängar till varje familjemedlem. I många fall sakna familjerna nödig sängutrustning för ytterligare en bädd. Bristen på sängkläder utgör sålunda i och för sig en orsak till att sängplatserna delas. Enligt vad flera uppgiftslämnare uppgiva, föranledas även de dåliga sovvanorna av att familjen, och särskilt husmodern, icke har tid över att göra i ordning sängar för alla familjemedlemmarna samt att man vill spara tvätt. Många gånger torde dock missförhållandena bero på att familjerna sakna intresse för vissa hygieniska och andra krav. I många familjer, särskilt på landsbygden, äro själva sängarna av den beskaffenheten, att delad bädd är nästan oundviklig. I formulären uppgives ibland, att gamla soffor och utdrags-sängar och s. k. dubbelsängar samt kökssoffor äro vanligt förekommande.

En del mera detaljerade skildringar av sovförhållandena återfinnas i de citat, som presenteras i nästkommande avdelning.

I en särskild frågepunkt skulle angivas sådana brister i fråga om bäddutrustningen, som förekommo relativt ofta. C:a två tredjedelar av distriktssköterskorna och av hemsystrarna redovisade brister i fråga om mängden eller kvaliteten av madrasser, sänglinne eller täcken och filter (se tab. 2 och 6). I det övervägande flertalet (c:a 90 %) av dessa svar framhölls bristen på sänglinne.

Då brister uppgåvos i fråga om madrasserna, avsågs särskilt kvaliteten. Flockmadrasser och madrasser stoppade med gammal lump o. dyl. äro ganska vanliga. Täcken och filter sägas vara obeskrivligt trasiga och smutsiga, och i många fall saknas de helt och hållet. Sämst beställt synes det vara med sänglinnet. Lakan, särskilt överlakan, saknas ofta. Fattiga familjer ha mycket begränsat linneförråd och antalet lakan är icke så stort, att det räcker till ombyte. Medan lakanen tvättas får man klara sig utan sänglinne. Sänglinnet är också mycket slitet och smutsigt i de fattigare familjerna. Men även relativt välbärgade familjer, särskilt på landsbygden, sägas spara på sänglinne och använda icke överlakan.

Köksutrustning m. m.

Liksom beträffande bäddutrustningen skulle uppgifter lämnas om ofta förekommande brister med avseende på köksutrustning o. d. inventarier (tab. 3 och 7).

Beträffande köksutrustningen ha c:a två tredjedelar av hemsystrarna redogjort för förekommande brister, medan icke fullt hälften av distriktssköterskorna lämnat motsvarande uppgifter. Denna olikhet i svarsfrekvensen kan sammanhänga med att hemsystrarna — till skillnad från distriktssköterskorna — arbeta en längre tid i varje

familj, så att de genom sitt arbete ha särskild anledning att uppmärksamma förekommande brister samt att de i relativt större utsträckning än distriktssköterskorna besöka fattigare hem. Att svarens beskaffenhet påverkats av uppgiftslämnarnas arbetsuppgifter, belyses klart av den omständigheten, att distriktssköterskorna särskilt uppmärksammat bristen på handfat men i betydligt mindre utsträckning funnit anledning uttala sig om tillgången på sådana redskap som komma till användning vid matlagning, städning o. d.

Vidare ha lämnats uppgifter om andra brister i hemmen än de i formuläret efterfrågade. I många fall hänföras bristerna till bostadens beskaffenhet. Det säges vara svårt att arbeta ändamålsenligt i hem, som sakna vatten och avlopp samt garderober, skafferier och källare. Hela hushållet blir i dessa fall lidande, och mat och kläder kunna icke förvaras på lämpligt sätt. Korkmattor saknas ibland, och detta ökar givetvis husmoderns arbetsbörda vid golvrengöring. Behovet av tvättmöjligheterna är ofta mycket dåligt tillgodosett, särskilt på landsbygden. Tvättstugor finnas i alltför liten utsträckning. Familjerna själva ha ofta låga hygieniska krav. Särskilt distriktssköterskorna klaga över bristen på handfat, samt att diskbaljan användes både till tvättning och tvätt samt disk och andra gånger till matlagning och syltning. Bland andra anmärkningar i detta sammanhang märkes bristen på bakredskap, bakhord, möbler, gardiner, handdukar, tvättlappar m. m.

Barnkläder.

C:a tre femtedelar av hemsystrarna och c:a hälften av distriktssköterskorna redovisade brister i fråga om barnens kläder (tab. 4 och 8). Båda kategorierna av uppgiftslämnare framhålla särskilt de kvantitativa bristerna i fråga om underkläder, strumpor och skor.

Bristerna synas vara störst i de barnrika familjerna och särskilt för spädbarnen och koltbarnen. Skolbarnen äro ofta bättre klädda än de hemmavarande barnen. Det uppgives ofta i formulären att den dåliga beskaffenheten i fråga om barnens kläder icke endast beror på ekonomiska svårigheter, utan att mödrarna sakna tid eller intresse att hålla kläderna i gott skick. Under de senare åren har enligt flera uttalanden en viss förbättring skett på grund av den hjälp som familjerna erhålla genom olika socialvårdsorgan. Mödrahjälpen liksom annan av offentliga institutioner eller enskilda organisationer lämnad hjälp, uppgives vara av stor betydelse för att höja beklädnadsstandarden i behövande familjer.

Här skall först givas en sammanfattning av de synpunkter på hemförhållandena, som framkomma i materialet. Därefter återgivas en del citat ur de mera allmänna uttalanden som hemsystrar och distriktssköterskor göra i formuläret.

Som ovan framhållits äro enligt uppgiftslämnarnas åsikt, hemmen på landsbygden särskilt dåligt inredda. Bostadens beskaffenhet sätter sin prägel på hemmet. Familjer med flera barn bo i små och ofta ohälsosamma lägenheter, som sakna vatten och avlopp och äro dragiga och kalla. Familjen i en sådan bostad tvingas till en icke ändamålsenlig hushållning. Sovvanorna bli beroende av utrymmet för sängplatser, och i barnrika familjer måste två eller flera barn dela säng. Husmödrarna ha en mycket stor arbetsbörda i dessa hushåll. Lantarbetarhustrurna skola sköta arbetet utomhus och dessutom sköta hushåll och barn. Då bostäderna äro svårarbetade, t. ex. då vatten ej finnes lättillgängligt blir givetvis hushållet icke rationellt skött. Distriktssköterskor och hemsystrar framhålla, att bostadens beskaffenhet och familjens ekonomi är avgörande för inventarieustrustningen i hemmen. Vidare betyder, som ovan framhållits, barnrikedom, att familjens standard sjunker.

Sjukdom och arbetslöshet uppgivas vara bidragande orsaker till många hems förfall. Direkt arbetsovilighet från familjefaderns sida nämnes i några fall, där hemmen varit särskilt förfallna. Vidare påpekas, att fattiga hushåll, som

består av en ensam eller två gamla personer, ofta äro dåligt utrustade och ohygieniska i flera avseenden, särskilt i fråga om sängutrustningen.

Vid sidan av dessa orsaker, som sammanhånga med den samhälleliga strukturen, nämna uppgiftslämnarna vissa skäl för den dåliga utrustningen, vilka mera ha att göra med familjernas levnadsvanor och inställning till hygien m. m. Det är sålunda en mycket ofta förekommande anmärkning från såväl distriktssköterskornas som hemsystrarnas sida, att i de dåligt utrustade hemmen familjen och särskilt husmodern saknar intresse för att hålla bostaden i gott skick. Denna likgiltighet för hygien m. m. kan i vissa familjer förklaras av den stora arbetsbörda, som åvilar husmodern samt att ett större antal barnsängar haft en negativ inverkan på arbetsförmågan. Dessutom framhålles att husmödrarna sakna utbildning i hushållsgöromål. Deras varukänedom visar stora brister och de kunna icke hålla inventarierna i gott skick. Det är mycket vanligt, att bristerna i fråga om barnens kläder, uppgives sammanhånga med mödrarnas oförmåga att sy och sy om kläder. De flesta lanthem saknar också symaskin.

Särskilt illa ställda äro de hem, där hustrun eller båda makarna äro mer eller mindre imbecilla. Det är en icke alltför ovanlig anmärkning, att dessa hem, där flera barn ofta finnas, äro ytterst undermåliga, och att hjälp i olika former från myndigheternas sida där icke förslår långt i sådana fall.

Några uppgiftslämnare framhålla emellertid, att några påfallande fattiga och dåligt utrustade hem icke finnas inom deras arbetsdistrikt. Det framkommer vidare, att en förbättring torde ha inträtt i fråga om hemmens standard under senare år. Distriktssköterskor, som ha en tjänstgöringstid på ett eller ett par decennier, framhålla, att bostadsförhållandena i flera avseenden blivit mera gynnsamma, bl. a. genom att bostäderna moderniserats samt de fattiga familjerna blivit fåtaligare. De olika sociala hjälpformerna anses ha betytt åtskilligt för att avhjälpa de värsta missförhållandena.

Exempel på uttalanden i de av hemsystrar och distriktssköterskor insända formulären.

(Inom parentes angives tjänstgöringstiden inom distriktet.)

Hemsyster Gunhild Segerstedt, Stockholm, Stockholms stadsmission, (2 $\frac{1}{2}$ år): »I de flesta hem har jag påträffat mycket dålig inventarieutrustning. Sålunda händer det i 10 pers. hushåll att det finns 4 djupa tallrikar, 4 kaffekoppar, 1 kastrull, 1 stekpanna och ett fåtal aluminiumbestick. Karotter, pannor o. stekfat finnas ej. Familjen får då äta i olika omgångar eller 2 pers. på samma tallrik. Stolar o. bord räcka ej heller. Såsom djupa tallrikar användas på ett ställe plåt- o. emaljerade små bunkar. Samma gamla buckliga syltkittel i aluminium användes till såväl diskbalja, tvättbalja o. skurhink.

Linnebeståndet är synnerligen bristfälligt över lag. Handdukar, dammtrasor o. örngott finns nästan aldrig, möjligen en omgång lakan per person, men även det saknas på vissa håll. Då är det ju omöjligt att hålla sängkläderna snygga o. rena och så småningom förfaller hela hemmet.

Barn under skolåldern ha i regel dåligt med alla klädesplagg, delvis beroende på att symaskin o. ofta husmoderns förmåga att sy o. sy om fattas.

Husmodern är den som i regel får fara mest illa. Sällan får hon ett nytt plagg o. underkläder är hon ofta utan. Frusen o. hungrig går hon ofta i sin ansträngande gärning.»

Hemsyster Herta Sjöström, Sigtuna, Stockholms län, (7 år): »I en familj med 9 personer fanns t. ex. tre tallrikar, två glas, tre kaffekoppar, ett fåtal skedar, knivar samt dåligt med kastruller och bunkar, ett par st. handdukar, sänglinne saknades fullkomligt.»

Distriktssköterskan Karin Holmer, Jakobsbergs distrikt, Stockholms län, (3½ år): »I de fall jag påträffat påtagliga missförhållanden har orsaken varit att ekonomin undergrävt på grund av sjukdom, några enstaka gånger arbetslöshet, undermålig husmor eller slöhet hos föräldrarna, spritmissbruk. Där har hygienen brustit i hög grad, bäddar varit lumphögar, bohaget torftigt.»

Distriktssköterskan Maja Öberg, Häverödals distrikt, Stockholms län, (14 år): »I hem med många barn saknas ju en del kläder särskilt för barn under skolåldern. Skolbarnen i regel väl klädda.»

Distriktssköterskan Märta Krafft, Hagalunds distrikt, Stockholms län, (6 år): »Mest påtagliga brister i fråga om inventarierna förefinnes i hem där två gamla bo tillsammans. I synnerhet gäller detta frågan om sängkläder och sänglinne.»

Distriktssköterskan Jenny Sandström, Tierp södra distrikt, Uppsala län, (20 år): »I lantbrukarhem tränga de ihop sig vintertid för att spara på bränsle. I arbetarhem för att ha ett finrum.»

Hemsyster Gunhild Larsson, Norrköping, Östergötlands län, (4½ år): »Ett särskilt dåligt hem kan t. ex. se ut på följande sätt. Familjen med 6 barn bor i ett rum och kök i gammalt hus lågt i taket men vatten och avlopp i köket, järnspis. Av porslin endast var sin tallrik, antingen flat eller djup, var sin sked, gaffel och kniv av järn, 1 järngryta, som måste användas vid potatiskokningen, enär den enda kastrullen är för liten. Mannen och hustrun ligga i utdragssoffan i köket. I rummet ligga pojarna (15 och 13 år) i en imperialsäng (med väggohyra), i en utdragssoffa flickorna (11 och 9 år), en mindre flicka i en järnsäng, babyn i en vagn. Örngott och överlakan saknas.

Enligt min uppfattning är orsaken till de vanvårdade hemmen i allmänhet ej otillräcklig inkomst utan i de flesta fall hustruns slöhet, opraktiskhet och okunnighet, i några fall mannens dryckenskap. Tillräckliga inventarier kunde nog skaffas, men andra saker anses viktigare. I varje hem, hur eländigt det än är, finns alltid radio och oftast en av de dyrare slagen. Permanentning och ondulering av håret liksom regelbundna biobesök gå före inköp av nödvändiga inventarier.

Beträffande kläder få ju de fattigare hemmens barn vid jul ofta hela uppsättningar från olika föreningar eller från söndagsskolan. I de vanvårdade hemmen finns ofta inte så litet kläder men de ligga undanstoprade olagade och otvättade.»

Distriktssköterskan Gertrud Belin, Älvarby distrikt, Uppsala län, (3 år): »I de få hem som äro sämst utrustade är nog linnefrågan störst, beroende på otillräcklig mängd och frånvaro av tvättstugor. I äldre hem användes rätt ofta s. k. flockmadrasser samt lakan av flanel. Orsaken att de använda flaneln motiveras med att dessa äro varmare att ligga på och att det dessutom blir mindre tvätt. Överlakan anse de vara lyx. Mycket stor skuld har dock den svårlösta tvättstugefrågan.»

Hemsyster Inga Malmqvist, Kalmar, Kalmar län, (4 mån): »Vid besök i c:a 10 hem om dagen i Stockholms olika stadsdelar såg jag den påtagliga nöden och den oerhörda bristen i alla hemmen. Sängkläder och sänglinne var lyxvaror, det mesta var lump.»

Distriktssköterskan Dina Larsson, Gränna stads distrikt, Jönköpings län, (22 år): »Bättre de senare åren i de hem, där modern fått mödrahjälp, och fått bidrag till sängutrustning och linne.»

Hemsyster Ester Davidsson, Malmö, Malmöhus län, (5½ år): »Eftersom hemsysterhjälpen i Malmö stad först och främst gäller obemedlade och mindre bemedlade och särskilt barnrika familjer, förekommer ofta brister i hemmens inventeringsutrustning. Ofta är det dålig ekonomi men det kan också bero på slarv och dålig hushållning.

Inte så sällan händer det att samma handfat användes såväl till disk som tvättning av babyn och de vuxnas toalett.

Som jag redan angivit brist på diskborstar och andra borstar för rengöring, ofta får en pappersbit tjänstgöra som sopskyffel.

I ett hem med hushåll på 8—10 personer får familjemedlemmarna dela upp sig

och äta i olika etapper på grund av att porslinet, bestick, inte räcker till alla på en gång. Kastruller finns i otillräcklig mängd ävensom träskedar, vispar och sådant som behövs i ett enkelt hushåll.»

Distriktssköterskan Judith Svensson, Billinge distrikt, Malmöhus län, (1½ år): »I de flesta fall är det i stathemmen jag funnit de största bristerna. I de flesta fall beror det nog på hustruns allt för stora arbetsbörda då hon utom hemmets skötsel även skall mjölka 2—3 gånger om dagen och under sommaren för övrigt gå på utearbete. Jag har också sett stathem snygga och välvårdade, men i regel har barnantalet varit mindre i dessa hem. Ofta beror det också på bristande förmåga att tillvarataga allt och ordna i hemmet. Angående inventarier i andra hem har jag mig ej så noga bekant. Jag talade med hemsyster, som i större utsträckning än jag har tillfälle att konstatera detta. Hon sade att i de flesta hem hon varit har bristerna ej varit så stora utom i stathem.»

Distriktssköterskan Olga Mattsson, Brunnby distrikt, Malmöhus län, (15 år): »Till barnrika familjer har genom anmälan av lärare och lärarinnor utdelats kläder genom föreningen 'Rädda barnen'.

Mödrahjälpen har varit till stor nytta och bidragit mycket till att barnen fått egna bäddar.»

Distriktssköterskan Ebba Holmqvist, Teckomatorps distrikt, Malmöhus län, (12 år): »I en del hem fattas det ofta tillräckligt med lakan, då får familjen ligga utan lakan medan den omgång de har tvättas.

Handdukar är det alltid otillräckligt, ofta får man se hela familjen torka sig på samma handduk, inte ovanligt att den även användes som kökshandduk.»

Distriktssköterskan Ingeborg Andersson, Kristianstads distrikt, Kristianstads län (10 år): »I en familj ligger 9 personer (barnen under 8 år) i ett litet rum med rykande kamin. Fadern alkoholist och modern arbetar tidvis på fabrik. Barnen får då vistas på gatan utan tillsyn. Sängutrustningen är nästan bara lump. En gryta finns tillgänglig för matlagning och disk.»

Hemsyster Elsa Fransson, Borås, Älvsborgs län, (6 år): »Det finns barn och mödrar som inte kan gå ut om vintern för att de ej har de kläder som de kan behöva.»

Hemsyster Svea Gustafsson, Göteborg, (8 år): »Under mitt arbete som hemsyster har jag många gånger funnit att bäddutrustningen är av dålig beskaffenhet. Både hos de vuxna, där madrasserna samt täcken och filter ofta äro smutsiga och trasiga, men i synnerhet då det gäller barnens sängar. Mycket ofta händer det att vaxduk saknas eller är av dålig beskaffenhet. Följden blir att madrassen är våt och genomsur av urin. Hur luften blir i ett rum med två eller tre dylika bäddar kan tänkas. Lakan och underlägg är det ofta knappt om.»

Hemsyster Tyra Karlsson, Nora, Örebro län, (3 år): »Inom det område jag arbetar har gruvarbetarna de sämsta bostäderna (något har på sista tiden avhjälppts). Så här kan det vara: Jag kommer till ett hem där hustrun fått sitt tredje barn. Fick ligga hemma (ingen plats på något B. B.). De två andra barnen är 6 respektive 9 år. Bostaden består av ett mörkt kök, målat i grått, med ett fönster.

... Barnen fingo ligga i den andra delen av tvåbäddsottomanen. Den måste stå fritt ute på golvet om natten. Mannen låg på golvet. Madrasserna voro sladdriga och med dåligt tyg (detta är en vanlig företeelse). Linneförrådet hade sin plats i en mindre byrålåda och fick lagom rum där. De kastruller som fanns voro av tunn aluminium, bränner lätt och kokar sakta. Porslin och matbestick inte mer än det ibland måste diskas en och annan sak under måltidens gång. Barnen hade mycket litet kläder och skodon.»

Hemsyster Märta Norstedt, Forshaga, Värmlands län, (3 år): »Ex.: Jag blev kallad till en familj med 9 minderåriga barn. De yngsta voro tvillingar, 7 månader gamla. De låg formligen inlindade i bara trasor. Hemmets inventarieutrustning var ytterst bristfällig. Porslin fanns knappast mer än några tallrikar och 3—4 greplösa kaffe-

koppar. En enda gryta som skulle användas till att koka maten i, sätta deg i, diska i o. s. v. I en av sängarna, som för övrigt voro dåligt utrustade, låg husets enda linne-duk, tjänstgörande som lakan.»

Hemsyster Berta Carlsson, Karlsborg, Skaraborgs län, (2 år): »Här har jag inte kommit i beröring med familjer som haft det ekonomiskt svårt, ty arbetarfamiljer har det mycket bra ekonomiskt sett och i regel nya och moderna bostäder, i ett par fall har dock hemmet ifråga om sängutrustning och inventarietrustning varit bristfälliga beroende på slarv och spritmissbrukets inverkan.»

Hemsyster Inga Samuelsson, Odensbacken, Örebro län, (2 år och 7 mån): »De hem som jag varit i har till det mesta haft det gott ställt i dessa avseende som här är fråga om. Men jag har också varit i hem som varit mindre rustade. Ett fall där jag kom till en nybliven mamma som hade sju barn förutom den minsta. Lägenheten bestod av rum och kök samt skomakareverkstad, där fick barnen ligga både två och tre tillsammans i varje bädd som bestod av ganska dåliga och möjliga sängkläder. Och då man skulle äta fanns det icke var sin tallrik. I det här fallet anser jag det vara fattigdom det beror på. Men man kan också komma till hem där mannen förtjänar en god inkomst men sedan på grund av slarv och vårdslöshet förstör pengarna till mycket som är onödigt och följderna blir att mycket av hemmets inventarier uteblir.»

Distriktssköterskan Karin Fernlund, Skara provinsialläkardistrikt, Skaraborgs län, (1 år): »I. I en familj på 10 personer som bor i två rum och kök finnes tre sängar och två soffor. II. 4 kaffekoppar, 6 tallrikar, 1 tillbringare, 2 små kastruller var allt som fanns i fråga om matkärl i familj på 2 vuxna, 4 barn. Föräldrarna psykiskt efterblivna. III. En 60 års man som varit krympling i flera år, vårdas av en imbecill dotter. Vid första besöket där befanns mannen ligga direkt på hö i kökssoffan. Till ombyte åt den sjuke fanns 3 st. skjortor, 0 lakan.

I de fall, där brister förekomma beror det i regel på psykisk efterblivenhet, då oftast hos såväl mannen som hustrun. Om hjälpverksamhet försökts har den utfallit till nästan ingen nytta, enär individerna ifråga sakna förmåga att vårda sig om hem och inventarier.»

Distriktssköterskan Margit Thelander, Kvidinge distrikt, Kristianstads län, (1 år): »Inom distriktet finns en familj där hustrun fått sitt 17:e barn nu i dagarna. Fjorton av barnen leva och alla utom en vistas i hemmet. Fadern är fabriksarbetare. Fattigvårdsstyrelsen hyr bostad till dem av kommunen (3 rum och kök). Dessutom få de annan hjälp genom fattigvården. I detta hem kan man tala om påtaglig brist av så gott som allting. Beträffande sängplatserna sova 3—4 av de minsta barnen i varje säng. Hygien är den sämsta tänkbara.»

Hemsyster Astrid Steen, Sollefteå, Västernorrlands län, (1 år 3 mån): »Man kan komma till ett hem där familjen består av 9 personer, 5 minderåriga, 4 vuxna. Bostaden består av ett stort kök och ett litet rum. I köket skall de flesta i familjen vara. Där skall lagas mat, äta, sova m. m. Där finns en stor imperialsäng, en soffa som nätt och jämt finns karmar på, och en liten säng, en byrå, ett runt bord, tre stolar, sönderslagna koppar, spräckta tallrikar. Ja allt är så förslitet som det kan vara.

I andra fall, har de utrymme i bostaden men ej användes detsamma, utan rummen (el. rummet) skall stå till finrum el dylikt.

Ofta är orsakerna dålig inkomst, misshushållning. Hustrun slö och likgiltig, eller mannen är alkoholist.»

Distriktssköterskan Hilda Johansson, Kramfors distrikt, Västernorrlands län, (14 år): »Det är i de flesta fall i de barnrika familjerna med 5—8 barn som bristerna äro mest påtagliga. De ha svårt få ordentliga bostäder, inkomsten dålig. Först måste maten och hyran betalas och skolbarnen ha kläder. Kläder till de mindre barnen och sängutrustningar få ofta stå efter. De hem, där familjefadern är sjuk och har pension och barnbidrag för barnen att leva av är det ofta mycket knappt. I ett fåtal fall möter man oförmåga att sköta ett hem, varför bristerna där äro än mer påtag-

liga både ifråga om barnens kläder, sängutrustningar och den enkla inventarieutrustningen samt livsföringen i övrigt.»

Distriktssköterskan Selma Edin, Arnäs södra distrikt, Västernorrlands län, (2 år): »I mitt distrikt synes hemmen i stort sett vara ganska väl utrustade med inventarier. Husmödrarna äro ordentliga och arbetsamma och håller hemmen prydliga trots, för många, små inkomster. Önskvärt vore att alla hem hade tillgång till vatten och avlopp.»

Distriktssköterskan Stina Sandström, Tåsjö nedre distrikt, Västernorrlands län, (14 år): »I hem som äro särskilt dåligt utrustade råder i allmänhet dålig ordning och begrepp om hygien saknas. Kläder och inventarier underhålls icke. Matordning bristfällig. 50 % av befolkningen inom distriktet lever sämre än de behöfve leva på grund av okunnighet.»

Distriktssköterskan Amanda Svensson, Sprängvikens distrikt, Västernorrlands län, (21 år): »I en del fall är det dåliga bostäder och stor familj + arbetslöshet längre tider som är orsaken till svårigheterna. I de flesta fall så är det f. n. arbetslösheten som är största orsaken till svårigheterna att skaffa nytt när det gamla tagit slut.»

Distriktssköterskan Elisabet Polsjö, Avesta distrikt, Kopparbergs län, (4½ år): »Avesta stad och industrisamhälle har under många år haft goda arbetsförhållanden och med några få undantag ha hemmen en god standard. Dessa undantag är i de flesta fall lantarbetarhem.»

Distriktssköterskan Ida Olsson, Karungi, Norrbottens län, (20 år): »En familj i mitt distrikt, far, mor, 6 barn bor i ett rum ungefär 5 × 5 m. 3 sängplatser finnes samt en klädkorg för den allra minsta, ett bord, ett par stolar, ett litet skåp. Det är hela inredningen. Som förvaringsrum av mat och kläder finns ett litet kallt rum med endast ingång från förstugan.»

Distriktssköterskan Hedvig Aspelin, Seskarön, Norrbottens län, (4 år): »Det råder en påtaglig okunnighet och stort oförstånd vid inköpen vid både nyanskaffning och hembildning. Ofta saknas det allra nödvändigaste då däremot t. ex. en dyrbar radioapparat finns eller en stoppad soffa köpt på avbetalning, står på parad i rummet eller vid en period av bättre inkomst köpes ett konstsidentäcke, medan de totalt sakna lakan.»

Distriktssköterskan Aina Åkerlöf-Waldén, Gällivare, Norrbottens län, (9 år): »I de allra sämsta hemmen saknas både möbler och sängutrustning. Jag har sett hem, där hela utrustningen bestått av en väggfast brits, ett bord och någon stol, samt en fäll i britsen. Lyckligtvis försvinner sådant armod mer och mer, men ännu växer det upp stora barnskaror i ett enda litet rum, trångt, ohygieniskt och fattigt.»

Distriktssköterskan Syrena Wanjura, Jukkasjärvi, Norrbottens län, (12 år): »Enär bostaden i allmänhet består av ett stort kök och en liten kammare och storleken på familjen oftast uppgår till 10 personer, och däröver, kan givetvis ej varje familjemedlem hava egen säng. Då vatten och avlopp och tvättstugor saknas till 99 %, ställer det sig svårt för den ensamma husmodern att hålla sänglinne. Madrass och kuddar förses i allmänhet med kulörta överdrag och vaddtäckena tvättas minst varje sommar. Trots att allsköns bekvämlighet saknas och många bostäder måste anses vara bristfälliga och för trånga, hålles hemmen till största delen mycket rena och snygga. Inventariebristen spelar mindre roll här än behovet av förbättrade bostäder med större bekvämligheter för den med arbete överlastade husmodern.»

Distriktssköterskan Ruth Renström, Burträsk, Västerbottens län, (17 år): »Barnen använda gummiskor under större delen av året, vilket orsakar fotsvett och fuktiga orena strumpor samt smutsiga fötter.

Anordningar för kroppslig hygien äro nästan utan undantag otillfredsställande. Ex. 1: »Handfat, knappast tillräckligt för samtidigt tvättning av bägge händerna, ingen anordning av tvättställ, oftast ingen särskild balja för fotbad, tand- och handborstar saknas. I barnrika hus saknas i regel tillräcklig matservis.» Ex. 2: »Barnen äta gemensamt från något större kärl, servetter och haklappar saknas, med påföljd att

barnens kläder solkas och smutsas och att matbordet blir otrevligt och smutsigt. Nybyggda hus (arbetersmåbruk och barnrikehus) med moderna värmeanordningar hava ofta otillfredsställande och opraktiska anordningar för ventilation och torkning av kläder, vilket orsakar dålig luft i rummen, fukt och mögel.»

Distriktssköterskan Ragna Sundby, Wilhelmina, Västerbottens län, (1½ år): »Jag anser hemmens dåliga sängvanor, bristande sängutrustning och, där sängutrustning ev. finnes i tillräcklig mängd, dess olämpliga sammansättning och ohygieniska skötsel vara det brännande problemet i hemmens inventarieutrustning. En ständig strid måste föras mot de stora, aldrig eller mycket sällan och dåligt rengjorda skinnfällarna samt mot tras mattor i sängarna. Man fäster sig vid, att det så ytterst sällan förekommer sänglinne och att hemmen tycks föredraga otvättbara, ohygieniska stoppetäcken framför de lätt rengjorda filtarna.»

Distriktssköterskan Rakel Gavelin, Sävar, Västerbottens län, (4½ mån.): »En dåligt utrustad familj t. ex. har i regel en kokspis i köket, som ryker in kolossalt. Saknar uppvärmning i rummet innanför köket, varje säng delas av två eller ibland tre personer. I undantagsfall delar den nyfödda babyn säng med modern. Trasmattor användes som underlakan i sängarna och överlakan saknas. Gardiner saknas också ofta. Otillräcklig mängd av husgeråd förekommer ofta.»

Tab. 1. Distriktssköterskornas uttalanden om sovvanorna.

	Absoluta tal					Relativa tal (i % av hela antalet distr.-sköt.)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och Öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och Öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal bearbetade formulär...	890	203	184	210	293	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
D ä r a v:										
Antal distr.-sköterskor som uppgivit att personer sakna egen bädd i följ. utsträckning:										
sällan	388	102	75	115	96	43.6	50.2	40.8	54.8	32.8
rätt ofta	428	91	95	86	156	48.1	44.8	51.6	41.0	53.2
ofta	74	10	14	9	41	8.3	4.9	7.6	4.3	14.0
i % av de besökta familjerna:										
under 10 %	316	92	63	84	77	35.5	45.3	34.2	40.0	26.3
10—24 %	217	51	56	51	59	24.4	25.2	30.4	24.3	20.1
25—49 %	161	30	31	34	66	18.1	14.8	16.8	16.2	22.5
50 % och däröver	81	7	10	8	56	9.1	3.4	5.4	3.8	19.2
ej angivet	115	23	24	33	35	12.9	11.3	13.0	15.7	11.9
Antal distr.-sköterskor som uppgivit att bristen på bäddar betyder att										
barn under 12 år dela säng	740	164	157	163	256	83.1	80.8	85.3	77.6	87.4
barn o. vuxna (öv. 12 år)										
dela säng	155	28	47	25	55	17.4	13.8	25.5	11.9	18.8
vuxna av samma kön dela säng	60	3	6	11	40	6.7	1.5	3.3	5.2	13.7
man o. hustru dela säng	689	163	129	140	257	77.4	80.3	70.1	66.7	91.1
barn ligga på golvet	21	9	3	3	6	2.4	4.4	1.6	1.4	2.0
vuxna ligga på golvet	9	3	2	2	2	1.0	1.5	1.1	1.0	1.0
Antal distr.-sköterskor som uppgivit att bristen på bäddar förorsakas av										
bristande bostadsutrymme	656	155	115	138	248	73.7	76.4	62.5	65.7	84.6
otillräcklig inkomst	311	63	51	69	128	34.9	31.0	27.7	32.9	43.6
dåliga vanor	472	105	115	115	137	53.0	51.7	62.5	54.8	46.8
andra orsaker	208	44	48	48	68	23.4	21.7	26.1	22.9	23.1

Tab. 2. Distriktssköterskornas utfalanden angående bäddutrustningen.

	Absoluta tal					Relativa tal (i % av hela antalet distr.-sköt.)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal bearbetade formulär...	890	203	184	210	293	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal distr.-sköterskorsom uppgiva brister i fråga om bäddutrustningen	602	138	128	134	202	67·6	68·0	69·6	63·8	68·9
Antal distr.-sköterskorsom uppgiva brister i följande avseenden:										
madrasser										
otillräcklig mängd	274	61	52	56	105	30·8	30·0	28·3	26·7	35·8
bristfällig kvalitet	361	87	75	78	121	40·6	42·9	40·8	37·1	41·3
sänglinne										
otillräcklig mängd	544	124	116	121	183	61·1	61·1	63·0	57·6	62·5
bristfällig kvalitet	222	38	39	62	83	24·9	18·7	21·2	29·5	28·3
täcken och filter										
otillräcklig mängd	296	69	35	67	125	33·3	34·0	19·0	31·9	42·7
bristfällig kvalitet	322	77	54	71	120	36·2	37·9	29·3	33·8	41·0

Tab. 3. Distriktssköterskornas uttalanden om köksutrustning m. m.

	Absoluta tal					Relativa tal (i % av hela antalet distr.-sköt.)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal bearbetade formulär...	890	203	184	210	293	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal distr.-sköterskor som uppgivit brister i fråga om köksutrustning m. m.	409	94	87	89	139	46·0	46·3	47·3	42·4	47·4
Antal distr.-sköterskor som redovisa brister i följande avseenden:										
handfat										
otillräcklig mängd	327	80	58	72	117	36·7	39·4	31·5	34·3	39·9
bristfällig kvalitet	111	23	21	25	42	12·5	11·3	11·4	11·9	14·3
kastruller										
otillräcklig mängd	165	30	28	47	60	18·5	14·8	15·2	22·4	20·5
bristfällig kvalitet	67	12	11	19	25	7·5	5·9	6·0	9·0	8·5
stekpannor										
otillräcklig mängd	31	3	—	7	21	3·5	1·5	—	3·3	7·2
bristfällig kvalitet	15	4	1	3	7	1·7	2·0	1·0	1·4	2·4
stora grytor										
otillräcklig mängd	73	12	10	18	33	8·2	5·9	5·4	8·6	11·3
bristfällig kvalitet	29	6	3	6	14	3·3	3·0	1·6	2·9	4·8
bunkar o. dyl.										
otillräcklig mängd	149	33	24	34	58	16·7	16·3	13·0	16·2	19·8
bristfällig kvalitet	51	12	6	9	24	5·7	5·9	3·3	4·3	8·2
hinkar										
otillräcklig mängd	116	28	20	28	40	13·0	13·8	10·9	13·3	13·7
bristfällig kvalitet	37	9	6	6	16	4·2	4·4	3·3	2·9	5·5
diskbaljor										
otillräcklig mängd	209	53	52	43	61	23·5	26·1	28·3	20·5	20·8
bristfällig kvalitet	75	13	13	15	34	8·4	6·4	7·1	7·1	11·6
glas, porslin m. m.										
otillräcklig mängd	153	41	15	28	69	17·2	20·2	8·2	13·3	23·5
bristfällig kvalitet	84	17	10	15	42	9·4	8·4	5·4	7·1	14·3
spis										
otillräcklig mängd	12	2	—	1	9	1·3	1·0	—	0·0	3·1
bristfällig kvalitet	70	17	13	15	25	7·9	8·4	7·1	7·1	8·5
andra brister	103	27	24	18	34	11·6	13·3	13·0	8·6	11·6

Tab. 4. Distriktssköterskornas uttalanden angående barnkläder.

	Absoluta tal					Relativa tal (i % av hela antalet distr.-sköt.)				
	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Östra Sverige	Södra Sverige, Småland och öarna	Väst-ra Sverige	Norra Sverige
Antal redovisade formulär...	890	203	184	210	293	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Antal distr.-sköterskorsom uppgivit att brister förekomma betr. barnens kläder.....	446	110	78	93	165	50·1	54·2	42·4	44·3	56·3
Antal distr.-sköterskorsom uppgivit brister i följande avseenden:										
underkläder										
otillräcklig mängd.....	353	81	60	77	135	39·7	39·9	32·6	36·7	46·1
bristfällig kvalitet.....	233	51	34	49	99	26·2	25·1	18·5	23·3	33·8
strumpor										
otillräcklig mängd.....	330	85	57	69	119	37·1	41·9	31·0	32·9	40·6
bristfällig kvalitet.....	182	41	29	45	67	20·4	20·2	15·8	21·4	22·9
skor										
otillräcklig mängd.....	299	80	49	58	112	33·6	39·4	26·6	27·6	38·2
bristfällig kvalitet.....	175	34	37	42	62	19·7	16·7	20·1	20·0	21·2
klänningar, kostymer										
otillräcklig mängd.....	117	31	12	24	50	13·1	15·3	6·5	11·4	17·1
bristfällig kvalitet.....	90	21	11	16	42	10·1	10·3	6·0	7·6	14·3
vinterytterplagg										
otillräcklig mängd.....	185	42	18	37	88	20·8	20·7	9·8	17·6	30·0
bristfällig kvalitet.....	141	28	27	26	60	15·8	13·8	14·7	12·4	20·5
andra brister	85	23	17	9	36	9·6	11·3	9·2	4·3	12·3

Tab. 5. Hemsystrarnas uttalanden om sovvanorna.

	Hela riket	
	Absoluta tal	Relativa tal (i % av hela antalet)
Antal bearbetade förmlär.....	140	100·0
Därav:		
Antal hemsystrar, som uppgivit, att personer sakna egen bädd i följande utsträckning:		
sällan.....	95	67·9
rätt ofta.....	39	27·9
ofta.....	6	4·3
i.. % av de besökta familjerna:		
under 10 %.....	59	42·2
10—24 %.....	38	27·1
2—49 %.....	14	10·0
50 % och däröver.....	5	3·6
ej angivet.....	24	17·1
Antal hemsystrar, som uppgivit, att bristen på bäddar betyder att		
barn under 12 år dela säng.....	116	82·9
barn och vuxna (över 12 år) dela säng.....	28	20·0
vuxna av samma kön dela säng.....	8	5·7
man och hustru dela säng.....	78	55·7
barn ligga på golvet.....	2	1·4
vuxna ligga på golvet.....	—	—
Antal hemsystrar, som uppgivit, att bristen på bäddar förorsakas av		
bristande bostadsutrymme.....	103	73·6
otillräcklig inkomst.....	52	37·1
dåliga vanor.....	46	32·9
andra orsaker.....	13	9·3

Tab. 6. Hemsystrarnas uttalanden angående bäddutrustningen.

	Hela riket	
	Absoluta tal	Relativa tal (i % av hela antalet)
Antal bearbetade formulär.....	140	100·0
Antal hemsystrar, som uppgivit brister ifråga om bäddutrustningen.....	96	68·6
Antal hemsystrar, som redovisat brister i följande avseenden:		
Madrasser: otillräcklig mängd.....	48	34·3
bristfällig kvalitet.....	66	47·1
Sänglinne: otillräcklig mängd.....	85	60·7
bristfällig kvalitet.....	41	29·3
Täcken och filtar: otillräcklig mängd.....	56	40·0
bristfällig kvalitet.....	62	44·3

Tab. 7. Hemsystrarnas uttalanden om köksutrustningen m. m.

	Hela riket	
	Absoluta tal	Relativa tal (i % av hela antalet)
Antal bearbetade formulär.....	140	100·0
Antal hemsystrar, som uppgivit brister i iråga om köksutrust- ning m. m.	96	68·6
Antal hemsystrar, som redovisat brister i följande avseenden:		
Handfat: otillräcklig mängd	50	35·7
bristfällig kvalitet	19	13·6
Kastruller: otillräcklig mängd	83	59·3
bristfällig kvalitet	47	33·6
Stekpannor: otillräcklig mängd	17	12·1
bristfällig kvalitet	6	4·3
Stora grytor: otillräcklig mängd	55	39·3
bristfällig kvalitet	15	10·7
Bunkar o. d.: otillräcklig mängd	85	60·7
bristfällig kvalitet	23	16·4
Hinkar: otillräcklig mängd	42	30·0
bristfällig kvalitet	13	9·3
Diskbaljor: otillräcklig mängd	44	31·4
bristfällig kvalitet	29	20·7
Glas, porslin: otillräcklig mängd	83	59·3
bristfällig kvalitet	38	27·1
Spis: otillräcklig mängd	3	2·1
bristfällig kvalitet	11	7·9
Handdukar: otillräcklig mängd	70	50·0
bristfällig kvalitet	27	19·3
Tvättbaljor: otillräcklig mängd	40	28·6
bristfällig kvalitet	13	9·3
Strykbräden: otillräcklig mängd	55	39·3
bristfällig kvalitet	8	5·7
Strykjärn: otillräcklig mängd	19	13·6
bristfällig kvalitet	9	6·4
Andra brister	34	24·3

Tab. 8. Hemsystrarnas uttalanden angående barnkläder.

	Hela riket	
	Absoluta tal	Relativa tal (i % av hela antalet)
Antal redovisade formulär.....	140	100·0
Antal hemsystrar, som uppgivit att brister förekomma beträffande barnens kläder	86	61·4
Antal hemsystrar, som redovisat brister i följande avseenden:		
Spädbarnsutstyrsel: otillräcklig mängd	39	27·9
bristfällig kvalitet	18	12·9
Underkläder: otillräcklig mängd	74	52·9
bristfällig kvalitet	46	32·9
Strumpor: otillräcklig mängd	71	50·7
bristfällig kvalitet	41	29·3
Skor: otillräcklig mängd	57	40·7
bristfällig kvalitet	42	30·0
Klänningar och kostymer: otillräcklig mängd	32	22·9
bristfällig kvalitet	29	20·7
Vinterytterplagg: otillräcklig mängd	34	24·3
bristfällig kvalitet	34	24·3
Andra brister ¹	15	10·7

¹ En vanlig anmärkning är t. ex., att barnen sakna nattdräkter och sova i underkläderna.

II. Redogörelse för resultaten av vissa äldre offentliga utredningar beträffande olika befolkningsgruppers utgifter för samt innehav av kläder, skodon och inventarier.

I det följande ha sammanställts vissa uppgifter beträffande olika samhällsgruppers standard i fråga om beklädnadsartiklar. Denna sammanställning grundar sig dels på socialstyrelsens undersökningar rörande levnadsvillkor och hushållsvanor omkring år 1933, som innehålla uppgifter rörande utgifterna för sådana varor hos olika socialgrupper, inkomstklasser och familjetyper, dels på industrikommissionens beklädnadsundersökning sommaren 1940, som ger en konkret bild av vissa yrkesgruppers och inkomstklassers innehav av beklädnadsvaror (kläder och skodon).

Hushållskostnadsundersökningarna.

Socialstyrelsens hushållskostnadsundersökningar omkring år 1933 omfattade årsräkenskaper för 1 245 arbetar-, tjänstemanna- och medelklasshushåll i stadssamhällen och industriorter, 440 lant- och skogsarbetarhushåll, 331 småbrukar- och bondehushåll samt 109 arbetarhushåll, vilka sistnämnda berörts av arbetslöshet. Uppgifterna för de familjer, som till följd av arbetslöshet haft onormalt låga inkomster, ha icke medtagits i huvudundersökningen utan ha gjorts till föremål för en särskild, mera summarisk undersökning.

Huvudundersökningen inbegriper endast enstaka hushåll från städer och industriorter med en inkomst understigande 2 000 kronor. Även för lanthushållens del förelåg en underrepresentation av de fattigaste familjerna. Å andra sidan voro emellertid

också de mera välsituerade befolkningslagren underrepresenterade. Sålunda förelåg en koncentration i materialet till vissa mellaninkomstklasser. Av industriarbetare och lägre tjänstemän tillhörde 40 procent inkomstklassen 3 000—4 000 kronor. För medelklasshushållen framträdde större variationer, dock med en koncentration till inkomstgrupperna omkring 7 000 kronor. I fråga om lanthushållen finner man en anmärkningsvärd koncentration till inkomstgrupperna på båda sidor om 1 500-kr.-street.

Det bör slutligen observeras, att barnrika familjer voro starkt överrepresenterade i materialet, medan barnlösa familjer voro underrepresenterade.

Det är givet, att den genomsnittliga totalkonsumtionen per familj framträder såsom större än normalt, när man utesluter dels alla familjer som träffats av arbetslöshet, dels familjer med särskilt låga inkomster, och samtidigt har en överrepresentation av större hushåll. Då man söker få ett mått på familjernas »välstandsgrad» genom att beräkna konsumtionen per konsumtionsenhet, måste å andra sidan sistnämnda överrepresentation verka i sänkande riktning.

Beklädnad.

Beklädnadsposten utgjorde med avseende på storleken den tredje huvudposten i budgeten för samtliga grupper av hushåll. Dess absoluta storlek och relativa andel av den totala utgiftsbudgeten bestämmes främst av inkomstens storlek, familjens sammansättning samt storleken av hushållets utgifter för andra varor och tjänster än beklädnadsartiklar.

Tab. 9. Årsutgifter per normalhushåll för kläder och skodon samt »beklädnadsprocent» inom olika social- och inkomstklasser.

Social- och inkomstklasser	Utgifter för kläder och skodon kr.			Utgifter för kläder och skodon i % av total- inkomsten		
	Kläder	Skodon	Tillhoppa	Kläder	Skodon	Tillhoppa
Arbetare.....	331	106	437	9.4	3.0	12.4
Lägre tjänstemän.....	406	118	524	9.8	2.8	12.6
Medelklass.....	678	144	822	9.3	2.0	11.3
Samtliga jordbrukare och lantarbetarhushåll i hela riket.....	172	56	228	8.8	2.8	11.6
Därav: Lant- och skogsarbetare....	—	—	213	—	—	12.8
Mindre småbrukare.....	—	—	223	—	—	12.3
<i>Stadshushåll:</i>						
Hushåll med 1—3 barn med en årsinkomst av:						
under 3 000 kr.	253	87	340	9.5	3.4	12.9
3 000—5 000 kr.	369	110	486	9.5	2.8	12.3
<i>Lanthushåll:</i>						
Hushåll med 3 eller flera barn med en årsinkomst av under 1 500 kr.						
Jordbrukare	76	44	120	5.6	3.3	8.9
Lantarbetare.....	105	52	157	7.5	3.7	11.2

I fråga om de sammanlagda beklädnadsutgifternas procentuella andel av totalinkomsten framträder i tab. 9 ingen större skillnad mellan de olika social- och inkomstgrupperna. De absoluta utgiftsbeloppen för beklädnad äro givetvis avsevärt högre i de ekonomiskt bättre ställda hushållen. Utgifterna för kläder och skor

belöpte sig sålunda till 822 kr. i medelklasshushållen i städerna och till 228 kr. i genomsnitt för samtliga jordbrukarhushåll. Ser man på stadshushållen enbart, voro skillnaderna i utgifterna mellan socialklasserna avsevärda. Gruppen lägre tjänstemän gav i genomsnitt under ett år ut 87 kr. (16,6 %) mer än arbetarhushållen. Medelklasshushållen däremot gävo ut 385 kr. (46,9 %) mera än arbetarehushållen, 482 kr. mer än de stadshushåll, som hade under 3 000 kr. i inkomst och ca 700 kr. mer än lanthushåll med under 1 500 kr. i inkomst. Redan dessa siffror tyda sålunda på avsevärda möjligheter att öka konsumtionen.

I genomsnitt för samtliga jordbrukare i hela riket uppgingo utgifterna för kläder och skodon till 228 kr., medan den sämst ställda gruppen, lant- och skogsarbetarna, redovisade en genomsnittlig utgiftssumma av 213 kr.

Lantarbetarhushållens utgifter för kläder och skodon motsvarade 40,8 % av industriarbetarhushållens och 25,9 % av medelklasshushållens utgifter.

En uppdelning av beklädnadsutgifterna på kläder och skodon visar, att dessa utgiftsposter förhålla sig olika vid en ändring i den ekonomiska ställningen. Befrämmande kläder var utgiftsprocenten synnerligen okänslig för inkomstförändringar. Procenttalen för skodon visa däremot en sänkning, då inkomsten stiger, vilket betyder att efterfrågan på denna vara är relativt mer oelastisk vid variationer i inkomsten än efterfrågan på kläder, eller omvänt, att det är svårare att begränsa denna utgiftspost, när inkomsten sjunker, än vad det är att begränsa de egentliga beklädnadsutgifterna. Trots detta förhållande var det absoluta utgiftsbeloppet för skodon och skoreparationer synnerligen lågt inom vissa socialgrupper. Särskilt gällde detta för jordbrukarhushåll, som för detta ändamål gav ut 56 kr. och endast 44 kr., när inkomsten understeg 1 500 kr.

Utgifter för kläder och skodon inom olika familjetyper.

Befolkningskommissionen har i sitt betänkande angående barnbeklädnadsbidrag m. m. gjort en sammanställning av socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning för landsbygden år 1933 och av hushållskostnadsundersökningarna för städer och industriorter samma år, vilken avsåg att belysa beklädnadsutgifterna inom olika samhällsgrupper med särskild hänsyn till förhållandena inom familjer med barn i olika åldrar och antal. Nedanstående sammanställning grundar sig på denna översikt samt på socialstyrelsens ovannämnda undersökningar.

Av tab. 10 framgår barnantalets betydelse för beklädnadsutgifternas storleksordning och sammansättning för lägre inkomstagare tillhörande olika socialgrupper. Som synes visar beklädnadsposten icke annat än tillfälligtvis en tendens att stiga med ökat barnantal; ofta visar den snarast motsatt tendens, trots att behovet givetvis ökar, när familjen blir större. Detta är också helt naturligt eftersom inkomsten icke stiger proportionellt med barnantalet — en sak som gäller icke endast när man studerar en viss inkomstgrupp för sig utan även när alla familjer oavsett inkomst tas med i analysen. Det är icke desto mindre anmärkningsvärt att man kan notera så låga årliga genomsnittliga utgiftsbelopp som 92—161 kr. för 4-barnsfamiljer på landet med under 1 500 kr. i inkomst. Allra mest uppteendeväckande ter sig den låga utgiften för skoreparationer (12—17 kr.) i dessa familjer.

Som framgår av tab. 10 visa utgiftsbeloppen för skoreparationer i stort sett samma enhetliga tendens som totalutgifterna för skodon. Skillnaderna i utgiftsstorleken mellan socialklasserna äro rätt betydande. Stadshushållen ge ut ungefär det dubbla av vad lanthushållen i genomsnitt kunna kosta på sig. Reparationsutgifterna tyckas däremot icke öka nämnvärt vid stigande barnantal inom någondera socialgruppen. Endast bland jordbrukarhushållen märkes en markant stegring av reparationsposten, men här är däremot att märka, att utgifterna för skor voro avsevärt mindre i familjer med 3 eller flera barn än i familjer med 2 barn.

Tab. 10. Utgifter för kläder och skodon i kronor samt i procent av hushållets totala utgifter inom olika social- och inkomstklasser samt familjetyper på landsbygden och i städerna med en årsinkomst av under 1 500 kr. resp. 3 000 kr.

Hushållstyp	Utgifter i kronor för kläder och skodon				Utgiftsprocent för kläder och skodon			
	Kläder	Sko-don	Sko-lag-ning	S:a	Kläder	Sko-don	Sko-lag-ning	S:a
<i>I. Hushåll med en årsinkomst under 1 500 kr.</i>								
Jordbrukarhushåll med barn, varav det äldsta i åldern 7—14 år								
1 barn	79	35	12	114	6·2	2·7	0·9	8·9
2 barn	98	74	5	172	6·8	5·1	0·5	11·9
3 barn	87	47	9	134	6·4	3·5	0·7	9·9
4 el. fl. barn	59	32	17	92	4·0	2·2	1·2	6·2
Lantarbetarhushåll med barn varav det äldsta i åldern 7—14 år								
1 barn	129	56	8	184	9·7	4·2	0·6	13·8
2 barn	100	50	10	150	7·3	3·6	0·7	10·9
3 barn	119	54	10	173	8·9	4·0	0·7	12·8
4 el. fl. barn	97	64	12	161	6·7	4·4	0·8	11·1
<i>II. Hushåll med en årsinkomst under 3 000 kr.</i>								
Stadshushåll med barn varav det äldsta i åldern 7—14 år								
1 barn	261	94	27	354	9·6	3·4	1·0	13·0
2 el. 3 barn	250	96	26	346	9·5	3·6	1·0	13·1
4 el. fl. barn	228	98	29	326	8·9	3·8	1·1	12·7

Utgiftsposten för skodon visade vid ökat barnantal en viss stegring inom samtliga socialgrupper. För jordbrukarhushållen sjunker den emellertid åter i de stora familjerna, där skoutgifterna äro ca 67 % lägre än i motsvarande stadshushåll. Nedanstående tabell belyser beklädnadsprocentens variationer mellan olika familjetyper i stadshushållen.

Tab. 11. Utgifter för skor och kläder i procent av totalinkomsten för olika familjetyper med barn, varav det äldsta är i åldern 7—15 år, i genomsnitt i städer och industriorter inom samtliga inkomstklasser.

Familjetyp	Utgiftsprocent för skodon	Utgiftsprocent för kläder
Utan barn	1·7	8·9
1 barn	2·6	9·7
2—3 barn	2·8	10·9
4 el. fl. barn	3·2	11·9

Inkomstnivåns betydelse för beklädnadsutgifternas storlek och sammansättning i barnrika familjer.

Efterföljande tab. 12 avser att belysa dels inkomstnivåns betydelse för beklädnadsutgifternas storlek inom viss familjetyp med givet barnantal, dels sambandet mellan barnens ålder och utgifternas storlek.

Tab. 12. Årsutgifter för kläder och skodon inom olika social- och inkomstklasser samt familjetyper på landsbygden och i städerna.

Familjetyper	Jordbrukarhushåll med årsinkomst av kr.				Lantarbetarhushåll med årsinkomst av kr.				Stadshushåll med årsinkomst av kr.			
	Under 1 500	1500–2 000	2 000 och där-över	Samt-liga	Under 1 500	1500–2 000	2 000 och där-över	Samt-liga	Under 3 000	3000–5 000	5 000 och där-över	Samt-liga
3 barn under 7 år ..	—	—	—	—	150	227	214	—	325	425	618	—
3 barn, varav det äldsta i åldern 7—14 år	134	207	307	226	174	209	341	217	346	2 el. 511	3 barn 786	554
4 o. fl. barn, varav det äldsta i åldern 7—14 år.....	92	157	317	260	161	219	295	230	326	530	799	580

Man finner, att beklädnadsutgifterna öka kraftigt inom samtliga socialgrupper med stigande inkomster och stigande ålder för barnen. Tab. 12 belyser även det eftersatta behovet hos de mindre bemedlade barnrika familjerna, särskilt på landsbygden. En jämförelse mellan beklädnadsutgifterna för en flerbarnsfamilj inom den lägsta inkomstklassen bland jordbrukarhushållen samt en inom den högsta inkomstklassen bland stadshushållen visar en skillnad på över 700 kronor eller en sju gånger så stor utgiftssumma för den ekonomiskt bäst ställda familjen.

Befolkningsskommisionen konstaterade i detta sammanhang, att de barnrika familjerna i de lägre inkomstklasserna sannolikt underkastade sig stora inskränkningar i fråga om kläder och skodon. Man har erfarenhet i andra sammanhang av att beklädnadskontot är den post, på vilken man framför allt gör indragningar.

Beklädnadsutgifternas fördelning på olika familjemedlemmar.

I socialstyrelsens hushållskostnadsundersökning ingår en utredning rörande utgifterna för kläder och skodon inom 140 arbetar- och lägre tjänstemannahushåll, fördelade på olika beklädnadsartiklar och familjemedlemmar.

Vid en undersökning av hur familjemedlemmarnas beklädnadskonton skilde sig från varandra finner man vissa karakteristiska tendenser. Männens utgifter för färdiga gångkläder voro sålunda genomgående större än kvinnornas, 46,6 % mot 31,5 % av hela beklädnadsbudgeten. De kvinnliga familjemedlemmarna hade å andra sidan betydligt högre utgifter för tyg, sybehör och sömlön, 19,7 % mot 5,0 %. I fråga om utgifterna för underkläder upptaga männens inköp särskilt skjortor, medan för kvinnorna inköp av strumpor voro typiska. För barnens del märkes att skoutgifterna ökades vid växande ålder. Under skolåldern växer klädkontot starkare och i åldern 15—19 år överstiga barnens utgifter för skor och kläder föräldrarnas motsvarande utgifter.

Arbetslöshetens inverkan på familjernas utgifter för kläder och skodon.

Socialstyrelsen har på grundval av hushållsräknenskaperna år 1933 gjort en specialundersökning rörande levnadsförhållandena bland 109 arbetslösa familjer.

Av de undersökta arbetarhushållen tillhörde en tredjedel metallindustriarbetargruppen och en fjärdedel trävaruindustrin. I övrigt överensstämde familjernas genomsnittliga storlek och sammansättning i huvudsak med förhållandena inom huvudundersökningens 526 arbetarhushåll.

De i undersökningen upptagna utgiftsbudgeterna avse hela bokföringsåret för samtliga arbetslösa hushåll, fördelade dels efter välstånd, dels efter arbetslöshetens varaktighet. Som jämförelse ha medtagits samtliga i huvudundersökningen ingående arbetarhushåll, som haft normal sysselsättning. En dylik jämförelse antogs vara ägnad att närmare belysa frågan om hushållsutgifternas anpassning vid en av arbetslöshet framkallad välståndsminskning.

Totalutgiften för samtliga av arbetslöshet berörda hushåll understeg totalutgiften för övriga arbetarhushåll med ca 23 %, och de flesta enskilda budgetposter visade ungefär samma skillnader. Sålunda uppgingo utgifterna för kläder och skodon i de arbetslösa familjerna till 12,5 % av inkomsten mot 12,6 % enligt huvudundersökningen. Utgiftsminskningen för dessa varor var alltså praktiskt taget proportionell till den totala utgiftsminskningen. Tendensen att framför allt hålla livsmedelsstandarden uppe var tydlig, och utgiftsminskningen gick i första hand över övriga budgetposter, särskilt inventarioutgifterna.

Vid mera långvarig arbetslöshet (3 månader och däröver) minskades beklädnadsutgifterna relativt mer än den totala utgiften. Sålunda nedgick totalutgiften under det av arbetslöshet starkast berörda kvartalet med 34 %, medan samtidigt utgifterna för kläder och skodon minskade med 56 %. Som jämförelse kan nämnas, att utgifterna för livsmedel minskade med 22 %, utgifterna för bostad med 37 % och utgifterna för inventarier med 56 %.

I stort sett kan om utgifterna sägas, att samtliga av arbetslöshet berörda familjer måste vidkännas inskränkningar på alla poster i budgeten men att inskränkningarna speciellt drabbade inventarie- och skattekontona samt att inskränkningarna på klädkontot voro särskilt kännbara för hushållen, vilket bl. a. framgår av kommentarer i bokföringsböckerna.

Inventarier.

Uppgifter rörande hushållens utgifter för inventarier ha endast kunnat erhållas från det material, som omfattar stads- och industrihushåll (ur Levnadsvillkor och hushållsvanor i städer och industriorter omkring år 1933 av Socialstyrelsen). I det följande lämnas en redogörelse för inventarioutgifternas storlek inom olika social- och inkomstklasser samt familjetyper.

I ännu högre grad än beträffande uppgifterna rörande beklädnadsutgifterna, för vilka i det föregående redogjorts, måste en viss reservation göras för tillförlitligheten av materialet, vilket grundar sig på genomsnittliga årsutgifter för olika slag utav varor. Då det gäller inventarieköp, särskilt av möbler, äro ju dessa vanligen ämnade att fylla behov under ett flertal år framåt. De redovisade utgiftsbeloppen, som således ofta innebära engångsköp för familjerna, kunna alltså antagas variera högst avsevärt mellan de enskilda hushållen, och denna oenhetlighet i materialet kan delvis förrycka genomsnittet. Dock torde materialet giva vid handen vissa tendenser till konstanta grundskillnader i utgiftsbeloppen för inventarier hos olika befolkningsgrupper.

Tab. 13. Utgifter för inventarier i genomsnitt inom olika social- och inkomstklasser i städer och industriorter.

Utgifter	Arbetare	Lägre tjänstemän	Medelklass	Under 3 000 kr. årsinkomst 1—3 barn	3 000—5 000 kr. årsinkomst 1—3 barn
Möbler	84	107	222	56	96
Sängkläder och linne	22	23	42	17	23
Kökssaker, glas, järnvaror m. m.	39	50	99	31	44
Summa	145	180	362	104	163

Av tabell 13 framgår, att de sammanlagda inventarieutgifterna i medelklasshushållen (362 kr.) voro ca tre femtedelar (60 %) större än i arbetarhushållen (145 kr.). I medelklassbudgeten hade inventarieposten likaså en större vikt än i arbetarbudgeten (5,0 % resp. 4,1 %), vilket tyder på att efterfrågan är känslig för inkomstförändringar.

Tab. 14. Inventarieutgifterna inom olika inkomstklasser med fördelning på familjetyper i städer och industriorter.

Inkomstklass	Familjer utan barn	Familjer med barn av vilka det äldsta i åldern							
		under 7 år		7—15 år			15 år och däröver		
		1 barn	2—3 barn	1 barn	2—3 barn	4 o. fl. barn	1 barn	2—3 barn	4 o. fl. barn
under 3 000 kr.	148	124	122	72	102	76	98	93	88
3 000—5 000 kr.	275	204	158	163	150	172	199	144	150
5 000 kr. o. över	211	321	301	245	346	322	202	257	265

Tab. 15. Utgifter för inventarier fördelade på olika varuposter inom skilda inkomstklasser och familjetyper med barn varav det äldsta är 7—15 år.

Utgifter för	under 3 000 kr.				3 000—5 000 kr.				5 000 kr. och däröver			
	utan barn	1 barn	2—3 barn	4 o. fl. barn	utan barn	1 barn	2—3 barn	4 o. fl. barn	utan barn	1 barn	2—3 barn	4 o. fl. barn
Möbler	106	29	57	27	211	101	80	103	110	139	216	186
Sängkläder, linne..	17	13	18	18	15	23	26	31	33	31	38	40
Kökssaker, glas, järnvaror m. m.	26	30	27	31	49	40	45	38	68	76	92	96
Summa	143	72	102	76	275	164	151	172	211	246	346	322

Barnantalets betydelse för utgifternas storlek belyses i ovanstående tabeller. Av dessa framgår att när inkomsten understiger 5 000 kronor ha de barnlösa familjerna större utrymme för inventarieinköp än familjer med barn. De senare familjerna få sålunda trots sina större behov i högre grad än de förra inskränka sina utgifter för detta ändamål. Härtill bör dock fogas den reservationen, att de barnlösa hushållen torde vara mer heterogena i sin sammansättning än övriga familjetyper. De torde sålunda i större utsträckning inbegripa en hel del hushåll ur de äldre årsklasserna och vidare en relativt stor andel nybildade familjer, av vilka en del måhända ännu icke kommit över den första »bosättningsperioden». Denna reservation torde emellertid icke vara av särskilt stor vikt. När inkomsten överstiger 5 000 kronor, ha nämligen barnfamiljerna större inventarieutgifter än de barnlösa hushållen, säkerligen beroende på att man i detta inkomstläge har större möjligheter att avpassa dessa utgifter efter behovet. Detta förhållande illustreras nedan med några exempel.

Barnlösa familjer med en årsinkomst under 3 000 kronor gävo i genomsnitt ut 148 kronor för inventarier, medan familjer med 4 eller flera barn, varav det äldsta i åldern 7—15 år, i motsvarande inkomstläge blott använde 76 kronor eller ca hälften så mycket på inventarieinköp. Redan då barnantalet uppgick till blott ett barn pressades barnfamiljernas utgifter i jämförelse med de barnlösa familjerna. I den högsta inkomstklassen (5 000 kronor och däröver) spåras icke denna tendens; ut-

gifterna stiga här ofta något vid ökat barnantal, låt vara att tendensen icke är fullt enhetlig. Följden härav är bland annat denna: medan barnlösa familjer med under 3 000 kronor i inkomst kunde åt inventarieposten ägna 70 % av det belopp, som för samma ändamål gavs ut av barnlösa familjer med 5 000 kronor eller däröver, kunde familjer med 4 eller flera barn och under 3 000 kronor i inkomst blott anslå en tredjedel eller en fjärdedel av det belopp för inventarier, som barnrika familjer med minst 5 000 kronor i inkomst gävo ut. Denna jämförelse ger en ganska tydlig föreställning om vilken avsevärd »konsumtionsreserv» som de mindre bemedlade flerbarnsfamiljerna i detta avseende representera.

I tabellerna 13 och 15 redovisas inventarieutgifterna för olika socialgrupper, inkomstklasser och familjetyper med fördelning på olika slag av varor. Det vill synas som om utgifterna för möbler voro särskilt känsliga för familjens »välståndsggrad» (d. v. s. förhållandet mellan inkomst och familjetyp). Medelklasshushållens möbelutgifter äro nära tre gånger så stora som motsvarande utgifter för arbetarhushållen. Skillnaderna i utgiftsbeloppen i fråga om sängkläder, linne etc. uppgå visserligen till ca 50 %, men äro icke lika uppseendeväckande. En jämförelse mellan de barnlösa och de barnrika familjerna visar särskilt stora skillnader i de lägsta inkomstklasserna. En barnlös familj med under 3 000 kronors årsinkomst gav ut 106 kronor på möbler, medan en familj i samma inkomstklass och med 4 eller flera barn, varav det äldsta i åldern 7—15 år, gav ut endast 27 kronor. I den högsta inkomstklassen, 5 000 kronor och däröver, stiga möbelutgifterna däremot vid växande barnantal från 110 kronor i en barnlös familj till 186 kronor i en familj med 4 eller flera barn. Däremot äro skillnaderna i fråga om övriga varor, som ingå i inventarieposten, påfallande små.

Ett visst mått på arbetslöshetens inverkan på inventarieutgifternas storlek erhålles genom en i redogörelsen lämnad sammanställning av utgiftsbeloppen för inventarier i hushåll, som under bokföringsåret icke berörts av arbetslöshet och av motsvarande uppgifter för hushåll, som varit utsatta för arbetslöshet under kortare eller längre tid av året. I de icke arbetslösa hushållen uppgick inventarieposten sålunda till i genomsnitt 145 kronor per år, medan den i hushåll där arbetslösheten varat under 4 månader belöpte sig till 102 kronor i genomsnitt per år. Vid en arbetslöshet av 4 till 8 månader, resp. 8 månader och däröver belöpte den sig till 92 och 82 kronor.

Ett studium av inventarieutgifternas tidslokalisering inom de hushåll, som berörts av arbetslöshet under tre månader och däröver under bokföringsåret men som haft normal sysselsättning under ett bokföringskvartal, visar att inventarieinköpen minskade starkt under de perioder då familjerna voro arbetslösa. Utgifterna under det kvartal, då normal sysselsättning rådde, uppgingo till 33,3 kronor och under det bokföringskvartal, då arbetslösheten var högst, till 15,6 kronor. Denna utgiftsminskning på 53 % torde helt kunna tillskrivas arbetslöshetens inverkan på familjernas ekonomi.

Sammanfattning.

Socialstyrelsens budgetundersökningar belysa den roll, som variationerna i inkomstnivån och familjens sammansättning spela för storleken av de i utgiftsbudgeten ingående posterna för olika slag av varor och tjänster. Utgiftsposternas för beklädnad och inventarier relativa andel i den totala budgeten står sålunda i samband med storleken av årsinkomsten, familjetypen samt övriga poster i budgeten. En förskjutning i någon av ovannämnda faktorer tenderar att påverka hushållets totala utgiftsbudget och samtidigt ge upphov till förändringar i budgetposternas procentuella andelar av denna. En negativ förskjutning av årsinkomsten, såsom under en långvarigare arbetslöshetsperiod, förorsakar en minskning av de totala utgifterna, och inskränkningarna beröra de olika utgiftsposterna i olika hög grad.

En ökning av barnantalet i en familj med givet inkomstläge medför likaså inskränkningar i budgeten. I båda dessa exempel på nedsatt levnadsstandard drabba inskränkningarna särskilt hårt klädkontot och utgiftsposten för inventarier och detta i högre grad ju lägre inkomstnivån samt ju högre barnantalet är. En undersökning av nedskärningen i beklädnadsutgifterna för olika familjemedlemmar under ekonomiskt svåra situationer visar, att föräldrarnas klädkonto i första hand drabbas och därefter barnens. En uppdelning av beklädnadsposterna på grupperna kläder och skodon visar, att inkomstelasticiteten för skodon är mindre än för kläder.

Undersökningen rörande arbetslöshetens inverkan på utgifterna för inventarier ger till resultat, att familjerna vid inträdande arbetslöshet måste vidkännas inskränkningar på praktiskt taget alla poster i budgeten. Vid olika grader av arbetslöshet märkes genomgående en strävan att i första hand hålla uppe matvarustandarden. Inventarieutgifterna äro hela tiden utsatta för inknappningar. En jämförelse mellan familjer, som berörts av arbetslöshet och sådana som icke varit arbetslösa under bokföringsåret, visar att nedgången i inventarieutgifterna vid arbetslöshet är av avsevärd omfattning.

Industrikommissionens beklädnadsundersökning.

I samband med uppgörandet av planer för textilransoneringen verkställde industrikommissionen i samarbete med Landsorganisationen sommaren 1940 en undersökning rörande innehavet av kläder och skodon hos ca 1 000 arbetare samt deras hustrur, resp. hos yrkesarbetande kvinnor inom ett tiotal yrkesgrupper.

Ett av undersökningens syftemål var att få en ungefärlig uppskattning av skillnaderna i beklädnadsstandard mellan olika inkomst- och yrkesgrupper och mellan olika individer. Materialet bearbetades därför med hänsyn till inkomstnivå, ålder, civilstånd samt barnantal. Ca 100 av de insända formulärena för män och ca 55 för kvinnor utplockades från tre inkomstklasser, vilka rubricerades såsom »låg inkomst» (I), »medelinkomst» (II) och »hög inkomst» (III).

I syfte att möjliggöra jämförelser av beklädnadsstandarden utarbetades ett poängsystem för de olika plaggen med hänsyn till deras karaktär samt slitningsgrad. Poängskalan graderades från 8 och nedåt; så t. ex. erhöi en högtidskostym 8 poäng, en vardagskostym 6 en kavaj 4 poäng. Av genomsnittssiffrorna för poängantalet hos de olika inkomstklasserna framgår, att manliga arbetare med »låg inkomst» resp. »medelinkomst» i stort sett hade samma beklädnadsstandard, nämligen 23 poäng. Däremot hade de högsta inkomsttagarna en betydligt högre standard eller 30 poäng. Motsvarande siffror för de kvinnliga uppgiftslämnarna visa en god överensstämmelse: genomsnittssiffrorna för grupperna I och II voro resp. 56 och 57 poäng med undantag för ogifta arbeterskor i grupp II, som uppnådde 78 poäng och hade ungefär lika hög standard som grupp III med i genomsnitt 70 poäng.

Inkomstgrupp	Samtliga familjetyper	Ogifta under 18 år	Ogifta 18—30 år	Ogifta över 30 år	Gifta 18—30 år utan barn	Gifta över 30 år utan barn	Gifta med 2 eller flera barn
I	23	20	25	25	22	27	21
II	23	20	23	21	32	23	21
III	30	19	31	35	31	38	26
Samtliga		19.5	26	27	29	29	23

En jämförelse av standarden mellan olika individer inom samma inkomstgrupp, fördelade på civilstånd, ålder och barnantal, synes ge vid handen, att den lägsta standarden inom samtliga tre inkomstgrupper innehades av ogifta manliga arbe-

tare under 18 år. Därefter kommo gifta arbetare med 2 eller flera barn. Bäst ställda voro ogifta arbetare över 18 år samt gifta arbetare över 30 år och utan barn. Motsvarande genomsnittssiffror för kvinnor visade liknande tendens. Standarden var sålunda avsevärt sämre hos gifta kvinnor med två eller flera barn än hos gifta kvinnor utan barn. Det bör i detta sammanhang framhållas, att spridningen mellan olika individer beträffande beklädnadsstandard är betydande även inom samma kategori beroende på olikheter i inkomst och civilstånd.

Uppgifter lämnades vidare om innehavet av olika slag av skodon, vilka erhöles poängvärde i förhållande till kategori och förslitning.

Av dessa uppgifter framgår, att det genomsnittliga skoinnehavet för samtliga yrkesgrupper uppgick till 26 poäng. Bland yrkesgrupperna lågo gruvarbetarna högst med 29 poäng, medan lant-, skogs- och flottningsarbetarna lågo lägst med 23 poäng. För att kunna bedöma skillnaderna i skostandard mellan de olika arbetargrupperna är det emellertid nödvändigt att betrakta skillnaderna i innehavet av olika slag av skodon, emedan dessa vid poängberäkningen erhöles olika vikt. Arbetsskor innehades av mellan 70—90 % av samtliga yrkesgrupper. Samtliga uppgåvo sig äga andra skor av läder. Innehavet av galoscher visade mer betydande variationer mellan yrkesgrupperna. Mellan 65 och 95 % ägde galoscher. De största olikheterna förefunnos i fråga om innehavet av gummiskor, där procentalen varierade mellan gränserna 20 och 80 %. Skogs- och flottningsarbetarna voro bäst utrustade i detta avseende, medan textil-, sko- och läderindustriarbetarna voro sämst försedda härmed.

C. Allmänna socialhygieniska synpunkter rörande bostadsförhållanden bland familjer ur de lägre inkomst- och socialklasserna samt rörande inventariebeståndets beskaffenhet i vissa typer av samlingslokaler.

Utdrag ur förste provinsialläkarnas årsredogörelser åren 1939—1943.

Ur provinsialläkarnas årliga berättelser, vilka insändas till medicinalstyrelsen, har hämtats en del material, som belyser familjernas bostadsförhållanden och hemmens utrustning samt betydelsen härav för familjernas allmänna hälsotillstånd. Dessutom återgivas skildringar avseende inventarieutrustningen i skolor, ålderdomshem och sjukvårdsanstalter.

Uppgifter av ovanstående slag återfinnas synnerligen sporadiskt i berättelserna. I allmänhet innehålla de inga mera systematiska undersökningar. I Västerbottens län, gjordes emellertid år 1939 en statistisk sammanställning på grundval av halvmånatliga rapporter med detaljerade uppgifter om omfattningen av distriktssköterskornas arbete. I denna sammanställning ingå uppgifter från distriktssköterskornas hembesökskort, vilka bl. a. avse bostads- och boendeförhållanden m. m. I övrigt innehålla berättelserna antingen mera allmänna iakttagelser rörande bostadsförhållandena eller speciella anmärkningar beträffande vissa namngivna platser, som varit föremål för inspektion från provinsialläkarnas sida. De senare anmärkningarna gälla i synnerhet skolor och andra samlingslokaler.

År 1939 har valts såsom en lämplig tidpunkt för excerperingen, emedan rapporterna från krigsåren 1940—1943 endast sällan innehållit några uttalanden i de frågor, som här komma i betraktande, beroende på att provinsialläkarnas uppmärksamhet under dessa år varit mera inriktad på kristidens verkningar på näringsstandard. I vissa fall ha dock uttalanden återgivits för krisåren, liksom även för år före 1939. Man torde också med största sannolikhet våga antaga, att några förbättringar av större omfattning under dessa senare år icke har skett beträffande familjernas bostadsförhållanden eller samlingslokalernas utrustning med inventarier o. dyl.

Ännu en sak måste framhållas, vilken ofta utgör bakgrunden till uttalandena rörande inventariebeståndet. I redogörelserna för familjernas boendeförhållanden lägges städse huvudansvaret för de för hälsotillståndet ogynnsamma livsvillkoren på själva bostädernas beskaffenhet i yttre avseende samt den därmed sammanhängande trångboddheten. Avsaknaden av vatten- och avloppssystem samt undermåliga avträdesanordningar uppgivas skapa en icke tillfredsställande standard för därav berörda familjer. Dåliga eldstäder i samband med fuktiga och dragiga bostäder tvinga ofta familjerna att av ekonomiska skäl tränga ihop sig i ett eller två rum, även om större utrymmen finnas att tillgå. Omständigheter av denna art angivas inverka menligt på familjernas och i synnerhet barnens hälsotillstånd. Sovförhållandena bestämmas ofta av den direkta eller indirekta trångboddheten och familjens utrustning med sängar står givetvis i nära samband härmed. — I viss mån gälla samma allmänna synpunkter beträffande skolor och andra samlingslokaler. Ofta finner man kritiska uttalanden rörande själva lokaliteternas beskaffenhet i olika avseenden. En viktig fråga gäller även här de dåliga avträdes- och avloppsanordningarna samt bristen på tvättställ o. dyl. t. ex. i skolor på landsbygden.

Av rapporterna framgår dock, att förbättringar ha kunnat noteras beträffande dessa förhållanden under senare år. Dessa positiva resultat tillskrivas mestadels myndigheternas ingripande.

Nedan ha sammanställts utdrag av rapporter, vilka innehålla iakttagelser rörande inventariebeståndet i bostäder samt i skolor och vissa andra slag av samlingslokaler. Anmärkningarna beträffande bostäderna röra mestadels familjernas sovförhållanden samt kökens beskaffenhet. Uttalandena ge vid handen, att systemet med delad bädd, särskilt för barn, har stor utbredning, att spisarna ofta äro dåliga samt att tvättmöjligheterna äro otillfredsställande. Beträffande skolorna göras vanligen erinringar mot pulpeter och bänkar, vilka uppgivas vara omoderna och illa avpassade för barnens ålder och därför hälsovådliga. Ofta påtalas bristen på matbord och stolar, vilken bl. a. anses sammanhånga med avsaknaden av särskilda matrum för barnen, vilka speciellt på landsbygden måste intaga sina måltider inom skolan och då ofta äro hänvisade till korridorerna och kapprummen. En bättre utrustning i slöjd- och gymnastiksal, som visserligen icke närmare diskuteras i dessa redogörelser men som ibland omnämns i positiva uttalanden, då skolorna ha fullgod sådan, utgör ytterligare ett starkt behov i landsbygdsskolor och arbetsstugor. Dessa sakna f. ö. i stor utsträckning lokaler för dessa former av undervisning. Då det gäller ålderdomshemmen påtalas förefintligheten av dåliga träsängar och halmmadrasser samt brist på korkmattor i sovrummen. Sjukstugor, barnhem o. dyl. inrättningar sakna ofta kylskåp; f. ö. nämnes brist på golv- och korkmattor flerstädes liksom i maskinellt avseende illa utrustade tvättstugor samt dåliga köksspisar.

I förbigående må påpekas, att materialets beskaffenhet gör det vanskligt att påvisa några genomgående olikheter i geografiskt hänseende beträffande familjernas levnadsvillkor i här redovisade avseenden.

Bostäder.

I kritiken av familjernas boendeförhållanden framhålls särskilt de ur social- och hälsosynpunkt olämpliga sovförhållandena, vilka anses sammanhånga med trångboddheten. Från de norra länen givas ofta exempel på dylika missförhållanden. I ovan omnämnda undersökning rörande distriktssköterskornas inventering av bostads- och andra sociala förhållanden i Västerbottens län år 1939 finner man, att i samtliga distrikt förekom »delad bädd» i 1 271 fall av 3 885 bostadsinspektitioner (32·7 %). År 1940 förekom bland 1 551 bostadsinspektitioner rörande bostadssättet 440 fall av »delad bädd» (28·3 %). I samma undersökning funnos uppgifter om »otillräcklig eller olämplig beklädnad», som förekom i 616 fall av 3 885 bostadsinspektitioner år 1939, samt i 258 fall av 1 551 bostadsinspektitioner år 1940. Förste provinsial-

läkarens kommentarer lydde sålunda: »det framgår av distriktssköterskornas inventering av bostads- och andra sociala förhållanden, att kolossalt mycket återstår att göra, innan landsbygdens folk i Västerbotten uppnått ädliga villkor».

I ett flertal fall angives trångboddhet vara en viktig orsak till de dåliga bostadsvanorna. Från Jämtlands län år 1939 säges i sammandraget av provinsialläkarnas årsberättelser: »Från många distrikt talas om den fortsatta vanan hos befolkningen att vintertid tränga ihop sig i ett eller högst två rum, under det att övriga rum stå kalla, oeldade och obegagnade». Denna speciella skärpning av trångboddhet, som är särskilt framträdande vintertid, sammanhänger tydligen med den ekonomiska belastning för familjebudgeten som en uppvärmning av samtliga rum skulle innebära. Följande uttalanden belysa detta förhållande: Förste provinsialläkarens rapport från Göteborgs och Bohus län 1938: »Fortfarande påtalas trångboddhet ej sällan genom familjemedlemmarnas benägenhet att, ofta av ekonomiska skäl, hopträngas i ett å två rum, trots större utrymmen...» — Från Västmanlands län år 1938, Norbergs distrikt, omtalas att »under vintern sammanträngas ej sällan medlemmarna i hushållet väl mycket, ofta i ett rum, varigenom olägenhet kan uppstå», och i 1940 års berättelse för samma län säges beträffande kustbefolkningens boendeförhållanden: »Överbefolkning förnekas överlag, men att sådan förekommer är säkert och då i form av relativ överbefolkning vintertid, men även sommartid på grund av seden att hyra ut bostadsutrymmen åt sommargäster.» — Provinsialläkaren i Hemse distrikt, Gotlands län, år 1940, rapporterar följande: »En del urusla bostäder, som icke äro människovärdiga, finnas ännu kvar... Kalkstenshusen äro ofta onödigt stora, äro kalla, dragiga och obekväma samt framför allt fuktiga. Pump och slask i köket saknas ofta. Garderober finnas sällan. Husets folk tränger icke så sällan sig samman i ett eller ett par rum och den övriga delen av huset står tom och ouppeldad...» Från Jönköpings län år 1939 givas ytterligare exempel på den indirekta trångboddheten: »Från flera distrikt påpekas att ingen direkt trångboddhet finnes men väl en indirekt sådan på grund av befolkningens ovana att, särskilt vintertid, sammanpacka sig i ett enda rum, även om andra rum finnas...»

Bland övriga uttalanden rörande bostadens utseende märkes förste provinsialläkarens rapport från Göteborgs och Bohus län 1940 beträffande bostäderna i Järlanda distrikt: »Ett allmänt intryck, som tränger sig på en besökande, är den ofta förekommande bristfälliga bostadsvården, huvudsakligen bestående i bristande vädring med därav följande lukt. Den dåliga luften i stugorna är ofta mycket besvärande. På många håll sker all diskning å spisen i en kastrull eller balja, som står och puttrar där hela dagen med sitt mer eller mindre stinkande innehåll. En diskbänk framför ett fönster, åtkomlig för dagsljuset, hör ej till vanligheterna...»

Från Kristianstads län år 1937 omtalas, att »flera undermåliga bostäder finnas... särskilt statarbostäder. Ventilationen är ofta dålig på landet, då fönstren ej alltid äro gjorda för att öppnas i tillräcklig utsträckning. Oftare förekommande brister äro: fukt, otäta fönster, dörrar och väggar, avsaknad av vindfång och eldstäder i vissa rum, tvätt i kök m. m. Bristande sinne för renlighet och bristande intresse att hålla upplåten bostad i skick är ofta orsaken till dennas förfall...»

Bland de mera positiva allmänna uttalandena rörande bostadshygienen märkes följande från Blekinge län 1939: »Även om inga större förbättringar gjorts, börjar dock befolkningen alltmer vädra ut hemmen även vintertid och bemöda sig om att vårda sin bostad på ett mer hygieniskt sätt.» — Den pågående förbättringen säges ibland vara en följd av myndigheternas ingripanden (Gotlands län 1939): »Bostadsstandarden synes sakta men säkert höjas, till stor del tack vare den statliga bostadsförbättringsverksamheten. I en del kommuner ha hälsovårdsnämnderna utövat en rätt energisk bostadskontroll och här och var åstadkommit behövliga förbättringar. I en del andra kommuner synes hälsovårdsnämndernas intresse för dessa saker ha varit ringa eller intet.» Jönköpings län 1939: »Genom statens bostadsförbättringar

har ett antal lägenheter förbättrats. Ännu finnas dock flera bostäder som äro i behov av förbättringar.» — Från Malmöhus län 1939 omtalas, att en stadigt stigande förbättring av bostadsstandarden iakttagits i distrikten. Hälsovårdsnämndernas insatser på det bostadssociala området anses i väsentlig mån ha bidragit till de förbättrade förhållandena. Trots framstegen återstår likväl stort utrymme för nödvändiga reformer: »Trots de ny- och ombyggnadsarbeten som under en följd av år genomförts, är bostadsbeståndet i stor utsträckning av mindre tillfredsställande till usel beskaffenhet.»

Skolor.

De oftast återkommande kritiska anmärkningarna beträffande inventarieutrustningen i skolor berör pulpeterna och bänkarna. Här nedan återgivas några typiska uttalanden i denna fråga.

Ur berättelsen om sanitära inspektioner m. m. i Västerbottens län år 1939, anföres följande från Sorsele landskommun, Annarnäs socken: »I skolan för 63 barn äro skolbänkarna obekväma och borde ersättas med sådana av lämpligare konstruktion.» — I berättelsen för Jämtlands län 1939, Storsjö socken, är följande citat hämtat: »Pulpeterna voro utslitna så att lösa pappersskivor måste läggas på desamma som skrivunderlägg.» — I rapporten från Kalmar län år 1939 säges om folkskolorna i allmänhet att »bänkarna voro av omodern konstruktion och sålunda ohälsosamma att använda». I Förlösa och Läckaby skolor inom samma län »funnos omoderna bänkar och otidsenlig uppvärmning medelst plåtkaminer». Positiva uttalanden om skolinredning kunde man även påträffa i rapporterna, t. ex. »I Rödsle besöktes skolan och badhuset. I skolan hade moderna bänkar införts i en av salarna. En trevlig gymnastiksal, ganska rikligt försedd med redskap, gjorde ett angenämt intryck. Detsamma kan sägas om slöjdsalen...»

Från Hallands län 1939 meddelas: »Vad beträffar samlingslokaler påtalas som vanligt bristfälligheter i skolor, såsom ohygieniska dricksvattensanordningar, otillfredsställande belysnings- och uppvärmningsanordningar, otidsenliga pulpeter och illa ordnade och skötta avträden...» Förste provinsialläkaren i Södermanlands län anför i 1938 års berättelse följande kritiska anmärkningar rörande skolornas utrustning (Gnesta folk- och kommunala mellanskola): »Elektriska belysningen mindre lämplig i två av klassrummen, då de endast voro försedda med lampor mitt i taket. I en del klassrum voro skolbänkarna genomgående av samma höjd oberoende av barnens längd.» Den lika bänkhöjden omtalas vidare i ett flertal anmärkningar riktade mot skolor. Beträffande V. Vingåkers kyrkskola meddelas att »en del otidsenliga bänkar måste utbytas i ett par av klassrummen» och i 1939 års berättelse upprepas kritiken i hårdare form: »De anmärkningar jag framförde i min senaste inspektionsberättelse hade beaktats med undantag för V. Vingåkers kyrkskola och nödgas jag ånyo hänvisa till mina anmärkningar i ovannämnda berättelse. På sina håll ser det ruskigt ut i skolan. Rättelse måste ske.»

Göteborgs och Bohuslän 1938: »Skolorna ofta välinredda, men olämpliga bänktypen påträffades fortfarande.»

Andra kategorier av anmärkningar röra värme- och belysningsförhållandena samt utrymmen och utrustning för måltidernas intagande inom skolorna. Nedan givas några belysande citat angående dylika frågor.

Från Örebro län 1943 omtalas: »I skolorna saknas allmänt matrum och avträden äro i dåligt skick.» Från Örebro distrikt anföres vidare: »I skolor av äldre typ är järnkaminen eller plåtkaminen den enda värmekällan. I ej så få skolor förekommer ännu vattenhink med muggar t. o. m. någon gång gemensam mugg.» Förste provinsialläkaren i Västernorrlands län nämner i sin berättelse för år 1939 bland vissa omständigheter, som kunnat inverka ofördelaktigt på skolbarnens hälsotillstånd: »Skolbarnen hinna ofta ej få lagad mat på morgonen. Till skolan medtages matsäck, som skall förtäras i skolans korridorer, och som ofta blir orörd.»

Provinsialläkaren i Markaryds distrikt, Kronobergs län, 1939, omtalar såsom exempel på dålig belysning att »i skolorna använder man på sina håll stearinljus... Över huvud återstår mycket att göra, innan de mindre och mera avlägsna skolorna bliva tillfredsställande ur sanitär synpunkt.»

Från Gotlands län ger provinsialläkaren i Hemse distrikt en målande skildring av tillståndet i där belägna skolor: »Folkskolorna äro i flera kommuner skäligen enkla... några äro ganska mörka och dystra... Uppvärmningen sker ofta medelst kaminer, som ge en mycket ojämn värme. Belysningen är icke alltid tillfredsställande... Särskilt måltidsrum finns icke i någon skola i distriktet. Vid regn och vintertid få barnen sitta i kapprummen bland sina ofta våta kläder.» Ibland givas samtidigt erkännanden åt de förbättringar som ha företagits på detta område. Så t. ex. säges från Gotlands län: »Anmärkningarna drabba mest skollokalerna men å andra sidan erkännes att dessa undan för undan göras mer och mer tidsenliga och sanitärt tillfredsställande.» Ur sammandraget av provinsialläkarnas rapporter år 1938 i Göteborgs och Bohus län anföres följande: »Samlingslokaler — väsentliga anmärkningar framföres fortfarande endast beträffande skolorna, som ännu på åtskilliga orter — särskilt inom Järlanda och Tanums distrikt — uppgivas vara i mycket otillfredsställande skick. Det lämnas dock från flera distrikt meddelande att skolorna undan för undan förbättras.»

Ålderdomshem, sjukhem, barnhem o. dyl. inrättningar.

Provinsialläkarrapporterna ge upplysningar angående tillståndet i olika slag av välfärdsinrättningar. Här nedan återgivas några symptomatiska uttalanden rörande bristerna därstädes.

Från Göteborgs och Bohus län år 1940, Strömstads distrikt, anföres beträffande ålderdomshemmet: »I 7 sängar finnas halmmadrasser, som snarast böra utbytas mot andra med bättre stoppning.» Om ett ålderdomshem i Nässlinge säges att »linoleummattor saknades, samt de flesta madrasser voro fyllda med halm, vilka bristfälligheter böra rättas.» Från Västerbottens län år 1939 omnämnes i berättelsen: »I Umeå är bristen på tvättstugor kännbar, särskilt i förorterna.» Från arbetsstugan i Dikenäs kyrkoby anföres följande uttalande: »En modernisering av hemmet med avseende på sanitära anordningar är önskvärd. Sängarna dåliga men övrig sängutrustning bra.» Beträffande sjukstugor etc. i detta län påtalas brister i olika avseenden: Från Sorsele sjukstuga nämnes att »tvättstugan bör försees med maskinell utrustning» och från Tärna sjukstuga att »köksspisen är fallfärdig och bör ersättas». Sjukhärbergena omnämnas i allmänhet såsom undermåliga i flera avseenden. Särskilt de tillhörande tvättstugornas tillstånd och utrustning med redskap betecknas som »urusla». Från Kalmar län år 1939 göras flera anmärkningar mot barnhemmen såsom varande omoderna och dåligt utrustade i flera avseenden. Bristen på golv- och korkmattor påpekas ofta. Installering av kylskåp synes vara ett allmänt eftersträvat önskemål för flertalet samlingslokaler av denna typ samt likaså för ålderdomshemmen och sjukvårdsinrättningarna. — F. ö. finner man relativt många uttalanden som ge ett positivt uttryck för de förbättringar, som åstadkommits under de sista åren. Sålunda påpekas t. ex. att golv- och korkmattor nyanskaffats, att halmmadrasser utbytts mot tagel- och krollsprintmadrasser, att nya möbler anskaffats samt att köksavdelningarna försetts med nya rostfria diskbänkar och elektriska kylskåp.

I stort sett synas de kritiska anmärkningar som riktats mot inrättningar av ovanstående typ vara betydligt sparsammare förekommande och mindre hårda än anmärkningarna gentemot missförhållandena inom skolorna. Vid en genomgång av samtliga skildringar rörande bristerna i inventarieutrustning och därmed sammanhängande frågor såsom här har gjorts, synes likväl den allvarligaste kritiken hänföra sig till själva familjernas bostäder och dessas tillstånd i ovannämnda avseenden.

Stockholm den 17 januari 1945.

Marianne Björk,

PM

rörande standardisering av konsumtionskapitalvaror.

I anslutning till det i planeringskommissionens betänkande framlagda förslaget rörande vissa avsättningsstimulerande åtgärder har betydelsen av olika åtgärder för sänkning av produktionskostnaderna diskuterats. Härvid har det befunnits önskvärt att företaga en undersökning rörande hittills vidtagna åtgärder för åstadkommande av standardisering och produktion i långa serier inom de industrier, som beröras av det framlagda förslaget.

I det följande lämnas en redogörelse för förefintliga statliga och enskilda organ, som arbeta för standardisering av speciellt de varaktiga konsumtionsvarorna, samt för standardiseringens omfattning inom olika industrigrenar.

I. Standardiseringsorgan.

Sedan början av 1900-talet har Sverige varit representerat i internationella organisationer för standardisering. Dessa organisationers verksamhet har huvudsakligen omfattat de maskintekniska och elektrotekniska områdena. För närvarande finnas två stora internationella standardiseringsorganisationer, nämligen International Federation of the National Standardizing Associations (ISA) och International Electrical Commission (IEC). Till ISA, som bildades 1926, ha 21 stater, däribland Sverige, anslutit sig. Alla deltagande stater fingo beslutanderätt vid överläggningarna rörande standardiseringsbestämmelser för olika branscher. Det första ärende, som upptogs till behandling inom ISA, gällde standardisering av kullager. Under kriget har sekretariatet för detta ärendes handläggning liksom för en del andra ärenden legat hos Sveriges standardiseringskommission. I stort sett har dock ISA:s liksom även IEC:s verksamhet legat nere under kriget.

Det centrala standardiseringsorganet i vårt land är Sveriges standardiseringskommission (SIS), som tillkom år 1922 på initiativ av Sveriges industriförbund. Nu gällande stadgar äro fastställda av Kungl. Maj:t den 21 maj 1931 och den 12 juni 1942.

Kommissionen har enligt stadgarna till uppgift:

att väcka intresse för och befordra en riktigt avvägd standardisering inom industriell produktion och teknisk verksamhet samt medverka till att erforderliga undersökningar och arbeten härför utföras;

att utgöra centralorganisation för standardiseringsarbetena inom landet samt uppdelat och avgränsa verksamhetsområdet mellan olika kommittéer och andra organisationer, som ombesörja utförandet av hithörande arbeten;

att övervaka att inom berörda organisationer nödig uppmärksamhet ägnas åt vikten av internationell överensstämmelse i fråga om standardiseringen;

att efter behörig prövning såsom »Svensk standard» fastställa av nämnda organisationer utarbetade förslag; samt

att verka för, att de sålunda fastslagna standard komma till användning inom statens och kommunernas verk och inrättningar samt inom näringslivets olika grenar.

Förslag till standardisering inom olika branscher inkomma till kommissionen från särskilda standardiseringskommittéer och föreningar. Kommissionen avgör i sista

hand, huruvida en standard skall fastställas. I enlighet med stadgarna skola följande villkor vara uppfyllda för att en standard skall kunna fastställas som »Svensk standard»:

att den föreslagna standardiseringen skall anses komma att bli till allmänt gagn och ekonomisk nytta;

att de ifrågavarande bestämmelserna skola anses kunna oförändrade äga bestånd under en avsevärd tid framåt då hänsyn toges till utvecklingen på området; samt

att förslaget skall vara utarbetat med hänsyn såväl till vetenskapliga som tekniska och ekonomiska fordringar samt uppfylla krav på god formgivning, varjämte det skall tjäna till en begränsning av förekommande utföringsformers antal, utan att normala behov därigenom åsidosättas.

Kostnaderna för kommissionens verksamhet bestridas dels (sedan 1922) medelst statsanslag, dels med bidrag från enskilda organisationer inom industri och handel. Statsanslaget utgick för budgetåret 1943/44 med 120 000 kronor och utgör för innevarande budgetår 150 000 kronor. Kommissionen fördelar statsanslaget på de olika standardiseringskommittéer och föreningar, vilka äro anslutna till densamma.

Kommissionen har i skrivelse den 31 augusti 1944 hemställt hos Kungl. Maj:t om anslag till sitt arbete med 220 500 kronor för budgetåret 1945/46. Detta anslag skulle avse att bestrida förutom kostnaderna för kommissionens egen verksamhet, det standardiseringsarbete, som bedrivs av vissa till kommissionen anslutna organisationer samt vidare kostnader för oförutsedda uppgifter. I skrivelsen lämnas en redogörelse för den verksamhet, som beräknas komma att bli utförd under det kommande budgetåret. Utöver kommissionens eget arbete skola bidragen sålunda användas för den standardisering som bedrivs av Emballagekommittén, Svenska verkstadsindustrins standardcentral, Svenska elektriska kommissionen, Jordbrukstekniska föreningen, Trädgårdsnärings standardiseringskommitté, Byggstandardiseringen och Stål- och Metallnormskommittén. Anslaget för oförutsedda uppgifter, som beräknas till 50 000 kronor, motiveras bl. a. med det aktuella behovet av en längre driven standardisering av konsumtionskapitalvaror. Standardiseringskommissionen hänvisar i detta sammanhang till de diskussioner, som kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering fört med olika näringsorganisationer rörande planeringen av efterkrigstillverkningen inom industrin särskilt med hänsyn till konsumtionskapitalvaruproduktionen. Det antages, att en sådan standardisering i första hand skulle avse tillverkningen inom järn- och metallmanufakturområdet, emedan tillverkningen inom denna del av järn- och metallindustrin är särskilt konsumtionsbetonad, och kommissionen förmodar att en ökad standardisering på detta område skulle kunna verka förbilligande på produktionen.

I förslaget till riksstat för budgetåret 1945/46 har bidraget till standardiseringsverksamheten upptagits till ett belopp av 170 500 kronor, vilket skulle avse uppehållande av pågående standardiseringsverksamhet. Däremot har icke medel beräknats för bidrag till oförutsedda arbeten.

Till SIS anslutna standardiseringsorganisationer.

Svenska verkstadsindustrins standardcentral (SMS), som tillkom år 1944 är en gemensam standardiseringsorganisation för Sveriges järn- och metallmanufakturförening (SJM). I SMS finnas representanter för ett flertal organisationer inom närliggande områden, såsom Krigsmaterielverket, Marinförvaltningen, Järnvägsstyrelsen, Jordbrukstekniska föreningen, Centralstyrelsen för Sveriges järnhandlareförening, Statens provningsanstalt, Hemmens forskningsinstitut m. fl.

Standardiseringen inom SMS har, då det gäller den mekaniska verkstadsindustrin, huvudsakligen berört produktionskapitalvaror, maskindelar och industriell utrustning m. m. Ett mycket stort antal normer och toleranser ha fastställts såsom »Svensk standard» på det maskintekniska området. Vidare ha maskinelement såsom skruvar,

muttrar etc. samt tillbehör för mekanisk bearbetning i stor utsträckning standardiserats. Däremot äro de konsumtionsvaror, som tillhöra den mekaniska verkstadsindustrins produktion ännu icke i nämnvärd utsträckning standardiserade.

Standardiseringen inom järn- och stålmanufaktur samt metallmanufaktur har ävenledes föga berört de egentliga konsumtionskapitalvarorna. Järn- och metallmanufakturproduktionen utgöres emellertid till stor del av färdiga konsumtionsvaror. Dessutom finnas en mängd tillverkningar, som användas såsom halvfabrikat inom andra produktionsområden, t. ex. byggnadsindustrin. Föreningen söker genom kontakter med konsumentorganisationer samt forskningsinstitutioner få kännedom om behovet av vissa standardtyper, och i detta syfte upprätthållas förbindelser med olika standardcentraler och kommittéer (se ovan). Samarbetet tillgår sålunda, att förslag tagas upp inom föreningen rörande det område, på vilket en standardisering skall genomföras. I vissa fall göres en marknadsundersökning rörande de typer av den ifrågavarande artikeln, som finnas på marknaden. Hemmens forskningsinstitut eller någon enskild provningsanstalt för konsumtionsvaror erhåller detta material och föreslår den modell, som anses bäst tillgodose konsumenternas behov. Därefter godkänner Sveriges standardiseringskommission den utprovade varan som »Svensk standard», vilket innebär att vissa mått och kvaliteter måste hållas vid tillverkningen.

Svenska elektriska kommissionen (SEK). Standardiseringen på det elektrotekniska området är av gammalt datum och har fortskridit ganska långt. Kommissionen är för närvarande uppdelad på 39 normkommittéer, vilka arbeta på olika områden av den elektriska industrin. Ett stort antal viktiga elektrotekniska normer ha fastställts såsom svensk standard. Bland de rena konsumtionsvaror, som standardiserats, märkes främst glödlampor. Förslag föreligga beträffande normer för provning av den funktionella kvaliteten hos kokplattor, bakugnar m. fl. värmeapparater för hushållsbruk samt för provning av kokkärl. Vidare arbetar man på normer för radiomateriel. Beträffande strykjärn föreligger däremot ännu ingen standardisering.

Centrala sjukvårdsberedningen (CSB). Detta organ har enligt beslut av Kungl. Maj:t den 1 juli 1943 inrättats med uppgift att handlägga ärenden rörande standardisering av sjukvårdsmateriel samt att registrera och bearbeta uppgifter rörande sjukvårdsväsendet i och för rationalisering på det sjukhustekniska området. Tidigare handhades denna verksamhet av Sjukhusens standardiseringskommitté (SSK) samt Centrala sjukhusarkivet. CSB samarbetar i standardiseringsfrågor med på sjukvårdsområdet befintliga myndigheter och organisationer samt med olika industrier och branschorganisationer. I ett register över CSB:s standards återfinnas alla de standards, som fastställts under SSK:s och CSB:s verksamhetstid. Standardiseringen omfattar praktiskt taget alla de varugrupper, som efterfrågas av sjukhusen. CSB arbetar för närvarande på nio tekniska utskott för följande områden: textilvaror, armatur och sanitetsgods, vårdavdelningarnas utrustning, instrument, förbandsartiklar, glasvaror och gummivaror, ambulans- och sjuktransportbilar, el-belysning och signalanordningar, blankettmateriel och tryckalster samt konfektionsartiklar. Utskotten verkställa ingående undersökningar rörande behovet av standardisering m. m. och utarbета standardförslag samt överlämna detta till Sveriges standardiseringskommission för godkännande såsom svensk standard för sjukhusen. De ledande principerna för standardiseringen äro att genom bestämmande av material och kvalitet, form, storlek m. m. söka nedbringa antalet typer och utföranden. Härigenom skulle tillverkningen underlättas och förbilligas samt utbyte av förslitna detaljer möjliggöras. Samtidigt söker man åstadkomma sådana kvalitetsegenskaper hos den standardiserade artikeln, att den i bruket blir ekonomiskt fördelaktig.

Då denna standardisering för sjukhusens konsumtion till stor del berör varor, som användas inom de enskilda hushållen, synes det lämpligt att närmare omnämna de standard, som fastställts, även om redogörelsen delvis föregriper den andra avdelningen i denna bilaga, vilken behandlar standardiseringens omfattning. De resultat,

som CSB åstadkommit i fråga om denna standarisering, samt den erfarenhet, som detta organ besitter, torde kunna utnyttjas för en liknande verksamhet för tillgodo-seende även av hemmens behov av ändamålsenligare och billigare varor.

Standardiseringsarbetet för köks- och tvättutrustning påbörjades år 1935, då standard fastställdes för en del förvaringskärl av lergods. Senare ha standards tillkommit för knivar, gafflar och skedar, kantiner och insatskärl, puddingformar och fiskkärl. Standardisering pågår för närvarande av olika slags skedar och skopor, kannor, tillbringare, karotter, skålar, fat m. m. samt av matporslin. Beträffande tvättinrättningarnas utrustning pågå vissa undersökningar rörande standardiseringsmöjligheterna. Verkställda undersökningar angående de sängar, som användas vid sjukhusen, ha visat, att det finnes ett mycket stort antal olika typer och att måtten variera avsevärt. Nu ha vissa sängtyper för olika åldrar standardiserats i fråga om mått och vissa konstruktiva anordningar. Sängstandarden har varit av stor betydelse för standardiseringen av sängutrustning, såsom lakan, kuddvar, madrasser och filter. En redogörelse för CSB:s verksamhet beträffande standardisering av textilvaror lämnas nedan (sid. 00).

Standardiseringsverksamheten inom emballageområdet handhaves av två specialkommittéer för standardisering av respektive bleckemballage och nyttoglas samt av den år 1944 tillsatta emballagekommittén, som har till uppgift att samordna arbetet inom emballageområdet. I fortsättningen kommer sålunda den sistnämnda kommittén att handlägga alla frågor rörande standardisering av enhetsemballage (av bleckplåt, aluminium etc.) för konservindustrin och färg- och fernissindustrin samt rörande standardisering av nyttoglas. Arbetet kommer att fördelas på ett antal arbetsutskott för de olika varugrupperna och dessa utskott skola i samarbete med särskilda experter och sakkunniga ta upp frågorna till behandling ur teknisk, industriell, transportteknisk och kommersiell synpunkt. Bland de pågående standardiseringsarbetena kan nämnas förslag till standard för olika typer av konservburkar, halsringar för glaskärl samt flaskor och burkar, bl. a. för hushållens behov, såsom konservglas, syltburkar, ättikspritflaskor, hushållsflaskor, svagdricksflaskor m. m.

Bryggareföreningens standardiseringskommitté (BFS) handhar bl. a. standardiseringsarbetet beträffande måttbestämmelser för maltdrycks- och läskedrycksbuteljer.

Svenska teknologföreningens normkommittéer arbeta för standardisering inom olika områden, nämligen mekanik, automobil- och motorteknik.

Förutom ovan nämnda standardiseringsorganisationer på konsumtionsvaruområdet finnas inom privata företag och föreningar ytterligare ett hundratal kommittéer m. m., vilka äro verksamma för standardisering inom olika områden av industrin. Det har icke ansetts motiverat att medtaga dessa i denna framställning.

Däremot har det ansetts lämpligt att i denna redogörelse medtaga två organisationer, vilka visserligen icke själva direkt fastställa standard eller huvudsakligen ägna sig åt standardiseringsverksamhet, men dock genom sitt arbete ha en stor betydelse för standardiseringen av särskilt sådana konsumtionskapitalvaror, som användas inom hemmen samt inom olika inrättningar, nämligen Hemmens forskningsinstitut och Svenska slöjdföreningen.

Hemmens forskningsinstitut.

Institutet tillkom i maj 1944 på initiativ av Husmödrarnas samarbetskommitté, Hushållslärarinnornas samorganisation samt avdelningen Aktiv hushållning i statens priskontrollnämnd. Samarbete har inletts med statliga myndigheter och institutioner samt privata organisationer och företag, vilka arbeta inom hithörande arbetsområden.

I riksstaten för budgetåret 1944/45 anvisades för institutets verksamhet ett reservationsanslag på 50 000 kronor. Samma belopp har upptagits i förslaget till riksstat för budgetåret 1945/46. Olika organisationer och industriella branschföreningar ha även bidragit till verksamhetens finansiering med motsvarande belopp.

Enligt stadgarna har institutet till uppgift »att verka för en systematisk rationalisering av arbetsförhållandena i de svenska hemmen genom forskning rörande de tekniska och ekonomiska problem, som äro förbundna med hemmens uppgifter som konsumtionscentra och arbetsplatser, med hänsynstagande till de psykologiska, hygieniska och sociala problem, som sammanhånga med hemmens allmänna uppgifter».

I arbetsprogrammet ingår bl. a. att studera konsumtionsvaruproduktionen inom och utom hemmen och analysera hemmens roll som produktionsfaktor. I samband härmed skola undersökningar företagas beträffande varupriser och varukvaliteter samt standardiseringsmöjligheter. Undersökningarna skola vara av såväl ekonomisk som teknisk art. Sålunda avser man att utröna de ekonomiska fördelarna av att vissa hushållsarbetsprocesser förläggas till industrin i större utsträckning än vad som nu är fallet samt vilken ekonomisk betydelse en rationalisering av hushållsarbetet genom införande av arbetsbesparande maskiner och utvecklingen av kollektiva anordningar skulle få för hemmen. Det är meningen att så småningom få kartlagt hela arbetsfältet inom hemmen. Undersökningar skola verkställas beträffande matberedning, städning, diskning, tvätt, sömnad samt barnavård och övriga arbeten, som kunna förekomma i hemmen. Verksamheten har uppdelats på olika sektioner för teknisk forskning, bostadsfrågor, arbetsstudier, fysiologiska frågor, statistiska frågor, hemorganisatoriska frågor m. fl.

Med denna verksamhet avser man att komma fram till en bättre utrustning för hushållen, en bättre avvägning mellan hemmens och industrins arbetsområden samt en bättre utbildning för de personer, som äro sysselsatta i hemmen och i de grenar av näringslivet, som producera varor och tjänster för hemmen och konsumenterna.

Institutets forskningsarbete har hittills bedrivits huvudsakligen på det hushållstekniska området. Arbetet har stått under ledning av den tekniska sektionen. Man har utfört arbetsfysiologiska studier över hemanarbetet i syfte att erhålla objektiva normer för ett bedömande av arbetsmetod och arbetsställning vid vissa arbetsprocesser. Härigenom skulle utarbetandet av normer för den fasta inredningen och utrustningen av arbetsplatsen och av redskapen samt av effektiva arbetsmetoder underlättas. Sålunda har man studerat tidsåtgång och energiomsättning vid diskning, bakning och golvrengöring. I samband härmed ha företagits undersökningar beträffande de i marknaden förefintliga redskapen för de olika arbetena. Man undersöker de olika redskapens funktion och deras användbarhet med särskild hänsyn till hygieniska krav och till möjligheten av arbetsbesparing. Hållfasthetsprov m. m. utföras i samarbete med statens provningsanstalt. Undersökningarna kompletteras vidare genom enqûeter bland husmödrar.

Det bör framhållas, att dessa undersökningar kunna få en stor betydelse för en kommande standardiserad tillverkning av arbetsredskap för hemmen. Genom att redskapen studeras ur skilda synpunkter kan man fastställa krav, som de olika redskapen böra uppfylla för att arbetet skall kunna bedrivas rationellt. En mängd förefintliga typer av redskap kommer att finnas vara olämpliga och mogna att försvinna från marknaden.

Resultaten av vissa undersökningar, som institutet verkställt, komma att publiceras i början av år 1945. Man har för avsikt att på grundval av materialet genom omfattande propaganda väcka intresse för dessa frågor hos industrin och konsumenterna.

Svenska slöjdföreningen.

Enligt 1942 års stadgar är föreningens ändamål att »verka för förädling av den svenska slöjdens, hantverkets och industrins alster, för förbättrande av bostadskulturen samt i övrigt för den allmänna smakens höjande». Föreningen åtnjuter statsanslag, vilket under åren 1931—1939 utgått med 10 000 kronor, 1940—1943 med 5 000 kronor och 1944—1945 med 10 000 kronor per budgetår. I skrivelse den 31

augusti 1944 har föreningen hemställt hos Kungl. Maj:t om ett anslag å 25 000 kronor för budgetåret 1945/46, vilket bidragsbelopp ävenledes har upptagits i förslag till riksstat för nämnda budgetår (tionde huvudtiteln). Såsom motivering för den begärda förhöjningen av anslaget anföres den starkt ökade verksamhet, som blivit en följd av föreningens år 1943 utförda omorganisation. Föreningen har fått vidgade möjligheter att genom kontakter med såväl producent- som konsumentorganisationer göra viktiga insatser i bostads- och smakförbättrande syfte. Under det gångna året har föreningen i hög grad inriktat sitt arbete på att stimulera såväl fabrikanternas som allmänhetens intresse för goda och billiga möbler och annat bolag. Detta arbete har bedrivits i form av tävlingar, kontakter med producenter samt utställningar och diverse publikationer. Vidare har försöksvis en presstjänst inrättats, som till dagspresen förmedlat instruktiva och aktuella artiklar rörande hem- och bostadsfrågor samt industrins och hantverkets produktion av varor för hemmen och även i övrigt tillhandahållit nyheter på det konst- och hemindustriella området. Särskilt har föreningen propagerat för praktiska och billiga standardmöbler, bl. a. i riksbankens bösättningslånebroschyr samt i presstjänstartiklar. Föreningen har i sitt arbete särskilt i bostads- och inredningsfrågor framhävt möjligheterna att tack vare standardiseringen erhålla billigare och bättre varor för alla hem.

II. Standardiseringens omfattning.

Nedan lämnas en redogörelse för den standardisering av tillverkningen, som för närvarande föreligger inom olika branscher för produktion av varaktiga konsumtionsvaror. De uppgifter beträffande olika varor, som återgivas i denna redogörelse, ha framkommit dels vid samtal som förts med representanter för olika industrier och företag, dels i vissa utredningar rörande standardiseringen, som tillställts kommissionen (nämligen en PM rörande kristidens standardiseringsverksamhet inom beklädnadsbranschen, utarbetad inom Sveriges konfektionsindustriförbund, samt en PM beträffande standardisering av skoproduktionen under kriget, utarbetad inom industrikommissionens läderavdelning).

Textilindustrin.

Under de senare åren har standardiseringen inom textilindustrin i vissa avseenden utvidgats, ehuru avsevärda skillnader i fråga om graden av standardisering föreligga mellan olika slag av vävnader och konfektionsvaror. Standardiseringen har framdrivits av flera, ofta samverkande orsaker. Råvarubristen i förening med vissa ekonomiska målsättningar från statens sida ha motiverat statliga direktiv i fråga om tillverkningen av vävnader m. m. Tillverkningsrestriktionerna ha dock endast i ringa utsträckning givit upphov till verklig standardisering. Däremot har fabrikanternas handlingsfrihet vid tillverkningens planläggning i viss mån begränsats härav, ävensom av bristen på arbetskraft. Inom en given ram ha emellertid möjligheter funnits att fritt besluta om produktionens uppläggning. Samtidigt ha emellertid de »påtvungna» standardiseringsåtgärderna förstärkts genom fabrikanternas egna ansträngningar att rationalisera produktionen. Sålunda ha ofta följderna av den reducerade handlingsfriheten sammanfallit med en ur industriell synpunkt förmånlig standardisering, såsom förenkling av tillverkningen, begränsning av antalet mönster och modeller o. s. v.

En längre driven rationalisering inom industrins tillverkningsprocesser skulle verka stimulerande på standardiseringsarbetet. Det är exempelvis icke uteslutet att mycket skulle stå att vinna genom en mera specialiserad och standardiserad driftsform inom spinnerierna, på så sätt att varje fabrik specialiserade sig på ett begränsat antal garner.

Enligt en artikel i tidskriften *Textil och konfektion* (mars 1942) förekommer inom

den svenska textilindustrin, att en enda fabrik tillverkar bortåt ett 20-tal olika garnnummer i ett tiotal olika bomullsblandningar. Samma fabrik väver kanske över 100-talet olika slags vävnader, färgade garner och vävnader ej inräknade.

Det vore av intresse att närmare undersöka rationaliseringsmöjligheterna på detta område. Planeringskommissionen torde återkomma till denna fråga i samband med vissa undersökningar av de olika industrigrenarnas struktur och därmed sammanhängande spörsmål.

Beträffande *yllevävnader* förekommer ingen standardisering. De statliga bestämmelserna innebära bl. a. att inblandningen av ren ull har maximerats.

I samband med prisregleringen av textilvaror sökte företagen i samarbete med industrikommissionen och priskontrollnämnden genomföra en viss standardisering av *yllevävnader*. Kalkyler för c:a 50 olika *yllevävnader* uppgjordes, vilka skulle utgöra hela kollektionen. I dessa kalkyler funnos föreskrifter om ingående mängd och kvalitet av ull, lump, bomull o. s. v. Emellertid hade fabrikerna icke tillgång till dessa speciella kvaliteter utan måste använda tillgängliga råvaror. Kalkylprislistorna ha sedermera omarbetats efter ett annat system.

Svårigheterna vid en standardisering inom *ylleindustrin* anses bland annat bero på, att det finnes ett hundratal olika kvaliteter fårull. För närvarande upptager en av statsmakterna godkänd prislista på *yllelump* 250 olika kvaliteter.

I fråga om *sängfiltar* äro utsiktarna gynnsamma för en ganska långt driven standardtillverkning, i vad det gäller mått, kvaliteter, färg m. m. Den stora efterfrågan på filter av viss typ, som under de senare åren kommit från sjukhusen samt från försvaret, torde starkt ha bidragit till ökad standardisering.

Tillverkningen av rena *cellulsvävnader* har uppdelats på standard- och licensvävnader, dock utan att någon föreskrift givits om viss minimikvot standardvävnader. Av ren cellul tillverkas numera *bolstervar* av tillfredsställande kvalitet.

För standardvävnader i cellul ha fastställts specifikationer, som i och för sig innebära en långt driven standardisering i motsats till vad som är fallet i fråga om standardvävnader i bomull.

Standardisering i fråga om *bomullsvävnader* har förekommit i så måtto, att i princip en viss minimikvantitet (65 %) av tillverkningen utgjorts av s. k. Standardvävnader, d. v. s. noggrant specificerade vävnader — som regel större stapelvaror — av för alla företag enhetligt utförande. Procenten för inblandning av ren bomull var under en kort tid maximerad, men någon begränsning härutinnan gäller icke numera. Inblandningen av cellul verkar i fråga om bomullsvärorna fördyrande.

Dispens har lämnats för tillverkning av »likvärdiga» varor i avräkning på 65 %-kvoten, d. v. s. sådana varor för vilka avvikelserna från standardspecifikationerna varit obetydliga och sinsemellan uppvägt varandra, så att produktens kvalitet blivit lika god som originalvarans (ex. ett lägre garnnummer har kompenserats av ett större trådtantal).

Den övriga delen av tillverkningen (maximalt 35 %) har utgjorts av s. k. licensvävnader, d. v. s. vävnader tillverkade efter varje väveris egna önskingar men priskontrollerade efter samma normer som standardvävnaderna.

Förbud har utfärdats för tillverkning av åtskilliga tygkvaliteter i bomull, t. ex. klänningstyger, möbeltyger, badkappstyger, sängöverkast, tältduk m. m.

Den genomförda »standardiseringen» av bomullsvävnader har medfört, att antalet kvaliteter inom varje varuslag har blivit mindre. Detta har i viss mån påverkat seriernas längd. Emellertid torde icke omfattningen av långa serier ha ökat nämnvärt inom bomullsindustrin sedan förkrigstiden.

Lakansväv av bomull är föremål för standardisering i mycket stor utsträckning med avseende på bredder samt vävnadstyper.

Standardiseringen i fråga om *linnevävnader*, såsom lakan, dukar samt handdukar m. m., är ganska omfattande, vilket sammanhänger med den stora avsättningen av dessa varor till sjukhusen. Sjukhusens standardiseringskommitté har fastställt mått och kvaliteter för dessa varor (se vidare nedan sid. 00).

För *konstsilkevånader* har praktiskt taget ingen standardisering genomförts.

För *trikåindustrin* har i samband med priskontrollens genomförande en betydande del av tillverkningen standardiserats. Av bomullstrikåvaror har sålunda 90 % standardiserats och av charmeuseartiklar 60 %. Av ylletrikå ha endast strumpor standardiserats (80 %). I syfte att erhålla enhetliga kvalitetsgarantier för charmeusevånader ha fastställts vissa minimivikter per m² för varje använd garnfinlek (60 och 70 denier). Trikåindustriföretagen ha därjämte i början av år 1945 fastställt gemensamma storlekar och mått för konfektionerade trikåvaror såsom underkläder m. m.

Konfektionsindustrin.

I fråga om konfektionen är den av myndigheterna genomförda standardiseringen ytterst obetydlig. De egentliga standardiseringsåtgärderna äro de som vidtagits för blåkläder och för vissa klänningar av cellull. För blåkläder ha fullständiga arbetsbeskrivningar fastställts, under det att för de nämnda klänningarna fyra grundmodeller uppgjorts, som varje fabrikant är skyldig medföra i sin kollektion (dock utan tvång att sälja någon viss minimikvot eller ens ett enda plagg därav).

I övrigt innebära tillverkningsföreskrifterna för konfektionen endast krav på vissa minimikvaliteter hos tillbehören — snitt och modeller äro fullt valfria. Praktiskt taget vilka vånader som helst kunna användas för tillverkning av vilka plagg som helst.

Av stor betydelse för en rationalisering av konfektionsindustrin och distributionen vore självfallet att enhetliga och entydliga storleksbeteckningar användas för de plaggstorlekar som saluföras.

Storleksbeteckningarna böra anknytas till de »normala» eller i varje fall mest frekventerade figurmåtten hos de personer som bära konfektionskläder. En förutsättning härför är att representativa statistiska måttundersökningar avseende olika befolkningsgrupper verkställas. I flertalet större länder finnas på statistisk väg erhållna standardmått för konfektionen. I Sverige har hittills inget enhetligt storlekssystem baserat på representativt material funnits; först under de senare åren ha initiativ tagits, särskilt från Svenska konfektionsfabrikantföreningen, i syfte att få till stånd ett dylikt system. Vid uppläggning av storleksserierna har man tidigare utgått från vissa »normalstorlekar», t. ex. 42 och 44 i damkläder, och förstorat respektive förminskat måtten för de övriga storlekarna. Det betydande antal ändringar, som måste göras av köpta konfektionsplagg, tyda på att storlekar och mått, som framkommit genom dylika enkla beräkningsmetoder icke kunna anses vara objektivt bestämda.

De hittills företagna mätningarna ha givit vid handen, att vissa skillnader i kroppsbyggnad föreligga mellan olika befolkningsgrupper samt mellan olika socialklasser. Framför allt äro skillnaderna påvisbara i fråga om barn i olika socialklasser.

Svenska konfektionsfabrikantföreningens mätningar av män, kvinnor och barn i olika åldrar och socialklasser ha i den mån de bearbetats, lagts till grund för storlekssystem inom konfektionen. På grundval av materialet för kvinnornas mått har under år 1942 ett storlekssystem sålunda utarbetats och antagits inom damkonfektionen.

Mätningarna av män och barn äro ännu icke slutligt bearbetade, men vissa resultat torde kunna väntas under år 1945. Beträffande mansstorlekarna anses det icke vara uteslutet, att mättningsresultatet kan komma att föranleda en revision av ett tidigare på empiriska grunder upprättat storlekssystem; beträffande barnstorlekarna föreligga inga tidigare enhetliga system och vad som kan komma fram genom de nuvarande undersökningarna blir sålunda den första standardiseringsåtgärden på detta område.

Mätningarna av män ha huvudsakligen skett bland värnpliktiga (c:a 14 000 män i åldrarna 20—46 år). För de äldre årsklasserna ha kompletterande undersökningar

gjorts. På grundval av detta material har man kunnat konstatera, att de nuvarande uniformsstorlekarna i mycket hög grad kunna förbättras genom att anpassas efter de värnpliktigas faktiska mått. En första rapport över resultatet av mätningarna har för någon tid sedan överlämnats till försvarsväsendets intendenturmyndigheter.

Trikåindustrin använder vid sin tillverkning storlekssystem, som i vissa avseenden avvika från de inom konfektionsindustrin använda. Denna omständighet är i viss mån ägnad att försvåra standardiseringsarbetet i fråga om storlekarna.

En standardisering av konfektionskläderna anses vara ganska ömtålig och invändningar befaras från detaljist- och konsumenthåll. Beträffande måttstandardiseringen bör därför påpekas, att denna avser att få fram vissa entydiga mått och att sätta dessa sinsemellan i en bestämd relation till varandra. Utöver denna standardisering kommer emellertid standardtillverkning av vävnader och mönster. Tidigare har redogjorts för de nuvarande bestämmelserna på detta område.

Tillverkningen av barnkläder utgör en mycket obetydlig del av den totala konfektionen och har blivit föremål för standardisering endast i viss begränsad omfattning. Priskontrollens bestämmelser gälla endast den produktion, som tillverkas av priskontrollerade tyger. Dessa komma blott till en obetydlig del till användning inom konfektionen. Endast en mindre del av tillverkningen utgöres sålunda av priskontrollerade kläder.

För närvarande föreligga flera hinder för en rationellare produktion av barnkläder. Orsakerna härtill äro att söka på flera områden. Till följd av råvarubristen ha företagen svårigheter att lägga upp större serier av enhetliga tygkvaliteter och modeller, vilka de efter en tid kanske icke kunna fortsätta med. Vidare ha grossisterna och detaljhandeln en stark obenägenhet för att ge större order på varje särskild modell av ett plagg. Denna obenägenhet beror på mer eller mindre välgrundade föreställningar om att konsumenterna icke vilja ha standardkläder. De små beställningarna av ett plagg öka kostnaderna inom samtliga produktionsled från fabrikant till detaljist. Typiskt för läget beträffande barnkläder är att det icke förekommer någon tillverkning av tyger, som äro särskilt avsedda för barnkonfektionen. De tyger, som användas till kappor, rockar och kostymer av yllematerial äro ofta överblivna rester från konfektionen för vuxna. Detta förhållande innebär, att olämpliga tyger många gånger användas till barnens kläder. Just i fråga om dessa böra kraven på slitstyrka, krympfrihet, vindtäthet m. m. emellertid vara särskilt höga.

Det är främst gosskonfektionen, som hittills i större utsträckning blivit föremål för standardiserad tillverkning. Underkläder äro genomgående priskontrollerade och standardiserade. Detsamma gäller gosskostymer, byxor och skjortor samt overalls. Flickkonfektionen är däremot endast i mindre utsträckning standardiserad.

De mätningar, som man har för avsikt att göra, skulle omfatta barn i förskoleåldrarna och i skolåldern. På sakkunnigt håll anser man att en standardisering bör börja först med 2-åringar, enär måtten före denna ålder variera alltför mycket, men det är ett önskemål att få fram även standardiserade babyartiklar, bl. a. för att härigenom få till stånd prissänkning på dessa förhållandevis dyrbara plagg. Ett försök i denna riktning har gjorts av firman Stille-Werner med dess standardiserade »Baby-set». Barnoveralls är ett annat plagg som lätt skulle kunna ytterligare standardiseras i typer, vilka passa såväl gossar som flickor. Barnläkarnas sakkunskap bör utnyttjas för att få fram ändamålsenliga och hygieniska plagg.

Barnkläderna, även standardvaror, betinga för närvarande relativt höga priser i detaljhandeln. Bortsett från en standardiserings möjliga effekter i prishänseende vore det påkallat att närmare undersöka de relationer, som för närvarande föreligga mellan försäljningspriser och tillverkningskostnader beträffande flertalet artiklar för barn.

På det område av barnkonfektionen, som faller utanför priskontrollens ram, föreligga delvis andra hinder att få till stånd prissänkningar. Motståndet mot standardiserade barnkläder påstås komma främst från konsumenthåll. Detta påstående torde

dock vara överdrivet. Den konsument, som besöker en detaljhandel för barnkläder, har endast ett mycket begränsat urval av varje plagg att välja mellan. Kappor etc. hänga i rader i exakt samma utförande. För den enskilde köparen ter sig sålunda konfektionen standardiserad, trots att den kanske icke alltid är det i industriell bemärkelse. Det torde förhålla sig så att fabrikanterna lägga upp en begränsad serie av var och en av de modeller, vilka släppas ut i marknaden samtidigt, liksom förhållandet är med modevarorna. Tillverkningen av samma modell upphör därefter alldeles, vare sig efterfrågan på den är större eller mindre. Detaljhandeln är inställd på att även i fråga om barnkläder alltid hålla nya modeller, och de göra sina order efter denna princip under motivering, att konsumentintresset fordrar variation t. o. m. i detaljerna.

På konsumenthåll torde emellertid föreligga intresse av att få en viss standardisering till stånd på detta område. Inom avdelningen Aktiv hushållning i statens priskontrollnämnd pågår för närvarande undersökningar, vilka avse att ge material till uppställande av vissa standardnormer för barnkläder. På grundval av dessa undersökningar vill man få fram lämpliga modeller till rimliga priser. Tendenser till ökat intresse för bättre och billigare barnkläder komma till synes även på fabrikanthåll. Kooperativa förbundet och ett flertal konfektionsföretag ha exempelvis för avsikt att, så snart tillgången på goda råvaror kan garanteras, lägga upp serietillverkning av kvalitetsgoda och billiga barnkläder, vilkas utförande på intet sätt skall komma i motsatsförhållande till konsumenternas behov av omväxling och individualitet.

Standardisering av textilier m. m. genom Centrala sjukvårdsberedningen (CSB) och Sveriges standardiseringskommission (SIS). För sjukhusens behov av textilvaror av olika slag har en omfattande standardisering verkställts av CSB i samarbete med SIS. Det arbete, som dessa organisationer nedlagt i fråga om standardisering av textilvaror, har varit synnerligen effektivt och bör kunna få betydelse för en kommande standardisering av ifrågavarande artiklar även för mera »civilt» bruk. Här skall i korthet beröras de resultat man hittills har uppnått beträffande sjukhusens textilkonsumtion.

Arbetet med textilstandardiseringen påbörjades 1933 och har letts av ett utskott för textilvaror inom CSB. Omfattande och tidskrävande undersökningar ha verkställts rörande sjukhusens textilkonsumtion och förråd av varor; dessa visade att en avsevärd oenhetlighet rådde mellan de olika sjukhusen beträffande såväl kvaliteter som storlekar. Det framgick t. ex. att vid de 124 sjukhus, som medtagits i undersökningarna, användes av handdukar icke mindre än 33 olika vävbredder och 46 storlekar, av borddukar 18 bredder och lika många storlekar, av filtar 33 bredder och 75 storlekar etc. Utskottet fann, att dels borde antalet storlekar nedbringas till ett rimligt antal och dels borde textilierna ha en viss bestämd kvalitet. Inom textilindustrierna utfördes provvävningar för att komma fram till tillfredsställande kvaliteter, och noggranna undersökningar, utförda bl. a. av statens provningsanstalt, igångsattes rörande lämpliga råmaterial och garn, bindningssätt och täthet, avslitningsförmåga, krympningsförhållanden, hårdighet vid tvättning och blekning, ljus- och svettåktighet m. m., allt efter en serie upprepade tvättförfaranden. På grundval av dessa undersökningar uppgjordes i samarbete med SIS standardiseringsnormer i fråga om de olika slagen av textilvaror. Härigenom åstadkoms den åsyftade nedskärningen av antalet kvaliteter genom utgallring av de sämre kvaliteterna och minskning av antalet vävbredder och storlekar. Sålunda nedbringades exempelvis antalet vävbredder för oblekt och blekt domestik från 13 till 3, samtidigt som endast en kvalitet fastställdes; antalet storlekar minskades från 17 till 1 i fråga om servetter och från 75 till 4 i fråga om filtar.

År 1940 tillsattes ett utskott för konfektionerade persedlar. Bland de plagg, som hittills standardiserats, märkas arbets- och skyddsrockar, skjortor, bad- och morgonrockar, patientkostymer, operationskläder, sköterskerockar, underkläder för vuxna

och barn. I fråga om standardiseringen av kläderna fäste man stor vikt vid att utvälja icke blott ändamålsenliga typer utan även estetiskt tilltalande modeller. Patienternas nuvarande standardkläder äro i det sistnämnda avseendet avsevärt överlägsna de äldre modeller, som fortfarande användas vid många sjukhus. Det bör vidare påpekas, att sjukhusen tidigare i stor utsträckning själva tillverkade kläder för egen konsumtion eller gjorde beställningar hos konfektionsföretagen. Numera ske inköpen av kläder och textilier till sjukhusen genom centrala upphandlingsorgan hos landstingen.

De stora centrala beställningarna borde till skillnad från de otaliga separata beställningar, som tidigare gjordes från varje sjukhus, underlätta rationaliseringen och skapa förutsättningar för en jämnare arbetsprocess samt leda till prissänkningar.

En minskning av antalet storlekar och kvaliteter i fråga om exempelvis vävnader och filter skulle innebära en ekonomisering inom företagen, bland annat därigenom att antalet omställningar av maskinerna skulle nedbringas, seriernas längd ökas och arbetskraften utnyttjas effektivare.

Det är emellertid ovisst, i vilken mån de centrala beställningarna kunna påverka produktionens inriktning, eller m. a. o. om denna enhetliga del av den totala efterfrågan har någon utslagsgivande betydelse för tillverkningen. Efterfrågan i sin helhet torde vara mer variationsfri beträffande vissa textilvaror såsom lakan och handdukar än i fråga om t. ex. kläder. Övriga konsumentgruppers efterfrågan på lakan och handdukar borde emellertid icke behöva skilja sig nämnvärt från sjukhusens och den obetydliga skillnad som eventuellt föreligger borde icke behöva utesluta möjligheten av en enhetligare och mer standardiserad tillverkning, åtminstone i fråga om dessa varor.

Beträffande CSB-standardiseringen inom bomullsindustrin ha de i denna föreskrivna mått- och kvalitetsspecifikationerna i allmänhet icke överensstämt med de varor, som tillverkades i fabrikerna och för vilken tillverkning maskinerna voro inställda. Då fabrikernas ordinarie kundkrets önskade erhålla de tidigare på marknaden införda typerna även i fortsättningen, medförde CSB-standardiseringen för många fabriker en ökning av antalet artiklar och kvaliteter och seriernas längd minskades. Det är emellertid icke säkert att liknande förhållanden rått på andra områden. Överhuvud taget tyder en dylik utveckling på en viss brist i fråga om upplysningsverksamheten inom handeln och bland konsumenterna.

Skoindustrin.

Redan före kriget förelåg en viss enhetlighet i produktionen av skodon. Standardiseringen gällde särskilt vissa tillverkningsområden. Sålunda tillverkades en del grövre skodon, arbetsskor, pjäxor och kängor samt sandaler i liknande utförande inom olika skofabriker. Barnskodon serietillverkades inom vissa företag ehuru i betydligt mindre utsträckning.

Under kriget ha de av industrikommissionen i materialbesparande syfte utfärdade tillverkningsbestämmelserna åstadkommit viss ytterligare standardisering. Sålunda har antalet typer och modeller nedbringats, varigenom skoproduktionen avsevärt förenklats. Vidare är antalet använda ovanladersfärger för närvarande fem, medan före kriget ovanladergarvarnas färgkollektion upptog 200 färger. Alla slags brukskodon få tillverkas, men genom modellbestämmelserna ha variationerna i utförandet kraftigt begränsats. Fabrikerna ha emellertid fått behålla sina egna läster samt kunna variera skodonens utseende inom vissa marginaler.

Inom ramen för industrikommissionens tillverkningsbestämmelser har statens priskontrollnämnd utfärdat bestämmelser beträffande tillverkning av priskontrollerade skor (P-skor). Även här gäller att vissa — om än snäva — marginaler i utförandet äro tillåtna. Olika fabrikanters tillverkning av en och samma P-sko uppvisar därför vissa variationer.

I den mån en förbättrad råvarutillgång efter kriget föranleder restriktionernas upphävande, kan man emellertid vänta en viss utveckling bort från standardisering. Några utformade planer för den framtida produktionen föreligga dock ännu icke. En alltför långt driven standardisering, särskilt i fråga om lättare skodon och modevaror, skulle enligt industrins uppfattning röna motstånd från konsumenternas sida. Däremot torde för övriga slag av skodon standardiseringen komma att bibehållas i samma utsträckning som före kriget. De positiva erfarenheter man haft av kristidens standardisering komma kanske också att utnyttjas.

Det vore ur konsumentsynpunkt särskilt gynnsamt, om barnskodon bleve föremål för viss standardisering. I samråd med läkare och annan expertis borde goda läster och modeller utprovas samt hållfasthet och slitstyrka garanteras. Serietillverkning av barnskodon skulle även verka kostnadssänkande och därigenom prissänkande på dessa artiklar, som nu äro synnerligen dyra i inköp för familjerna.

I detta sammanhang kan nämnas, att Centrala sjukhusberedningen tagit upp frågan om att få till stånd en standardtillverkning av skodon och tofflor för sjukhusens behov. Undersökningar som gjorts beträffande priserna på exempelvis tofflor, som nu användas vid olika sjukhus, visa att dessa variera mellan 4: 50 och 24: — kronor. Det har varit de mest olika typer av tofflor som använts, från mjuka, eleganta damtofflor till grova och enkla typer. Man eftersträvar därför att få ett mindre antal modeller i medelprisläge. Eftersom skovaror upphandlas centralt inom respektive landstingsområde, skulle företagen kunna lägga upp större serier av dessa modeller, vilket borde kunna leda till sänkning av priserna. Man kan ifrågasätta, om icke detaljisterna i större utsträckning än vad nu är fallet skulle kunna ge order om större serier av speciellt tofflor i goda kvaliteter och i ett mindre antal modeller. För närvarande förekommer det ofta att detaljaffärerna beställa ett parti tofflor utan att ange vilken typ de önska. Det är givetvis en förutsättning för en standardisering, att detaljisterna själva börja intressera sig för saken och bestämma sig för vissa typer av varorna. Liksom vid standardisering av barnskor borde samarbete inledas med läkare och annan expertis för att komma fram till ändamålsenliga och hygieniska modeller.

Frågan om möjligheterna till kostnadssänkningar inom skoindustrin berör hela problemkomplexet om denna industris struktur. Specialiseringen är relativt liten. Varje företag tillverkar alla sorters skodon samt ett stort antal modeller av varje typ. En rationalisering inom själva industrin borde verka befrämjande på standardiseringen och därigenom bidra till kostnads- och prissänkningar.

Porslinsindustrin.

Under de senare åren har en betydande rationalisering och standardisering företagits inom porslinsindustrin. Företagen ha moderniserat sina anläggningar och mekaniserat driften. Distributionskostnaderna ha nedbringats genom att lagringen av godset lagts hos fabrikanterna och icke såsom tidigare hos grossister och i detaljhandeln. Distributionen har vidare förenklats genom att paketeringen i stor utsträckning sker inom fabrikena, varigenom onödiga kostnader undvikas. Samtidigt ha företagen igångsatt standardtillverkning i långa serier, i främsta rummet av sanitetsgods men i ökad utsträckning även av hushållsporslin. »Svensk standard» har sålunda fastställts och kommer att fastställas för en betydande del av porslinsindustrins produktion.

Hushållsporslin. Serieproduktion av vissa typer hushållsporslin har sedan länge förekommit. Företagen hålla sålunda alltid vissa modeller av serviser m. m. löpande under ett flertal år. Förutom dessa standardmodeller tillverkas emellertid porslin av växlande kvalitet och utförande. I fråga om denna senare produktion blir konsumenternas efterfrågan avgörande för huruvida tillverkningen av en viss modell skall fortsätta eller inte. I stort sett har standardiseringen av hushållsporslin hållits i gång av sig själv och utbyggt utan större hinder. De serier, som fabrikena lagt

upp, ha nämligen haft en kvalitet och utformning, som kunnat påräkna goda av-sättningsmöjligheter under en följd av år. Själva modellerna och typerna kunna i mycket stor utsträckning göras i viss standardutformning även beträffande mode-varorna. Däremot kan man utan större kostnader variera dekoren för att tillfredsställa konsumenternas olika smakriktningar.

Betydelsen av en standardisering på detta område framgår även därav att det med nuvarande variationer i fråga om modeller är svårt att få fram en billig diskmaskin, lämplig för privata hushåll.

Beträffande de porslinsvaror, för vilka man kan räkna med en konstant avsättning, såsom till sjukhus och liknande inrättningar, föreligga nu planer på att få vissa standardmodeller och kvalitetsnormer fastställda. Variationer skulle sålunda endast före-komma i fråga om dekoren, vilken ävenledes skulle förenklas, t. ex. så att sjukhusen inom varje landstingsområde använde samma dekor på sitt porslin.

Antalet typer inom servistillverkningen har under de senaste åren nedbringats betydligt. Tidigare var det brukligt, att en sats innehöll över 100 delar. Numera har man endast 23 delar. I fråga om sjukhusporslinet skall antalet delar nedbringas ytterligare.

Restaurangporslinet däremot torde icke kunna standardiseras ytterligare. Restaurangerna vilja oftast ha sina egna modeller samt specialbeställda dekorer.

Kvalitetsnormer skola så småningom fastställas på liknande sätt som redan skett för sanitetsporslinet. Fastställandet av »Svensk standard» för sanitetsporslin har tillgått sålunda, att Statens provningsanstalt, Gustavsbergs porslinsfabrik samt AB Ifö-verken utfört omfattande undersökningar av såväl detta som andra företags tillverkningar för att på detta sätt »kartlägga» området. Genom sammanställning av de därvid framkomna resultaten avsågs att komma fram till normer, som kunde tillfredsställa vissa hygieniska krav samt anpråk på hållfasthet hos godset. Provningar ha sålunda utförts beträffande sanitetsporslinets hållfasthet och vatteninsugningsgrad, glasyrens ytbeskaffenhet, föremålens förhållande vid upprepade temperaturväxlingar m. m. Av undersökningarna framgick att betydande kvalitetsskillnader i ett flertal viktiga avseenden förelågo mellan olika fabrikers porslinstillverkning. Statens institut för folkhälsan har i detta sammanhang framhållit, att det är av stor vikt att bringa dessa förhållanden liksom överhuvud taget allt det som har med teknisk hygien att göra till mera allmän kännedom; härför fordras en intensiv upplysnings-verksamhet, i vilken statliga institutioner, läkare, hälsovårdsmyndigheter och industrin böra medverka. På grundval av nyssnämnda prov fastställdes »Svensk standard», som innebar vissa minimifordringar beträffande sanitetsgodsets kvalitet.

Provningar av i marknaden förekommande hushållsporslin ha även företagits. Det har visat sig att mycket stora kvalitetsskillnader föreligga beträffande hushållsporslinet. Så kunde exempelvis hushållsserviser i fråga om hållfasthet, glasyrstyrka, kanthållfasthet m. m. graderas från 1 till 20 enligt en särskilt uppgjord poängskala, och härvid är att märka att de olika servisernas pris icke utsade någonting om dessa viktiga kvalitetsskillnader. Sålunda voro priserna på den högre och den lägre kvaliteten praktiskt taget desamma i många fall, och i vissa fall var t. o. m. den bättre kvaliteten något billigare än den sämre. Till stor del bero dessa skillnader i kvalitetsavseende på den råvara som använts vid framställningen av porslinet. I hållfasthetsavseende kan råvaruporslinet graderas sålunda: 1) benporslin, vilket användes särskilt av sjukhusen, restaurangerna och försvaret, 2) fältspatporslin, 3) flintporslin samt 4) kalkporslin. Men även i fråga om porslin av samma råvara finnas stora kvalitetsolikheter, beroende på de metoder som komma till användning vid tillverkningen. Det vore givetvis önskvärt att ytterligare undersökningar företoges på detta område och att företagen i större utsträckning använde samma forskningsmetoder och vidtog samma produktionsåtgärder som de nu göra när det gäller sanitetsporslinet.

Det är synnerligen viktigt att hushållsporslinet är av hållbar beskaffenhet. Kvalitetsnormer i fråga om glasyr, kant- och temperaturhållfasthet, dekorens motståndskraft

m. m. borde sålunda kunna fastställas för åtminstone vissa standardserier, som företagen alltid kunde hålla. I samband härmed skulle konsumenterna genom sakliga upplysningar och vederhäftig reklam få kännedom om porslinets kvalitet, och efterfrågan inriktas på goda kvalitetsvaror.

Möbelindustrin.

Serieproduktion förutsätter en viss storlek på företaget för att tillverkningen skall bli ekonomisk. Strukturen hos många möbelfabriker lägger vissa tekniska hinder i vägen för mycket stora serier. Produktion i stora serier förekommer därför endast hos ett mindre antal företag. Hittills har serieproduktionen särskilt omfattat kontorsmöbler o. dyl. Detta är ett område, där stora beställningar göras av vissa typer av möbler, och företagen kunna vara säkra för avsättningen, även om de lägga upp stora serier av dessa efterfrågade typer. Standardproduktionen av kontorsmöbler är likaså det enda område inom möbelindustrin, för vilket vissa kvalitetsnormer blivit eller komma att bli fastställda (exempelvis för statens kontorsmöbelserie). Det är sålunda meningen att standardisera vissa mått, t. ex. bordshöjden, så att vid kompletteringsbehov nya bord i samma höjd med lätthet kunna anskaffas. Vidare har man inom möbelbranschen strävat efter att standardisera vissa kostsamma delar av tillverkningen, men i övrigt sökt ge en individuell utformning av varorna.

I fråga om möbler för enskilda hushåll ha hittills utbudna standardserier icke haft någon större framgång. De negativa resultaten tillskrivas i huvudsak konsumenterna, vilka icke efterfrågat standardmöbler i tillräcklig omfattning för att en fortsatt tillverkning skulle löna sig. Man torde dock kunna förmoda, att detaljhandeln icke gjort tillräcklig reklam för de billiga standardvarorna. Det är vidare att märka, att de enskilda möbelaffärerna i stor utsträckning söka hålla var och en sina modeller.

Under kriget har en allmän rationalisering företagits inom branschen. Flertalet större fabriker ha byggt ut sin maskinpark och sökt eliminera onödiga tillverkningskostnader. I fråga om distributionen har emellertid hittills ingen förenkling skett med följande undantag.

Ett förnyat försök att sätta i gång standardtillverkning i serieproduktion har nyligen gjorts av möbelhandlare och möbelfabrikanter gemensamt. Detta initiativ har framkommit i anslutning till den rådgivande upplysningsverksamheten i samband med riksbankens bosättningslån, där det lämnas anvisningar på enkla, billiga standardmöbler, vilka emellertid inte alltid äro allmänt tillgängliga i handeln. I syfte att åstadkomma billigare möbeltyper ha under sommaren 1944 fabrikanter samt möbelhandlare gemensamt bildat en möbelbranschens samköpsförening.

Föreningen beslutar, att en viss modell av en möbel, exempelvis en stol eller ett bord skall serietillverkas, och samtliga möbelfabrikanter få lägga fram offerter på tillverkningen av denna modell. Det eller de företag, som ha de lägsta kostnaderna i fråga om just denna modell, får handhava tillverkningen. Samköpsföreningen inköper därefter de tillverkade möblerna, och leveransen fördelas på c:a 3—400 möbelhandlare ute i landet för försäljning. Härigenom vill man dels söka garantera en viss avsättning för möbelfabrikanterna genom att riskerna fördelas och dels åstadkomma lägre priser samt nedbringa typantalet. Några kvalitetsnormer fastställas däremot icke annat än dem, som föreningen möjligen bestämmer vid sitt val av modeller.

Ett annat initiativ till serietillverkning av möbler till rimliga priser har nyligen tagits av Svenska slöjdföreningen. Själva konstruktionen av möblerna har utformats på ett helt nytt sätt, nämligen i delar som enligt olika alternativ kunna sammanfogas av konsumenterna själva. Detta ger en mängd variationsmöjligheter. Det är här fråga om en strängt rationaliserad tillverkning, som vill bort från standardtypen för att möjliggöra individualitet i hemskaandet. Hittills ha serier i detta utförande framställts av förvaringsmöbler, stolar, bord och fåtöljer, vilka tillverkats i en

dyrare och en billigare typ. Prissänkningen åstadkommes bl. a. genom att distributionskostnaderna nedbringas, i det att möbeldelarna tillhandahållas i monteringsfärdigt skick i bekväma förpackningar, vilket gör att köparna själva kunna ta den inköpta möbelen med sig hem. Härigenom nedbringas lagrings- och fraktkostnader för de annars så skrymmande artiklarna.

Konsumtionsvaruproduktionen inom den mekaniska verkstadsindustrin samt järn- och metallmanufakturbranschen.

Produktionen inom den *mekaniska verkstadsindustrin* är till största delen inriktad på maskintillverkning och annan tyngre kapitalvaruproduktion. Den omfattar emellertid även en del viktiga konsumtionsartiklar. Dessa äro dock icke standardiserade i lika hög grad som den maskinindustriella produktionen. Bland den konsumtionsvaruproduktion, som ännu icke standardiserats, märkes en hel del varor som användas inom hemmen. Exempel härpå äro diskmaskiner, hushållsvågar, kylskåp, symaskiner, tvättmaskiner, manglar, fotogenkök, järnsängar, järnmöbler m. m. I detta sammanhang kunna dock påpekas strävandena att standardisera cyklar. För en hel del detaljer i cykelframställningen ha sålunda standard fastställts. Detta ärende kommer att tagas upp inom SMS under det närmaste året, och man äsyftar att få fram en helt ny cykelstandard, vilket torde få vittgående konsekvenser för cykelindustrin. I samband härmed kommer en fullständig toleransmåttställning av de olika detaljerna att genomföras för att erhålla utbytbarhet av cykeldelar mellan olika fabrikat.

Standardiseringen inom industrigrupperna *järn- och stålmanufaktur samt metallmanufaktur* har hittills, liksom beträffande den mekaniska verkstadsindustrin, legat i huvudsak utanför de egentliga konsumtionskapitalvarorna. Tillverkningen inom dessa industrier omfattar emellertid i ganska hög grad sådana varor. Ett mycket stort antal modeller av varje särskild vara har funnits och finnes i viss utsträckning fortfarande. Så t. ex. finns det enligt inhämtade uppgifter omkring 300 olika märken av rakblad i handeln. Förhållandena under kriget ha emellertid påskyndat utvecklingen mot en mera planmässig standardtillverkning.

Den standardtillverkning, som sålunda framkommit, har kommit till stånd dels genom överenskommelser mellan företagen och dels genom statliga direktiv. Industrikommissionen har sålunda utfärdat bestämmelser i fråga om antalet typer av vissa varuslag. Härigenom har detta antal nedbringats avsevärt. Såsom exempel på en dylik utmönstring kan nämnas, att det före industrikommissionens ingripande fanns 196 typer av stekpannor i marknaden. Efter ingripandet sjönk antalet till 75.

Som förut nämnts, har man nyligen börjat verkställa undersökningar för att få till stånd en mera omfattande standardisering av rena konsumtionsartiklar. Svensk standard har emellertid ännu icke fastställts annat än för sådana varutyper, som framställas för sjukhusens behov. Ännu föreligga inga beräkningar om eventuella prissänkningar, som skulle tänkas åtfölja en standardisering och serietillverkning av här ifrågakommande varor.

Hittills har en standardiserad tillverkning av mera omfattande slag genom föreningsens initiativ åstadkommits även beträffande ett flertal produkter, vilka användas som halvfabrikat på övriga produktionsområden och alltså icke i första hand utgöra slutliga konsumtionsvaror. Exempel på dylika tillverkningar utgöra produkter, som användas inom byggnadsindustrin. Genom att vissa utbytbara delar standardiseras komma materialkostnaderna för denna industri att sjunka. Likaså förenklas och förbilligas återanskaffningsköpen vid ombyggnader och reparationsarbeten. Vidare ha vissa verktyg och redskap standardiserats. På detta område förelåg tidigare ett övermått av i stort sett alldeles likartade typer av samma artikel.

För budgetåret 1945/46 har såsom tidigare nämnts Sveriges standardiseringskommission hemställt om ett extra statsanslag för oförutsedda arbeten på 50 000 kronor,

vilket enligt kommissionens planer till största delen skall användas för standardiseringsverksamhet inom järn- och metallmanufakturområdet under särskilt beaktande av standardiseringsbehovet beträffande konsumtionsvaror. Bland dithörande varor må nämnas husgeråd såsom kokkärl, emaljvaror, gjutgods, knivar och matbestick, rotfruktsskärare, konservbrytare m. m. Eftersom Kungl. Maj:t icke upptagit något dylikt anslag i förslaget till riksstat vid innevarande års riksdag, kommer detta viktiga standardiseringsarbete att fördröjas, såvida icke andra medel finnas att tillgå.

Stockholm 1 februari 1945.

Marianne Björk

PM

med vissa kostnadskalkyler för de i betänkandet föreslagna bidragen till barnfamiljer och ensamstående mödrar.

Undersökningens uppläggning.

Inom planeringskommissionens kansli ha utförts vissa beräkningar i avsikt att söka få ett ungefärligt mått på storleksordningen av de finansiella och ekonomiska problem, som sammanhånga med förslaget att genom statliga bidrag under depressionstider öka hemmens efterfrågan på varaktiga konsumtionsförnödenheter. Dylika beräkningar kunna givetvis icke bli annat än grova uppskattningar, vilkas värde helt beror på i vilken utsträckning de olika antaganden och förutsättningar, som läggas till grund för kalkylerna, kunna anses realistiska.

Den första uppgiften har varit att söka erhålla siffror över antalet av de hushåll med däri ingående hushållsmedlemmar, som skulle äga rätt att erhålla bidrag. Vidare har ett urval måst göras av varor, som ägna sig att medtagas i en bidragsverksamhet av föreslagen karaktär. Den ledande synpunkten har därvid varit hushållens behov av utrustning, medan hänsyn i detta sammanhang icke kunnat tagas till produktionsbetingelser eller sysselsättningsförhållanden, trots den avgörande betydelse dessa faktorer skulle äga i det konkreta fallet. Bidragsverksamheten skall enligt förslaget bygga på en omfattande förteckning av artiklar, av vilka i ett givet arbetslöshetsläge en viss grupp varor kunde mot rabatt ställas till de bidragsberättigades förfogande, medan i ett annat läge andra produkter kunde komma i fråga. Det är icke osannolikt, att under de första stadierna av en depression blott vissa av de i nedanstående kalkyler upptagna förnödenheterna, som tillhöra vitt skilda varugrupper, komma att säljas mot rabatt. Vid en mera långvarig lågkonjunktur med utbredd arbetslöshet torde dock en på ett större antal produkter inriktad efterfrågeökning vara av värde som komplement till övriga krisbekämpande åtgärder.

I föreliggande kalkyler har av praktiska skäl varuförteckningen begränsats till ett fåtal mera betydelsefulla varaktiga förnödenheter. Principerna för urvalet ha med nödvändighet måst bli ganska godtyckliga. Även om man har en tämligen god föreställning om arten av förekommande brister i hemmens utrustning och i viss utsträckning även en uppfattning om huruvida dessa brister äro kvantitativt betydelsefulla eller ej (se bilaga 1) saknar man dock statistiskt säkra mått på deras exakta omfattning. Beräkningarna utgå främst från de i bilaga 1 redovisade svaren på rundfrågorna bland hemsystrar och distriktsköterskor rörande deras erfarenheter från sitt arbete i skilda hem. Dessa upplysningar ha sedan kompletterats i samråd med representanter för avdelningen Aktiv hushållning i statens priskontrollnämnd. Vid sammanställandet av varuförteckningen har det icke kunnat undvikas, att olika konstaterade utrustningsbehov blivit ganska ojämnt tillgodosedda. Sålunda har t. ex. barnens behov av kläder av flera skäl blott kunnat uppmärksammas i vad gäller ett par mera dyrbara, standardiserade artiklar av längre varaktighet, medan ett förhållandevis stort antal husgerädsartiklar, såsom kokkärl, bestick, porslin etc., medtagits.

Vad priserna beträffar, ha så vitt möjligt typiska detaljhandelspriser lagts till grund. Dessa priser avse emellertid i de flesta fall produkter, som i endast ringa

utsträckning, om ens alls, varit föremål för standardisering. Genom standardisering skulle säkerligen, som i betänkandet framhålles, betydande kostnadssänkningar kunna åstadkommas. Det är givet att i bidragsprogrammet skulle i främsta rummet ingå dylika i långa serier framställda standardiserade varor. Då emellertid hållpunkter för den prissänkning som skulle stå att vinna genom dylika åtgärder saknas, har denna faktor i detta sammanhang icke kunnat beaktas, vilket är ett skäl varför nedan angivna kostnadsbelopp äro för höga.

Urvalet av rabattberättigade hushåll.

Det föreligger icke någon publicerad statistik, avseende krigsåren, över de svenska hushållens antal och sammansättning. De senaste offentliggjorda uppgifterna härom återfinnas i 1936 års partiella folkräkning, del VII. Med utgångspunkt från denna folkräkning, som omfattade 20,7 % av folkmängden, kan beräknas, att hela antalet bostadshushåll i riket år 1936 uppgick till 1 745 000 med 4 703 000 vuxna och 1 370 000 barn under 15 år. Av dessa hushåll hade 735 000 ett eller flera barn under 15 år. Dessa uppgifter äro dock numera ganska föråldrade på grund av de stora förändringarna inom vårt lands befolkningsstruktur efter 1936. De hittills publicerade delarna av 1940 års folkräkning innehålla inga uppgifter om hushållen, beroende på den nedskärning av bearbetningen av det insamlade materialet, som beslöts på grund av rådande krisförhållanden.

Den enda färska hushållsstatistik, som står till buds, utgöres av en för vissa skattetekniska syften gjord specialbearbetning av en 180-del av 1940 års material, vilken har verkställts av professor Quensel i Lund. Undersökningen, som föreligger endast i manuskript, har ställts till förfogande av 1941 års befolkningsutredning. Beroende på det skattetekniska syftet med denna bearbetning har gränsen mellan vuxna och minderåriga dragits vid 18 år. Kommissionen har för nu ifrågasvarande verksamhet ansett 16-årsgränsen vara lämpligare och därför låtit verkställa en omräkning av professor Quensels resultat i syfte att ur materialet rensa ut de två årsklasser, som fyllt 16 men icke 18 år, och att eliminera deras inverkan på hushållens fördelning efter barnantal. Det måste betonas, att resultaten av denna omräkning, som förutsätter vissa antaganden om åldersfördelningen inom hushållen, med nödvändighet måste bli synnerligen approximativa. Ett visst mått på tillförlitligheten ger dock en jämförelse mellan det totala antal barn under 16 år man för undersökningsåret 1940 kommer fram till med hjälp av professor Quensels omräknade siffror och årsstatistikens motsvarande uppgifter för samma år. Skillnaden blir endast 919.

Från 1940 till 1943 har det totala antalet barn under 16 år stigit icke obetydligt eller med 2,6 % i genomsnitt och en ytterligare stegring torde försigå. Stegningen hänför sig till åldersklasserna 0—8 år; i de högsta åldersklasserna har det absoluta antalet barn däremot minskat från år 1940. Antalet barn i flerbarnsfamiljer har emellertid hittills säkerligen ökat i vida mindre utsträckning, då ju de stegrade födelsetalen väsentligen bero på en ökning i antalet unga, nya familjer. Dock kan detta »extra» tillskott av nya familjer i framtiden medföra en ungefär motsvarande ökning i flerbarnsfamiljernas antal. Då emellertid de här anförda beräkningarna av subventionsverksamhetens omfattning av andra anledningar ligga för högt, och då det dessutom saknas utgångspunkter för en uppskattning av i hur hög grad de stegrade födelsetalen hittills eller i framtiden kunna tänkas påverka de bidragsberättigade familjernas antal, har denna faktor här lämnats åsido.

De framräknade siffrorna över antalet hushåll med ett eller flera minderåriga barn år 1940 återges i tab. 1 och 2. Tab. 1 visar antalet hushåll med hemmavarande barn som ännu icke fyllt 16 år, fördelat dels efter antalet barn och dels på tre hushållstyper, man och hustru med barn, ensamstående man med barn samt ensamstående kvinna med barn. Tab. 2, som bygger på tab. 1, visar hela antalet enbarns-, tvåbarns-, trebarnsfamiljer etc. fördelat på hushållstyper.

Tab. 1. Antal hushåll med barn fördelade efter barnantal och hushållstyp.

Hushåll med nedanstående antal hemma- varande barn under 16 år	År 1940			
	Hushållstyp			Samtliga hushåll
	Man och hustru 90 %	Ensamstående man 2 %	Ensamstående kvinna 8 %	
1	399 300	8 900	35 500	443 700
2	194 300	4 300	17 300	215 900
3	76 800	1 700	6 800	85 300
4	29 100	700	2 600	32 400
5 el. fl.....	21 700	500	1 900	24 100
Summa	721 200	16 100	64 100	801 400

Tab. 2. Antal hushåll år 1940 med mer än visst antal barn.

Hushåll med nedan- stående antal hem- mavarande barn under 16 år	Hushållstyp			Samtliga hushåll
	Man och hustru	Ensamstående man	Ensamstående kvinna	
1 el. fl.....	721 200	16 100	64 100	801 400
2 el. fl.....	321 900	7 200	28 600	357 700
3 el. fl.....	127 600	2 900	11 300	141 800
4 el. fl.....	50 800	1 200	4 500	56 500
5 el. fl.....	35 900	800	3 100	39 800

Då det gällt att uppdraga lämpliga gränser för antalet bidragsberättigade hushåll, har barnantalet lagts till grund. Som framgår av betänkandet har kommissionen ansett, att flerbarnsfamiljerna, d. v. s. hushåll omfattande man och hustru (eller ensamstående man) samt minst två hemmavarande barn under 16 år skulle komma i fråga för erhållande av bidrag. Därjämte skulle medtagas hushåll med ensamstående moder och ett eller flera barn. Av tabellerna framgår, att antalet hushåll omfattande man, hustru och minst två minderåriga barn, respektive ensamstående man med två eller flera barn, år 1940 var 329 100. De ensamstående mödrarna utgjorde nära 64 100. Hela antalet bidragsberättigade hushåll år 1940, på vilket kalkylerna grunda sig, skulle sålunda utgöra ca 393 200, omfattande 715 100 föräldrar och 989 000 barn under 16 år.

Då behovet av utrustning ställer sig tämligen olika för småbarn och större barn har en beräkning företagits av fördelningen av alla barn under 16 år i bidragsberättigade familjegrupper på de två åldersgrupperna under 5 år och 5—16 år. År 1940 utgjorde 0—5-åringarna 31,8 % och 5—16-åringarna 68,2 % av den totala folkmängden i åldersklasserna 0—16 år. Motsvarande procenttal ha antagits gälla för de bidragsberättigade barnen i samma åldersklasser och 0—5-åringarna skulle sålunda år 1940 utgjort 314 500 medan 5—16-åringarna utgjort 674 500.

Urvalet av varor.

Vid uppgörandet av kostnadsberäkningarna har, som redan nämnts, lagts till grund en förteckning över ett antal varor, varpå mera omfattande brist anses råda i de barnförsörjande hushållen. Enligt det material, som genom kommissionens försorg insamlats från distriktssköterskor och hemsystrar (se bilaga 1), skulle bristerna i inventariebeståndet vara särskilt framträdande beträffande sängar, fram-

för allt för barnen, sängutrustning, kokkärl, hushållsporslin samt vissa barnkläder. Dessa varukategorier ha därför medtagits i beräkningarna, varjämte tillagts dricksglas och handdukar.

Följande principer för bedömande av minimiutrustningen i fråga om ovannämnda varor ha lagts till grund för beräkningarna. I fråga om sängar har det ansetts önskvärt att såväl vuxna som barn ha tillgång till en egen sovplats utan alltför mycket inkräktande på de ofta trångbodda hemmens utrymmen. Därför har räknats med sängar av en nu allmänt saluförd sängtyp, som är så beskaffad, att flera sängar under dagen kunna skjutas in under varandra. För barn under 5 år har dock en utdragbar småbarnsäng med höga kanter ansetts lämpligare. Det har räknats med en säng per person. Vidare har man räknat med ett s. k. slagbord per hushåll samt en pinnstol per person.

Beträffande sängutrustningen har för vuxna och barn över 5 år räknats med madrasser av grävadd. För småbarn torde träullsmadrasser kunna användas. I utrustningen ingå vidare två filter, i en mindre storlek för barn under 5 år och i en större för barn över 5 år, medan för vuxna upptagits antingen ett täcke eller två filter. Därvid har räknats med filter av schoddymaterial, som enligt uppgift äro nästan lika användbara som dyrare filter av långfibrig ull.

I fråga om sänglinne har beräknats två par lakan och fyra örngott per person. Detta innebär en åtgång av 12,6 meter väv av en bredd av 150 cm för vuxen person, medan för ett barn över 5 år skulle åtgå 10 meter väv av 110 cm bredd. För barn under 5 år har räknats med 4 par lakan samt 8 örngott, d. v. s., räknat efter en vävbredd av 90 cm, 16,8 meter per barn.

För varje hushåll, oavsett dess storlek, har räknats med ett dussin toaletthanddukar av hellinne och ett dussin kökshanddukar av halvlinne.

Följande uppsättning kokkärl o. dyl. har ansetts utgöra ett minimibehov för samtliga i kalkylerna ingående hushåll, oavsett storlek: 3 kastruller om respektive 4 liter, 2 liter och 1½ liter, en syltkittel om 8 liter, en kaffepanna om 2 liter, en avlång form och en rund form, allt av aluminium; 2 stekpannor av gjutjärn; en diskbalja av galvaniserad järnplåt; ett handfat och en bunke av emaljerad järnplåt; ett dussin matbestick av rostfritt stål av vart och ett av följande slag: matgafflar, matknivar, matskedar och teskedar.

I fråga om glas och porslin anses varje hushåll behöva en uppsättning vardagsporslin, varvid i kalkylerna räknats med 6 djupa och 6 flata tallrikar, 6 assietter, 1 karott, 2 uppläggsfat och 1 sässkål samt 2 tillbringare, ett dussin koppar med fat jämte sockerskål och gräddsnipa (kopparna utbytbara mot muggar), en sats om 4 köksskålar, allt i flintporslin, samt 2 runda eldfasta formar. Av glasvaror har endast medtagits ett dussin dricksglas per hushåll.

Vad gäller kläder och skodon för barnen ha endast ett fåtal artiklar inbegripits i kalkylerna. För barn under 5 år har upptagits en overall för utebruk. För barn mellan 5 och 15 år räknas i stället med en trenchcoat, lika för pojkar och flickor. I fråga om inneplagg har det ansetts att för småbarn lämpligen kunde medtagas tyg till vinterplagg, för flickor en klänning med byxor i samma tyg, för pojkar ett par byxor och en skjorta. För flickor över 5 år behöves tyg till en varmare klänning. Då pojkkläder av kraftigare tyg torde vara svårare att sy hemma, har för pojkar över 5 år räknats med ett konfektionssytt plagg, förslagsvis ett par vardagsbyxor, i värde ungefärligen motsvarande klänningstyget. Slutligen har kalkylerats med ett par pjäxor för varje barn.

Kostnadsberäkningar.

En fullständig uppsättning av ovan upptagna för ett hushålls gemensamma räkning avsedda förnödenheter, omfattande bord, handdukar, kokkärl och bestick m. m., hushållsporslin och glas skulle i detaljhandeln betinga ett värde av ca 240 kronor.

De för en vuxen person tilltänkta artiklarna, säng, stol, madrass, täcke eller filter samt lakan och örngott skulle kosta ca 140 kronor.

För barn under 5 år skulle de för deras räkning avsedda artiklarna säng, stol, madrass, filter, lakan och örngott samt kläder och skodon belöpa sig till ca 140 kronor.

Barn över 5 år slutligen skulle kunna erhålla i kalkylerna ingående säng, stol, madrass, filter, lakan och örngott samt kläder och skor för en summa av ca 240 kronor.

Det totala detaljhandelsvärdet av de i texten angivna varorna uppgår enligt dagens priser till följande belopp, fördelat på huvudgrupper av varor:

Varugrupper	Milj. kronor
Möbler	81·1
Madrasser och täcken	48·0
Filtar	46·6
Lakansväv och handdukar	55·8
Hushållsporslin	18·5
Glas	1·2
Kokkärl, bestick m. m.	50·4
Barnkläder	66·3
Tyger till barnkläder	8·6
Barnskodon	22·5
	Summa 399·0

Det måste understrykas, att ovan upptagna värden hänföra sig till en beräknad minimiutrustning med dessa varor för familjerna i fråga och således icke kunna tagas till mått på den efterfrågan, som skulle framkomma genom den föreslagna bidragsverksamheten. Totalbeloppet 400 miljoner kronor anger sålunda kostnaderna vid nuvarande priser för en fullständig nyutrustning med de berörda artiklarna. I verkligheten måste dock förutsättas, att familjerna i allmänhet redan äga åtminstone vissa av dessa artiklar, varför det endast gäller att fylla en brist, som i värde motsvarar en del av det angivna beloppet. Hur stor bristen är och hur den fördelar sig på de olika varuslagen saknar man emellertid som ovan framhållits f. n. material att närmare bedöma. Det kommer vidare an på behovens angelägenhetsgrad, i vilken utsträckning de skulle komma att leda till köpkraftig efterfrågan, därest statliga bidrag ställdes till förfogande. Man kan exempelvis räkna med att familjerna äro relativt bättre försedda med sängar än med sängkläder och relativt bättre, åtminstone kvantitativt med sängkläder än med handdukar och kanske även husgeråd. Vad barnkläder beträffar, äro dessa av kortare varaktighet, och man torde därför kunna räkna med att den önskvärda utrustningen också motsvarar det aktuella nyanskaffningsbehovet och att detta behov är så pressande att det kommer att ge sig uttryck i verklig efterfrågan.

I betänkandet har föreslagits, att familjernas inköp av varaktiga heminredningsföremål o. dyl. skulle stödjas genom statliga bidrag å 64 miljoner kronor per år. Om bidragen fullt utnyttjades och bidragen komme att utgöra 50 % av priset, skulle detta teoretiskt medföra en ökning i inköpen av dylika varor med 128 miljoner kronor per år. Den reella ökningen blev dock mindre, eftersom en del av de medel, som familjerna kunde komma att använda för att finansiera de egna bidragen, skulle använts för inköp av samma varor, även om den föreslagna bidragsverksamheten icke kommit till stånd. Många familjer komma dessutom icke att ha råd att begagna sig av bidragen, enär dessa förutsätta en tämligen stor egen prestation. I vissa fall kan deras behov av andra varor än de i verksamheten ingående vara mer angelägna, och deras egna medel därför användas för detta ändamål. Av skäl

som ovan angivits är det emellertid icke möjligt att kvantitativt uppskatta, vad dessa faktorer betyda för anslagsbehovet. Storleksordningen på det i betänkandet föreslagna årsanslaget torde emellertid ganska väl motsvara vad som enligt ovanstående beräkningar erfordras för att under ett par år åstadkomma en väsentlig upprustning av de bidragsberättigade hemmen.

Stockholm den 22 februari 1945.

Sven Åmark.

PM

rörande avbetalningshandelns reglering i Förenta Staterna under kriget samt lagstiftning och praxis m. m. i Sverige i fråga om avbetalningshandeln.

Förenta Staterna.

Såsom ett led i amerikanska regeringens anti-inflationistiska politik under kriget ha åtgärder vidtagits för att begränsa avbetalningskrediter och annan enskild skuldsättning. Genom att försvåra avbetalningsköp av varaktiga konsumtionsvaror har man även avsett att nedbringa den civila konsumtionen av dylika varor.

Efter krigsutbrottet stego avbetalningsskulderna rekordartat från omkring 4 miljarder dollars 1939 till omkring 6 miljarder i augusti 1941. Med hänsyn till risken för inflationistiska verkningar av denna kreditansvällning gav presidenten i en förordning den 9 augusti 1941 Federal Reserve Board befogenhet att införa kontroll över köp av varaktiga konsumtionsvaror mot kredit, vare sig denna lämnades i form av ett vanligt avbetalningskontrakt, kontokredit i affärshuset, avbetalningslån eller skuldebrev på viss tid (single-payment loans). Kontrollen skulle även omfatta kreditinstitutens lån mot säkerhet av avbetalningskontrakt m. m. Bestämmelserna härom ingå i den s. k. Regulation W och stå helt i överensstämmelse med presidentens budskap till kongressen den 27 april 1942, då en skärpning av de ursprungliga bestämmelserna ägde rum. Budskapet hade följande lydelse: »För att kunna förhindra att levnadskostnaderna ytterligare stiga måste vi motverka köp på kredit och avbetalning och i stället uppmuntra återbetalning av banklån, in-teckningslån och andra skulder. Detta skulle gynna sparandet, hålla tillbaka onödiga inköp och öka tillgången på likvida medel hos långivarna, så att dessa sät-tas i stånd att köpa krigsobligationer.»

En kort redogörelse skall här lämnas för de viktigaste bestämmelserna i Regulation W efter revisionen 1942. En huvudregel är, att hela köpeskillingen för avbetalningsgods måste vara erlagd senast 12 månader (enligt 1941 års bestämmelser 18 månader) efter köpets ingående samt att en viss minimiprocent av köpeskillingen måste betalas kontant. Avbetalningsköp av bilar och motorcyklar få göras på längre frist, för närvarande 15 månader. De minimiprocenter, som stipuleras i 1942 års edition av Regulation W, äro avsevärt högre än de som bestämdes vid förordningens tillkomst.¹ Nu fordras för flertalet konsumtionsvaror att minst $33\frac{1}{3}$ procent erlägges kontant vid köpets avslutande. Bland de varor, som uppräknas i den förteckning av konsumtionsvaror, för vilka bestämmelserna skola gälla, kan här nämnas cyklar, båtar, kylskåp, symaskiner, dammsugare, elektriska hushållsmaskiner, tvättmaskiner för hushåll, vatten- och värmeapparater för hushåll, elektriska ugnar, lampor, golvmattor, klockor, smycken, köksredskap, porslin, glas, sportsaker, musikinstru-

¹ Minimiprocenterna enligt 1941 års edition voro:

33 $\frac{1}{3}$ % — personbilar, flygplan, motorbåtar, motorcyklar

20 % — kylskåp, tvättmaskiner, dammsugare, elektriska ugnar och diskmaskiner, symaskiner, radioapparater och vissa musikinstrument

15 % — värme- och vattenledningssystem

10 % — möbler och pianon.

ment, kameror, radioapparater, väskor och kappsäckar, pälsar, skor, hattar, sängkläder samt bilar och motorcyklar. Endast beträffande möbler och pianon fordras en mindre insats, nämligen 20 procent av köpeskillingen.

Tidigare amerikanska undersökningar rörande avbetalningshandeln visa, att avbetalningsköpen till övervägande del avse varaktiga konsumtionskapitalvaror, såsom bilar, möbler, husgeråd, kylskåp, dammsugare och andra hushållsmaskiner, smycken och silver, kläder m. m. Vissa av dessa varor säljas till största delen på avbetalning. Sålunda torde omkring 70 procent av hela bilförsäljningen ske medelst avbetalningskrediter. Inköpen av en mängd husgerådsartiklar, såsom tvättmaskiner, dammsugare, isskåp och symaskiner, ha till ungefär tre femtedelar skett mot avbetalningskontrakt.

Avbetalningsköpens roll i Förenta Staternas ekonomi belyses av nedanstående tabell (miljarder dollars).¹

År	National- inkomst	Utestående konsumtions- kredit vid årets slut	D ä r a v	
			Konto- kredit	Avbetalnings- kredit
1929.....	82·1	8·2	4·1	4·1
1933.....	46·8	4·8	2·8	2·0
1937.....	71·8	8·3	3·5	4·8
1940.....	74·3	9·2 (prel.)	3·5 (prel.)	5·7 (prel.)
1941.....	·	9·5 (sept.)	·	6·0 (aug.)
1942.....	² 119·8	6·2	·	4·7 (mars)
1943.....	·	5·5 (febr.)	·	2·0 (febr.)

Som ovan nämnts, uppgingo krediter, lämnade i samband med avbetalningsköp, i augusti 1941 till 6 miljarder dollars. Sedan åtgärder enligt Regulation W vidtagits för att nedbringa denna kreditvolym, sjönk siffran till $4\frac{3}{4}$ miljarder i mars 1942 och sedan bestämmelserna i Regulation W ytterligare skärpts under år 1942, nedgingo avbetalningskrediterna fram till slutet av februari 1943 till omkring 2 miljarder dollars, d. v. s. till en tredjedel av volymen i augusti 1941. Den totala volymen utestående konsumtionskrediter hos försäljarna (varav avbetalningskrediter utgöra ungefär hälften) reducerades från 9,5 miljarder dollars den 30 september 1941 till 5,5 miljarder dollars i slutet av februari 1943.

Det bör emellertid i detta sammanhang erinras om, att nedgången i avbetalningskrediterna icke enbart eller ens huvudsakligen berott på de strängare villkoren för kreditgivning. Till följd av olika produktionsreglerande bestämmelser har tillverkningen av de flesta slag av varaktiga konsumtionsvaror begränsats mycket starkt eller helt upphört. Under senare delen av 1942 stoppades sålunda produktionen av privatbilar fullständigt, medan elektriska apparater, radioapparater och ett flertal nyttoartiklar endast tillverkades i begränsad utsträckning. Den starka nedgången av avbetalningsköpen under de senare åren sammanhänger alltså till stor del med att de vanligaste avbetalningsvarorna helt enkelt försvunnit från marknaden.

Enligt Mr. M. Eccles³ kommentarer till bestämmelserna om avbetalningsköp, vilka refereras i en rapport från svenska beskickningen i Washington till riksbankschefen, avsågo de vidtagna åtgärderna icke i första hand att begränsa produktionen av civila konsumtionskapitalvaror, ty detta syfte uppnåddes automatiskt genom råvaruransoneringen och prioritetsbestämmelserna för de krigsviktiga industrierna. Avsikten var i stället att genom restriktiv reglering av efterfrågan på dessa varor förebygga inflationsartade prisstegringar, som i avsaknad av åtgärder för att in-

¹ Enligt PM till riksbankschefen nr 6, 1941, nr 33, 1942 och nr 56, 1943 från svenska beskickningen Washington.

² Departement of Commerce' siffror.

³ Dåvarande ordförande i Board of Governors of the Federal Reserve System.

skränka efterfrågan måste bli en följd av ett starkt minskat utbud av dessa varor. Det bör påpekas, att avbetalningsköpen i Förenta Staterna äro särskilt vanliga bland personer med medelstora inkomster, och kontrollen över konsumtionskrediten var med hänsyn härtill särskilt nödvändig, eftersom eventuella ökningsar i dessa inkomster under krigskonjunkturen kunde befaras föranleda ökade inköp av varaktiga konsumtionsvaror medelst avbetalningskrediter. Tydligt räknar man vidare med att den genom regleringarna återhållna efterfrågan på konsumtionskapitalvaror skall ge upphov till en stark ökning av inköpen av dessa varor efter kriget vid en tidpunkt, då det vore mycket lämpligt att produktion och avsättning av dessa varor komme igång. En sådan reserv av eftersatta behov, som de nuvarande bestämmelserna åstadkommit under kriget, bör, resonerar man, tjäna som en buffert mot deflationistiska tendenser under en eventuell efterkrigsdepression.

Redan nu resas emellertid krav på lättnader i bestämmelserna. I den amerikanska tidskriften *Time* för den 30 oktober 1944 lämnas följande uppgifter om diskussionerna kring konsumtionskreditbestämmelserna: Federal Reserve Board har nyligen intagit en mycket bestämd hållning mot argumentationen för lättnader i bestämmelserna, vilket skulle kunna tyda på att man tänker hålla konsumtionskrediten inom snäva gränser tills vidare och släppa efter på bestämmelserna först då risk för deflation föreligger, man vill med andra ord inordna regleringen av konsumtionskrediterna i regeringens konjunkturpolitiska program. I samma notis omnämnes, att kreditkontrollen hälsats med tillfredsställelse inom handeln. De stora varuhusen ha lättare att snabbt driva in sina fordringar och hålla sina konton i ordning. Det är egentligen de små specialiserade affärsföretagen, såsom juvelerare o. d., vilka vilja ha bort kontrollen.

Mr. Eccles hävdar vidare i sina tidigare nämnda kommentarer till Regulation W, att en statlig övervakning av avbetalningshandeln vore gynnsam även ur mera långsiktiga synpunkter. Tidigare ha aggressiva försäljningsmetoder och konkurrens med hjälp av liberal kreditgivning drivit vissa detaljhandelsmarknader mot ett läge, där detaljisterna ha mera kapital bundet i kundfordringar än vad som kan anses motsvara sunda finansprinciper och där konsumenterna i många fall lockats att engagera sig för köp långt över deras inkomster och verkliga intressen. Det anses därför vara synnerligen önskvärt, icke minst ur allmänna synpunkter, att dessa förhållanden saneras.

Sverige.

Lagstiftning.

Avbetalningsköpen i Sverige regleras genom lagen om avbetalningsköp den 11 juni 1915. Denna lag avser köp av löst gods till ett värde av högst 3 000 kronor, för vilken köpesumman erlägges i särskilda poster. Säljarens rätt skyddas genom avbetalningskontraktet, som ger säljaren säkerhet i det försålda godset genom äganderättsförbehåll, vilket innebär att säljaren har rätt att återtaga godset, om köparen ej betalar köpesumman i enlighet med de i lagen angivna bestämmelserna samt om köparen genom att sälja, förstöra eller pantsätta varan gör sig skyldig till försöringsbrott. Lagen meddelar vidare skydd åt köparen på så sätt, att om köparen icke fullgör sin betalningsskyldighet, har säljaren icke rätt att återtaga godset, utkräva ännu icke förfallen pant eller göra annan i avtalet stadgad påföljd gällande, med mindre någon post utestår ogulden minst fjorton dagar utöver förfalldagen och denna post antingen uppgår till minst en tiondel av avbetalningspriset eller tillsammans med annan ogulden förut förfallen post utgör minst en tjugondel därav.

Vid olika tidpunkter har frågan om en revision av lagen behandlats i riksdagen. I anledning av en motion i andra kammaren hemställde 1927 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t om utredning rörande avbetalningshandelns omfattning och verk-

ningssätt. I skrivelsen betonades, att avbetalningshandel medför skadliga verkningar av skilda slag, och olika vägar att råda bot på missförhållandena diskuterades. Den begärda utredningen uppdrogs åt handelsdepartementet, som framlade resultatet av sina undersökningar i en promemoria den 4 februari 1930. Därefter blev frågan föremål för fortsatt utredning inom kommerskollegium, som framlade sitt slutliga förslag i skrivelse till Konungen den 21 februari 1933. I enlighet med de i utredningsarbetet framkomna förslagen framlade Kungl. Maj:t vid 1934 års riksdag proposition (nr 98) med förslag till ändrade åtalsbestämmelser. Propositionen gällde sålunda endast det straffrättsliga problemet, vilket hade stått i förgrunden av diskussionen rörande de till avbetalningshandeln knutna missförhållandena. Riksdagen biföll Kungl. Maj:ts förslag och anhöll samtidigt om förnyad utredning av frågan om verkningarna av avbetalningshandeln. Den 30 april 1937 uppdrogs åt justitiedepartementet att företaga en förberedande utredning rörande revision av gällande bestämmelser rörande avbetalningsköp. Denna utredning framlades år 1938 i ett betänkande om »Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp» (SOU 1938: 11).

Efter 1938 års förberedande utredning rörande eventuell ändring av 1915 års lag har inom justitiedepartementet utarbetats en promemoria angående vissa ändrade bestämmelser om hyra, avbetalningsköp och utmätning m. m., vari bl. a. ingår ett utkast till lag angående ändrad lydelse av 1, 2 och 11 §§ i lagen den 11 juni 1915 om avbetalningsköp. Särskilt betydelsefull är den föreslagna ändringen av 2 §, 2 mom., som innebär ökat skydd för köparen i fall av oförmåga att fullgöra avtalsvillkoren och som enligt förslaget skulle få följande lydelse: »Har dröjsmål föranletts av att köparen på grund av sjukdom, arbetslöshet eller annan dylik orsak huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter, må säljaren ej heller göra påföljd som nyss sagts gällande, med mindre dröjsmålet överstiger sex månader eller säljarens rätt eljest äventyras...»

Praxis vid avbetalningsköp; kontantinsats, avbetalningstid m. m.

Av 1938 års utredning framgår, att praktiskt taget alla samhällsgrupper i Sverige använda sig av avbetalningskredit. Möbler, pianon, musikinstrument och andra inventarier för hemmen köpas på avbetalning inom alla samhällsgrupper. Vissa olikheter i efterfrågan från skilda socialgrupper föreligga emellertid i fråga om de olika lagen av avbetalningsartiklar. Kläder — särskilt kostymer, överrockar och kappor — köpas på avbetalning främst av små inkomsttagare, såsom arbetare och kontorsanställda. I detta sammanhang kan nämnas, att vid sidan av avbetalningskredit förekommer i Sverige även öppen kredit framför allt vid försäljning av kläder, husgeråd, möbler och böcker. Detta slag av kredit användes mest av tjänste- och ämbetsmän m. fl. personer i fasta anställningsförhållanden, medan som sagt avbetalningskrediten mest användes av små inkomsttagare.

I 1938 års utredning ingå redogörelser för lagstiftningen i Sverige rörande avbetalningshandel och avbetalningskredit samt därmed sammanhängande frågor, såsom avbetalningsvillkor för olika slags avbetalningsartiklar, bestämmelser om kontantinsats och avbetalningstid vid köp, kostnader för avbetalningskrediten m. fl. spörsmål. I det följande lämnas en sammanfattning av de avsnitt i utredningen, som kunna vara av intresse för frågan om avbetalningshandelns reglering efter konjunkturen.

1927 års avbetalningsutredning innehöll en förteckning över avbetalningsvillkor m. m. för de vanligaste lagen av avbetalningsartiklar. Följande avbetalningsartiklar för privat bruk hade upptagits: bilar, motorcyklar, cyklar, musikinstrument, gramfoner, radioapparater och elektrisk armatur, dammsugare, symaskiner, skrivmaskiner, böcker, möbler och andra bosättningsartiklar. De här nämnda varorna äro

de vanligaste avbetalningsartiklarna även i flertalet andra länder. Särskilt vanlig är avbetalningshandeln med bilar.

I syfte att belysa avbetalningsförsäljningens storlek i förhållande till den totala försäljningen återgivas här några av de siffror som framlagts i 1927 års utredning. Materialet omfattade 150 firmor med avbetalningsförsäljning. År 1927 utgjorde avbetalningsförsäljningen i procent av den totala omsättningen 40 % för gruppen bilar, motorcyklar och cyklar, 85 % för symaskiner, 87 % för dammsugare, 54 % för pianon, 80 % för grammofooner, 34 % för möbler, 42 % för böcker. Till jämförelse kunna nämnas de ungefärliga motsvarande procenttalen för avbetalningshandeln i Förenta Staterna år 1925 (Seligman: *The Economics of instalment selling* I): bilar 80 %, symaskiner 90 %, pianon 90 %, radioapparater 75 %, möbler 72 %, tvättmaskiner 90 %, spisar 70 %, kylskåp 90 %, kläder 5 %, grammofooner 13 %.

I 1938 års utredning finnas vissa uppgifter rörande avbetalningsvillkor i fråga om kontantinsats, avbetalningstid och kostnader för avbetalningskrediten samt rörande försäljnings- och prissättningsmetoder. Dessa uppgifter avse åren 1936 och 1937 och ha erhållits från ett trettiotal representativa avbetalningsfirmor.

Kontantinsatsen vid köp av ny bil utgjorde 25—30 % av bilens katalogpris, och amorteringen erlades i lika stora månatliga poster. Avbetalningstiden var vanligen tjugofyra månader. Motsvarande siffror vid försäljning av pianon och flyglar var 5—10 % och fyra år, radioapparater 20 % och ett år. Vid försäljning av symaskiner, dammsugare och böcker begärdes en mycket låg kontantinsats och avbetalningstiden var förhållandevis lång, för symaskiner ofta tre år och för dammsugare två år. Kontantinsatsen var 10 kronor i månaden kontant, därefter erlades 10 kronor i månaden som amortering. För möbler, mattor och husgeråd funnos inga allmänt vedertagna prissättningsgrunder, ej heller för sådana avbetalningsartiklar som klockor, smycken, fotografiapparater, reservoarpennor och kläder. Vanligen fordrades ungefär en tredjedel av köpeskillingen kontant och resten i amorteringar under i medeltal sex månader.

Kostnaden för avbetalningskrediten angavs vanligen såsom en viss procent årlig ränta på avbetalningsbeloppet under amorteringstiden. Räntan beräknades emellertid på avbetalningsbeloppet under hela kredittiden och icke på det vid varje ögonblick utestående beloppet, d. v. s. utan hänsyn till att säljarens fordran sjunker allt efter som avbetalningarna fullgöras. Den faktiska årsräntan blev därför avsevärt högre än den i kontraktet angivna räntan. Enligt de vanliga avbetalningsvillkoren blev sålunda den faktiska årsräntan för cyklar 37 %, grammofooner 25—30 %, radioapparater 27 %, kläder från 60 till över 100 %, dammsugare och symaskiner 12—15 %, bilar 10 %, fotografiapparater 45—55 %, pianon 9 %, klockor 60 %. Enligt uttalanden bl. a. i 1938 års utredning äro samtliga metoder att angiva kostnaden för avbetalningskrediten ägnade att ge köparen en skev föreställning om de verkliga kostnader, som äro förenade med avbetalningskredit i förhållande till andra former av kredit.

Eftersom inga undersökningar rörande avbetalningsvillkoren verkstälts för senare år än 1937 och eftersom det kunde antagas, att villkoren skärpts under krigsåren, har kommissionen genom sitt kansli gjort förfrågningar hos några större avbetalningsfirmor rörande nuvarande praxis på området.

Beträffande avbetalningsvillkoren för symaskiner har Husqvarna Generaldepots AB uppgivit, att för de vanligaste slagen av symaskiner för hemmen kontantinsatsen år 1939 utgjorde 20 kronor och månadsavbetalningarna 10 kronor. I undantagsfall fordrades vid försäljning av dyrbarare maskiner 30 kronor i kontantinsats, resp. 15—20 kronor i månadsavbetalningar. Under kriget ha villkoren skärpts och numera fordras 30 kronor i kontantinsats och 15—20 kronor i månadsavgift för de billigare maskinerna. Priserna beräknas ha stigit med c:a 30 %, varför amorteringstiden torde vara kortare än tidigare. En av de mest sålda trampsymmaskinerna

för hemmen kostar för närvarande 369 kronor kontant och 410 kronor vid avbetalningsköp. En annan modell kostar 390 kronor kontant och 433 kronor vid avbetalningsköp.

I fråga om dammsugare ha uppgifter lämnats av Elektrolux Svenska Försäljnings AB. Siffrorna gälla den typ av dammsugare, som säljes mest i hemmen. År 1939 kostade denna dammsugare 250 kronor; 10 kronor fordrades i handpenning samt 10 kronor i månadsavbetalning under en amorteringsperiod av 24 månader. År 1944 kostade samma maskin 280 kronor, inberäknat omsättningsskatt, med en kontantinsats av 15 kronor och avbetalning med 15 kronor per månad under c:a 18 månader.

Beträffande avbetalningshandeln inom möbelbranschen ha följande upplysningar inhämtats genom kommissionens kansli. Före kriget omfattade försäljningen av möbler, som såldes på avbetalning, c:a 70 % av samtliga försålda varor. Avbetalningshandelns omfattning var större på vissa orter och mindre på andra, men i stort sett torde den här angivna siffran beteckna ett genomsnitt. Under kriget har försäljningen av möbler över huvud minskat, och avbetalningsköpen ha reducerats särskilt kraftigt. För närvarande omfattar sålunda avbetalningsförsäljningen mellan 40 och 50 % av den totala möbelförsäljningen. Denna nedgång har orsakats av tvenne förhållanden. Det har varit en allmän strävan hos möbelhandlarna att lägga över försäljningen i större utsträckning från avbetalningshandel till kontant försäljning; denna strävan har intensifierats under kriget, då säljarna ansett sig tvungna att skydda sig mot alltför stora risker vid kreditgivning i samband med avbetalning. Vidare har allmänheten av egen drift i större utsträckning än tidigare gått över till kontantköp, vilket torde sammanhånga med den större tillgång på penningar, som krigskonjunkturen tillfört vissa grupper av befolkningen. Sålunda har avbetalningshandeln praktiskt taget upphört till förmån för kontantköp på vissa orter i landet såsom Malmerget, Karlskoga, Linköping, Karlskrona och andra centra för krigsindustrier eller militära förläggningar. Denna utveckling har bidragit till att konsolidera möbelhandelns ställning, vilket torde vara av betydelse för tiden närmast efter kriget.

Utvecklingen av praxis inom möbelhandeln i fråga om avbetalningskreditens storlek och löptid har i stort sett varit följande. Differentiering av villkoren har förekommit dels för olika köparegrupper och dels för olika varugrupper. Sedan början av 1930-talet har det varit allmän regel, att en tredjedel av köpeskillingen begärts kontant av köpare, som varit okända för affären eller aldrig handlat där förut. För kända eller fasta kunder har emellertid praxis varit, att dessa fått erlägga blott 25 % i första insats. Vidare ha villkoren differentierats med hänsyn till varorna så, att vid köp av mindre kuranta varor blott 15 eller 10 % krävts i kontant insats.

Beträffande avbetalningstidens längd föreligga mycket varierande löptider för olika varor och på olika orter m. m. Den torde emellertid sällan överstiga 18 månader; då det gäller dyrbarare artiklar kan emellertid krediten i realiteten utsträckas betydligt längre, ända till tre år. I fråga om prisutvecklingen för möbler kan nämnas, att enligt en undersökning som möbelbranschen låtit verkställa för priskontrollnämndens räkning, hade fabrikantpriserna i genomsnitt stigit med 37 % från hösten 1939 till prisstoppsförordningen den 1 november 1942.

Man är ännu inom möbelbranschen tveksam om hur man skall förhålla sig till avbetalningshandeln under efterkrigstiden. Tills vidare avvaktar man de den 1 juli 1945 ikraftträdande ändringarna i lagen om avbetalningsköp (se ovan), vilka komma att få retroaktiv verkan även på kontrakt, som ingåtts redan före den 1 juli 1945. I stort sett torde den inom möbelhandeln rådande inställningen till avbetalningshandeln kunna karakteriseras så, att det föreligger ett mycket starkt intresse för att ännu mer än som för närvarande sker söka inskränka detta slag av kredit. För att möjliggöra kontanta inköp även bland de mindre köpkraftiga kundgrupperna har man därför inlett samarbete med sparklubbar i syfte att propagera för att inköp av möbler finansieras med sparade medel.

Kooperativa förbundets förslag till avbetalningshandelns ordnande.

Avbetalningshandeln i dess vanliga form har inom Kooperationen alltid betraktats med starkt ogillande på grund av de olägenheter den i många fall medfört för köparna samt för samhällets ekonomi över huvud. Förbundet har städse i sina uttalanden rörande avbetalningshandeln understrukt, att dessa påverka konjunkturerna på ett menligt sätt genom att stegra konjunkturkurvan under högkonjunktur och sänka den under lågkonjunktur.

Inom Kooperativa förbundet diskuteras för närvarande en ny form av konsumentkredit i syfte att finansiera inköp av varaktiga konsumtionsvaror. Denna form av kredit har stora likheter med den kreditgivning, som i Förenta staterna tillämpas av Credit Unions, d. v. s. lånekassor, bildade av en grupp personer på kooperativ basis. Det förslag, som nu lägges fram, innebär att Kooperationens huvudprincip att all försäljning skall ske kontant alltjämt bibehållas. Men för att hjälpa icke köpkraftiga befolkningsgrupper att finansiera de ofta dyrbara varaktiga konsumtionsvarorna föreslås, att ett särskilt institut bildas med uppgift att lämna borgen för lån för särskilda ändamål. Institutet skulle få formen av en kreditgarantianstalt, i vilken Kooperativa förbundet skulle satsa garantikapitalet. En medlem i förbundet, som önskar köpa en viss vara men icke förfogar över medel härtill, skulle enligt förslaget kunna söka borgen i detta institut, och lån skulle mot denna borgen kunna erhållas i sparbank.

Avbetalningshandelns konjunktürkänslighet.

I syfte att diskutera för arbetet inom kommissionen relevanta problem inom avbetalningshandeln inbjöd kommissionen representanter för olika företag och branschorganisationer till en konferens den 21 december 1944. Härvid behandlades bl. a. de svenska företagens erfarenheter av avbetalningshandelns konjunktürkänslighet. Det framgick av under konferensen gjorda uttalanden rörande bland annat försäljningen av dammsugare, att konjunkturerna icke nämnvärt påverkat omsättningen. Snarare kunde man påvisa en kontinuerligt stigande trend i efterfrågan på dessa och vissa andra artiklar, vilken icke bröts av depressionen på 1930-talet. Detta förhållande torde kunna stå i samband med den starka hushållsbildningen under detta decennium, vilken trots krisen kan ha hållit uppe den totala efterfrågan på vissa varaktiga konsumtionsvaror såsom husgerädsartiklar, inventarier o. dyl. Vidare framhölls under konferensen, att avbetalningsvillkoren fluktuerat med konjunkturerna på så sätt, att företagen under sämre tider försöka hålla uppe försäljningen genom att medgiva lättnader i villkoren. Att avbetalningsförsäljningen kunnat hållas uppe under lågkonjunkturerna sammanhänger vidare med den omständigheten, att tillgången på duktiga försäljare och agenter ökar när arbetstillgången i övrigt blir sämre.

Det är dock svårt att kvantitativt uppskatta konjunkturernas inverkan på detta slag av försäljning, bland annat därför att det icke föreligger någon som helst statistik i vårt land över den totala handelsomsättningen eller dess fördelning på kontant- och avbetalningshandel. För vissa varugrupper, vilka till största delen tillhöra avbetalningsförsäljningen, skulle dock produktions- och handelsstatistiken, i den mån kvantitetssiffror finnas redovisade, kunna vara av ett visst värde för en bedömning av försäljningsvolymens utveckling under konjunkturerna på 1920- och 1930-talen. En nedgång i produktion och importöverskott under prepressionsår innebär, att den totala försäljningsvolymen krymper. Huruvida en på så sätt konstaterad minskning i omsättningen träffat avbetalningsförsäljningen i högre grad än kontantförsäljningen, undrandes sig emellertid en säker bedömning. Det är troligt att så kan vara fallet i fråga om försäljningen av vissa slags varor, medan det motsatta förhållandet kanske är rådande beträffande andra varugrupper. Denna fråga

sammanhänger intimt med bland annat företagsstrukturella och marknadspolitiska förhållanden samt med kreditstyrkan hos försäljare och producenter. En mera ingående undersökning rörande dessa frågor skulle antagligen kunna ge en säkrare grund för en bedömning av avbetalningshandels konjunkturkänslighet och därigenom ge såväl den statliga ekonomiska politiken som den enskilda företags- och försäljningspolitiken säkrare hållpunkter för det framtida handlandet på detta område.

Stockholm den 17 januari 1945.

Marianne Björk.

Kommissionen vill till en början erinra om de planer, som ursprungligen uppgjordes för järnverket, och de omständigheter, som förorsakade att de ursprungliga planerna icke kunde realiseras.

I proposition nr 70 till urtima riksdagen 1939 föreslogs byggandet av ett tackjärnsverk med en kapacitet av 90 000 ton tackjärn årligen. Såsom skäl härför angavs bl. a. önskvärdheten av ökade försörjningsmöjligheter i Norrbotten, men dessutom framhöll departementschefen angelägenheten i dåvarande situation av att trygga industriens försörjning med tackjärn. Riksdagen beslöt ställa ett belopp av 10 milj. kr. till förfogande för detta ändamål (riksdagens skrivelse nr 98).

Styrelsen för järnverket, som erhöll i uppdrag att utreda frågan om lämpligaste produktionsmetoder m. m., framlade i skrivelse av den 15 augusti 1941 ett program för verkets utbyggnad, enligt vilket verket skulle komma att bestå av följande anläggningsdelar förutom erforderliga hjälpanläggningar av olika slag:

malmviadukt,

sinterverk,

tackjärnsverk om 2 el tackjärnsugnar med en sammanlagd produktion av 60 000 ton tackjärn per år,

thomasverk och

elstålverk.

Denna utbyggnad av verket motiverades med att man därigenom skulle erhålla såväl en lättare säljbar produkt som en produkt med gynnsammare vinstmöjligheter än om enbart tackjärnsverk uppfördes. Däremot ansåg styrelsen frågan om en ytterligare förädling av verkets produkter böra ställas på framtiden. Att styrelsen i sitt förslag nedskar produktionskapaciteten för ugnarna till 60 000 ton berodde på, att vattenfallsstyrelsen vid denna tidpunkt icke kunde ställa i utsikt tillräckligt med elkraft för en större anläggning. Med den kostnadsfördyring, som hade inträffat sedan 1939, täckte det då beviljade anslaget emellertid endast kostnaderna för uppförandet av två ugnar, varför styrelsen begärde ytterligare medel för verkets färdigställande enligt den uppgjorda planen. Detta tillstyrktes av industrikommissionen.

I proposition till 1941 års riksdag (nr 322) rörande ytterligare anslag för byggnadskostnadernas täckande föreslogs antagandet av detta program. På grund av situationen i fråga om vattenkraftförsörjningen ansågs byggandet av en tredje ugn få ställas på framtiden. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen att ställa ytterligare 7 milj. kr. till förfogande och anförde därvid i sin skrivelse (nr 521), att »ifrågavarande järnverk, om vars anläggning sedan mycket lång tid tillbaka starkt berättigade förhoppningar hysts och som särskilt så länge nuvarande hårt ansträngda avspärningsläge råder vore av stor betydelse för landets försörjning, bör utan ytterligare dröjsmål utbyggas». Riksdagen framhöll vidare att, såvitt riksdagen kunnat bedöma saken, planläggningen av företaget såväl ekonomiskt som tekniskt skett med tillbörlig omsorg.

Av de i programmet upptagna anläggningarna har thomasverket icke kom-

mit till stånd på grund av att de anslagna medlen genom den allmänna prisfördyringen visat sig otillräckliga. En av järnverkets styrelse den 18 januari 1944 gjord, men av industrikommissionen avstyrkt hemställan att jämväl erhålla ett ytterligare anslag på 4,5 milj. kr. för omedelbart byggande av ett thomasverk upptogs icke i propositionen till årets riksdag (nr 283) angående täckning för överskridande av tidigare anslag med 1,5 milj. kr. utöver beräknade 17 milj. kr. I denna proposition hemställde Kungl. Maj:t däremot, i enlighet med ett i styrelsens skrivelse av den 8 maj 1944 framlagt förslag, om ett anslag på 1,5 milj. kr. till lån åt järnverket för uppförande av en förreduktionsanläggning. En dylik är under uppförande i en första etapp och torde stå färdig att tagas i bruk på våren eller försommaren 1945.

I denna proposition framhöll departementschefen, att han visserligen ansåg, att byggnadsplanen även borde fullföljas i vad den avsåg thomasverket men att bolaget i första hand borde koncentrera sina ansträngningar på att söka i möjligaste mån fullkomna driften vid de färdiga eller snart fullbordade anläggningarna samt bringa förreduktionsförfarandet till en lycklig lösning. Frågan om thomasverket kunde komma i ett nytt läge, för den händelse landets järnförsörjning skulle kräva en utökning av järnverkets produktion.

Efter propositionens avgivande hänsköt Kungl. Maj:t genom nådigt brev av den 26 maj 1944 frågan om thomasverket till statens industrikommission för nytt övervägande, under beaktande av vad som anförts i skrivelse av den 10 maj 1944 från bolagets styrelse, i samband med en anbefalld skyndsam utredning i samråd med styrelsen för bolaget om anläggning av en tredje tackjärnsugn vid järnverket. Sedan denna utredning slutförts, har industrikommissionen framlagt resultatet i en den 26 oktober 1944 daterad skrivelse, vilken överlämnats till planeringskommissionen för yttrande.

Den föreliggande frågan om en utbyggnad av Norrbottens järnverk kan ses ur två synpunkter. Dels gäller det den tredje eltackjärnsugnens betydelse för försörjningen med tackjärn under år 1946, för den händelse importspärren då icke skulle vara hävd, dels det långsiktiga problemet om hur verket bör utbyggas för att uppnå bästa räntabilitet. Därtill kommer betydelsen av järnhanteringen i Norrbotten för sysselsättning och inkomster i länet.

Kommissionen övergår nu till att först behandla korttidsproblemet.

Det kan därvid erinras om att planeringskommissionen alltid understrukit vikten av att vårt land står väl rustat i fråga om råvaror. Sina synpunkter på detta problem framlade kommissionen redan den 10 juni 1944 i en till chefen för folkhushållningsdepartementet överlämnad V. P. M. i råvarufrågan. Det är mot denna bakgrund, som kommissionen upptagit diskussioner med industri- och bränslekommissionerna rörande en utökning av produktionen av handelsfärdigt järn och stål. De nu pågående underhandlingarna mellan statens industrikommission och järnindustrien ha visat, att kapacitet förefinnes för en utökning av denna produktion med 150 000 ton till drygt 1 miljon ton. Det är visserligen av flera skäl ovisst, om man kan nå

upp till denna maximisiffra, men man torde dock få räkna med en väsentlig höjning av produktionen över 1944 års nivå.

En av de viktigaste förutsättningarna för att en dylik produktionssiffra skall kunna uppnås är, att tillgången på tackjärn säkras. I en till industrikommissionen den 20 juni 1944 överlämnad P. M. framhöll planeringskommissionen betydelsen av att alla ansträngningar inriktades på en ökning av tackjärnsproduktionen, och planeringskommissionen uppskattade den möjliga produktionsökningen till ca 100 000 ton. Senare undersökningar visade, att hyttorna hade en överskottskapacitet på ca 80 000 ton. Industrikommissionen träffade sedermera avtal med hyttorna, vilket avtal dock endast kom att gälla en begränsad produktion av 33 000 ton. Orsaken härtill var den, att som villkor sattes dagens pris på tackjärn, vilket icke täckte merkostnaderna för vissa äldre hyttor. Då det ansågs önskvärt att komma upp i en bättre lagerställning, har industrikommissionen emellertid vidtagit åtgärder för att få fram ett tillskott av tackjärn och har även meddelats tillstånd att företaga ytterligare inköp. Även om detta tillskott medtages i kalkylerna, torde vid den högre produktionsnivå av handelsfärdigt järn, som nu planeras, tackjärnslagen komma att under år 1945 nedgå till en nivå, som icke säkerställer en produktion under år 1946 av samma storlek som under 1945. Med hänsyn till osäkerheten i fråga om de internationella handelsförbindelserna är det enligt planeringskommissionens uppfattning önskvärt, att kapaciteten för tackjärnsproduktionen såvitt möjligt utökas. Det är mot denna bakgrund man måste undersöka förutsättningarna för en ökad tackjärnsproduktion vid Norrbottens järnverk.

Det framgår av föreliggande handlingar, att en ökning av järnverkets kapacitet kan åstadkommas på två vägar. Industrikommissionen fäster i sin skrivelse stor vikt vid de försök som nu pågå att genom förreduktion öka elugnarnas kapacitet. Som ovan nämnts, har riksdagen beviljat medel till en förreduktionsanläggning, och första etappen av denna försöksanläggning har nu påbörjats. Industrikommissionen har angivit att produktionen genom denna anläggning i bästa fall skulle kunna gå upp till 50 % av en ugnns kapacitet, d. v. s. 15 000 ton, och framhåller med rätta, att denna metod har den stora fördelen, att den icke ställer anspråk på bränsle, vartill kommer att den sänker produktionskostnaderna för verket. Som framgår av en till detta utlåtande fogad skrivelse av den 31 oktober 1944 från järnverkets verkställande direktör med kommentarer till industrikommissionens utlåtande (bil. 1), anser denne, att industrikommissionen varit för optimistisk i sina beräkningar. Själv vågar han icke förutsätta en större produktionsökning än med 20 å 25 %, vilket skulle innebära ett tillskott av tackjärn med 6 000—7 500 ton.

Även om tillskottet skulle uppgå till 15 000 ton, anser planeringskommissionen, att man därjämte bör undersöka möjligheten av att genom uppförande av en tredje elugn ytterligare stärka landets position i fråga om råvaruförsörjningen. Med en tredje ugn skulle man få ett ytterligare tillskott på 30 000 ton. Med tre ugnar och den redan beslutade förreduktionsanlägg-

ningen skulle man sålunda kunna räkna med en produktion av upp till 105 000 ton. Denna kalkyl har emellertid gjorts under förutsättning, dels att förreduktionen ger det maximala resultat industrikommissionen räknat med, dels att den maximala produktionskapaciteten kan fullt utnyttjas. Med hänsyn till de driftsavbrott, som av olika tekniska anledningar temporärt kunna uppstå, måste detta betraktas som en maximisiffra. Planeringskommissionen vill i detta sammanhang påpeka, att en utvidgning av förreduktionsanläggningen i paritet med ugnskapaciteten kan bli aktuell på grund av de erfarenheter man kommer att göra av försöksanläggningen, men att en sådan utbyggnad icke torde kunna genomföras i så god tid, att den påverkar kalkylerna för år 1946.

Kommissionen övergår nu till att undersöka förutsättningarna för uppförandet av en tredje ugn. Vad tillgången på malm och elkraft beträffar, torde, enligt vad som framgår såväl av bolagets utredning som industrikommissionens utlåtande, inga svårigheter föreligga. Dock torde här till få anmärkas, att i den händelse försörjningssituationen skulle kräva en överflyttning av produktionen från gjuteritackjärn till basiskt martintackjärn utöver nu producerade ca 20 000 ton, detta tekniskt sett är möjligt men att det kommer att medföra en mycket stor kostnadsökning, enär bolaget, vars anläggningar icke äro planerade för utnyttjande av fosforfattiga malmer, då måste köpa dessa i öppna marknaden, eventuellt från mellansvenska gruvor. Däremot är situationen i fråga om det fossila bränslet väsentligt mera svårbedömbart. Vid användning av enbart grov koks räknar man med en åtgång av c:a 400 kg per ton tackjärn. Men då för närvarande en tredjedel måste ersättas med koksstybb blir åtgången (inkl. stybb) ca 450 kg. Enligt uppgift från verket har man igångsatt försök med en inblandning av 25 % träkol, och på grund av erfarenheter från annat håll, anser man det icke vara otänkbart, att man utan större olägenheter skulle kunna gå upp till en inblandning av 50 % träkol. I den mån som koks ersättes med träkol, nedgår emellertid tillverkningskapaciteten. Rörande tillgången på träkol vill kommissionen framhålla, att denna fråga måste ses i sitt stora sammanhang och att vissa svårigheter att täcka landets behov av träkol kunna uppstå under år 1946. Kommissionen vill understryka den synnerliga angelägenheten av att effektiva åtgärder vidtagas i syfte att stimulera bränsleanskaffningen. Sett ur Luleå-verkets egen synpunkt, befinner sig verket i den gynnsamma omständigheten, att det har nära tillgång till produktionsplatserna och därför icke behöver räkna med längre frakter.

Ett förhållande av stor betydelse i detta sammanhang är, att koksåtgången i Luleåverkets elugnar är väsentligt lägre än i blästermasugnar. Vid användning av enbart grov koks beräknas åtgången i de senare ugnarna vara ca 1,75—2,25 gånger så stor. Då elektriska masugnar dessutom ha större möjligheter än blästermasugnar att använda koksstybb, ökas denna differens ytterligare. I en nödsituation kan detta vara av betydelse för det bästa utnyttjandet av våra starkt begränsade kokstillgångar. De extra krav på dessa tillgångar, som en ny elugn skulle medföra, under förutsättning av 50 %

inblandning med träkol samt samma proportion koksstybb som för närvarande, äro dessutom obetydliga i förhållande till hela den kokskvantitet, som är avsedd att tilldelas samtliga masugnar.

Kostnaderna för uppförandet av en ny ugn beräknas uppgå till ca 3,5 milj. kr. Då tillkomsten av en tredje ugn medför 50 % ökning av kapaciteten, bör en väsentlig förbättring av verkets räntabilitet ernås genom denna investering. Med hänsyn härtill anser sig kommissionen icke kunna tillstyrka bolagets begäran, att på grund av att befarat prisfall bolaget för den tredje tackjärnsugnen icke skulle belastas med skyldighet att förränta och amortera större belopp än som kan anses motsvara kostnaderna för anläggningen i 1938 års priser. Ovissheten i fråga om prisutvecklingen gör, att man enligt kommissionens uppfattning icke har anledning att nu taga ställning till frågan om storleken av det kapital, som bolaget skall vara skyldigt att förränta och amortera. För det första kan icke vid räntabilitetsbedömningen den nya ugnen behandlas särskilt, utan verket måste betraktas som en enhet. För det andra beror avskrivningsbehovet på, hur länge avspärningen och nuvarande höga tackjärnspriser, vilka medge en hög avskrivning, komma att bestå. Det finnes ingen orsak varför just 1938 års anläggningskostnader skulle vara avgörande för denna fråga. Beslut om att en avskrivning på anläggningskapitalet skall göras bör icke företagas, förrän prisläget klarnat och man även kan överblicka de förändringar i tillverkningskostnaderna, som verkets utbyggnad kan komma att medföra.

Då uppförandet av en tredje ugn icke är att anse som enbart en krisåtgärd, anser kommissionen ej heller, att skäl föreligga för den av industrikommissionen, i analogi med under kriget avslutade produktionsavtal, framförda möjligheten att verkställa avskrivningen av halva den faktiska anläggningskostnaden under första året.

Med hänsyn till vad kommissionen ovan anfört, får kommissionen tillstyrka bolagets hemställan om anslag för utbyggandet av ytterligare en el-tacksjärnsugn. Enligt närslutna P. M. från verkställande direktören av den 8 november 1944 (bil. 2) skulle denna ugn kunna bli färdig inom 8 à 10 månader, försåvitt bolaget erhåller förtursrätt i fråga om vissa leveranser. Med hänsyn till angelägenheten ur försörjningssynpunkt av att ugnen kommer till stånd snarast möjligt, får kommissionen uttala önskvärdheten av att, i den händelse anslag beviljas till uppförandet av en tredje ugn, nödigt bistånd lämnas bolaget i detta hänseende.

Som kommissionen inledningsvis påpekat, måste uppförandet av den tredje elugnen också ses i ett mera långsiktigt perspektiv. Därvid kan man dock icke behandla elugnen separat utan måste insätta den i det program, som ursprungligen framlagts av bolagets styrelse och som godtagits av statsmakterna. Av handlingarna framgår, att Norrbottens järnverk med hänsyn till malmens kvalitet och anläggningens karaktär är mest lämpat för en förädling av den fosforrika malmen till thomastackjärn. Det föreliggande utbyggnadsprogrammet bygger helt på detta förhållande.

Med nuvarande sammansättning av malmen enligt malmavtalet kan verket

komma upp i en produktion av 20 000—25 000 ton basiskt martintackjärn. Återstoden av tackjärnsproduktionen måste, så länge ett thomasverk saknas eller bolaget icke övergår till att köpa malm i öppna marknaden, helt inriktas på gjuteritackjärn.

Det av verket framställda gjuteritackjärnet är av hög kvalitet, men det konkurrerar med ett billigt importerat gjuteritackjärn, som är användbart för många ändamål, där priset tillmätas större betydelse än kvaliteten. Särskilt uppges konkurrensen i södra Sverige på grund av de relativt höga frakt-kostnaderna vara hård. Planeringskommissionen anser det dock berättigat att antaga, att med den sänkning av produktionskostnaderna, som förreduktionsanläggningen och den tredje elugnen skulle medföra, verket med sin moderna utrustning skulle kunna åstadkomma ett tackjärn, som kunde finna avsättning på den inhemska marknaden även i konkurrens med det importerade gjuteritackjärnet. Som tidigare framhållits kan man dock, så länge thomasverket ej kommit till stånd, icke utnyttja de fördelar bolaget har genom tillgången på billig fosforrik malm, varpå anläggningen ursprungligen planerats.

Industrikommissionen tillstyrkte i sin skrivelse av den 10 september 1941 uppförandet av ett thomasverk under åberopande bl. a. av att på grund av den successiva försämringen i kvaliteten av skrot det torde vara ostridigt, att den mellansvenska järnhanteringen hade behov av sådant direkt ur malm vunnet material, som järnverket avsåg att framställa i de föreslagna thomas- och elstålverken. Då enligt bolagets uppgifter ifrågavarande material även under fredsförhållanden torde kunna levereras till kommersiella priser, ansåg industrikommissionen utbyggnaden av sagda verk kunna komma att utgöra ett ur försörjningssynpunkt värdefullt komplement till den inhemska järnindustrin. Då tillkomsten av anläggningen ansågs betydelsefull och brådskande med hänsyn till det aktuella försörjningsläget, fann industrikommissionen det befogat, att bolaget tilldelades byggnadsråvaror även med undanskjutande av andra behov.

Som ovan skildrats begärde bolagets styrelse innevarande år ytterligare medel för thomasverket. I sitt remissutlåtande av den 23 februari 1944 framhöll industrikommissionen, att vissa omständigheter talade för att uppförandet av thomasverket *tills vidare* borde uppskjutas. Man syftade härvid på de höga byggnadskostnaderna och på ovissheten i fråga om det framtida priset på stål. Möjligt vore att verket ej bleve färdigt och att stål ej hunne produceras någon längre tid, innan priserna fölle. Man borde därför uppskjuta byggandet av verket till längre fram, då anläggningskostnaderna sjunkit.

I nu föreliggande skrivelse har industrikommissionen, under åberopande av vad den anfört i sin skrivelse av den 23 februari 1944, uttalat, att den i vad angår de försörjningssynpunkter, från vilka kommissionen närmast har att utgå, icke finner skäl frånga den då intagna ståndpunkten och att den sålunda icke anser sig böra för närvarande tillstyrka att åtgärder vidtagas för att ställa medel till järnverkets förfogande för att uppföra ett thomasverk.

När industrikommissionen i sina två senaste skrivelser avstyrkt byggan-
det av thomasverket vid nuvarande tidpunkt, har den därigenom icke tagit
ställning till frågan på längre sikt. I nu föreliggande skrivelse har industri-
kommissionen emellertid redovisat en undersökning av avsättningsmöjlig-
heterna för thomasgöt, ur vilken den drar den slutsatsen, att dessa skulle
kunna »under mycket gynnsamma omständigheter kanske förväntas bli-
vna tämligen tillfredsställande». Detta omdöme baserar sig på en kapacitet för
thomasverket enligt den år 1941 godkända planen, d. v. s. motsvarande
60 000 ton tackjärn. Den utökning av produktionen, som skulle åstadkom-
mas genom en kapacitet för thomasverket motsvarande tre elugnar anser
man icke kunna få avsättning på marknaden. Planeringskommissionen vill
i detta sammanhang påpeka, att det planerade thomasverket enligt uppgift
från bolagets verkställande direktör har en kapacitet motsvarande minst
90 000 ton tackjärn och att någon investering utöver de begärda 4,5 milj. kr.
icke är nödvändig för utnyttjande av de tre ugnarnas produktionsförmåga.

Då industrikommissionen sålunda gjort vissa reflexioner rörande det mera
långsiktiga problemet, vill planeringskommissionen icke underlåta att på-
peka, att industrikommissionen i sin diskussion av avsättningsmöjligheterna,
såväl vad beträffar gjuteritackjärn som thomastackjärn och omsältnings-
material, i alltför stor utsträckning synes utgå från avsättningsmöjligheter-
na under depressionsperioder. Men i den sysselsättningspolitik, som kom-
missionen i sina utlåtanden och betänkanden förordat, ingår som en huvud-
beståndsdel att det allmänna skall vidtaga åtgärder, vilka upprätthålla pri-
vat och offentlig investering samt stabilisera bostadsproduktionen på en hög
och jämn nivå. Följas dessa riktlinjer och den tillämpade politiken vinner
framgång, torde man kunna räkna med en avsättning av järn och stål under
lågkonjunkturer, som, om den icke fullt uppgår till högkonjunkturförbruk-
ningen, dock icke torde komma att ligga så mycket under densamma, som
man av erfarenheter från tidigare depressionsperioder skulle kunna förvänta.
Vidare torde det knappast vara brukligt, att man dimensionerar en industris
kapacitet för en lågkonjunkturs ogynnsamma avsättningsförhållanden, lika
litet som man gör upp sina kalkyler på basis av högkonjunkturs priser och
avsättning. Därtill kommer att den ekonomiska politiken bör inriktas på en
fortsatt stegring av nationalinkomsten och därmed även på investerings-
verksamheten, vilket innebär en stigande trend för efterfrågan på järn och
stål.

Hänsyn måste också tagas till att vid en fortsatt utvidgning av det in-
hemska järnbehovet den frågan måste uppstå, huruvida vid utbyggandet av
de mellansvenska järnverken det verkligen är mera lönande att öka göt-
kapaciteten för förädling av inköpt tackjärn än att köpa göt. Vidare måste
samma frågeställning bli aktuell, så snart ett järnverk står inför nödvändig-
heten att avgöra, huruvida den gamla anläggningen för götproduktionen skall
ersättas med en ny och modernare eller nedläggas.

Det får vidare icke från början anses uteslutet, att järnverket, åtminstone
under rekonstruktionsperioden i Europa, kan uppträda som leverantör på

exportmarknaden. Enligt uppgift skulle nämligen thomasverket, om beslut i denna fråga icke fördröjes, kunna stå färdigt under senare delen av år 1946. Redan i sin skrivelse av den 15 augusti 1941 med förslag till bl. a. thomasverket förutsatte bolagets styrelse, att tillverkningen vid det blivande järnverket i första hand borde tillgodose landets egna behov men att den därjämte borde vara av sådan beskaffenhet, att den i den mån så befunnas möjligt och lämpligt även kunde exporteras.

På grund av vad ovan anförts, anser planeringskommissionen sig kunna se mera optimistiskt på den framtida utvecklingen, i vad den avser järnverkets avsättning, än vad industrikommissionen gjort och bestyrkes däri av verkställande direktörens uttalanden rörande den förväntade avsättningen.

Kommissionen vill erinra om att statsmakterna redan tagit ställning till uppförandet av thomasverket och att frågan sålunda gäller tidpunkten för byggets igångsättande. Vad industrikommissionens huvudmotiv för avstyrkandet, nämligen kostnadsfrågan, beträffar, så är det sannolikt, att ett uppskjutande av anläggningen på några år skulle komma att medföra lägre byggnadskostnader än nu beräknade 4,5 milj. kr. Men enbart den av bolaget uppgivna produktionskostnadssänkningen på $\frac{1}{2}$ milj. kr. per år, som blir en följd av att man kan använda den billigare fosforrika D-malmen, talar för att det ur räntabilitetssynpunkt ändock skulle vara fördelaktigt för bolaget, om anläggningen komme till stånd snarast möjligt. Därtill kommer att thomasmetoden ger vissa värdefulla biprodukter, främst thomasfosfat. Vidare kan den redan uppförda elstålugnen utnyttjas så som varit avsett från början, först då thomasverket kommit till stånd. Samma förhållande gäller det färdigställda sinterverket. Elstålugnen kan i nuvarande situation visserligen användas för olika tillverkningar, men dessa ställa sig mycket dyra. Först när thomasverket tillkommit, får detta elstålverk sin fulla slagkraft genom tillämpning av det s. k. duplexförfarandet, innebärande raffinering av thomasmetall till elektrostål. Denna process uppges vara den mest ekonomiska och smidiga tillverkningsprocess, som finnes för tillverkning av handelsjärn och enklare stålqualiteter. Detta talar ytterligare för att ur räntabilitetssynpunkt det ursprungliga programmet snarast bör fullföljas.

Den föreliggande frågan måste också ses ur synpunkten av arbetsmarknadsförhållandena i Norrbotten. Enligt upplysningar, som kommissionen inhämtat från arbetsmarknadskommissionen och som framgå av bifogade P. M., måste man före kriget även under högkonjunktur räkna med en permanent arbetslöshet, som icke kunde absorberas i skogsbruket. Detta framgår av att arbetslösheten under vintern höll sig relativt konstant utan någon märkbar minskning under den egentliga avverkningssäsongen. Däremot var minskningen tydlig för månaderna juni—september. Detta kan tolkas så, att arbetskraftsöverskottet bestod antingen av småbrukare, som behövde komplettera sina inkomster från jordbruket, eller av anläggningsarbetare, som hade för kort arbetssäsong. Storleksordningen för arbetskraftsöverskottet framgår av att under år 1937 antalet hjälpsökande arbetslösa under sommaren uppgick till 7—800 och under vintermånaderna till 2 000 och något

däröver. På grund av den på längre sikt inträdande stagnationen inom skogsbruket kan man befara, att liknande förhållanden skola uppstå även i framtiden. Detta tyder på, att en differentiering av länets näringsliv, som medför en ökning av sysselsättningsmöjligheterna, är önskvärd. På lång sikt kan den ifrågasatta utbyggnaden av järnverket i Luleå därför tillstyrkas som ett första steg i denna riktning.

Vad den aktuella situationen beträffar, har på grund av beredskapstjänstgöring och stegrade anspråk på arbetskraft för skogsbruket och de militära anläggningsarbetena arbetslösheten nedgått väsentligt. För innevarande år gör sig en viss ökning ånyo märkbar, bl. a. beroende på att skogsbrukets krav på arbetskraft åter minskat. Maximum för arbetslösheten nåddes i maj månad med 1 140 hjälpsökande arbetslösa; i september var motsvarande siffra 986. Genom exportspärren har sysselsättningen vid gruvorna även påverkats. Ännu så länge sysselsättas arbetarna med beredningsarbeten, men då det är ovisst, hur länge spärren kommer att upprätthållas, kan man förvänta att arbetslösheten kommer att få större omfattning än för närvarande, då den huvudsakligen tagit sig uttryck i en förkortning av arbetstiden till 5 dagar per vecka. Dessa beredningsarbeten utgöra vidare en arbetsreserv för hela avspärrningstiden, som icke bör omedelbart utnyttjas. Det torde därför vara ur allmänna synpunkter lämpligare att avdela ett par hundra arbetare från gruvorna till mera angelägna arbeten, såsom de här föreslagna anläggningarna i Luleå. Det föreligger sålunda även i nuvarande situation ett överskott på arbetskraft, som delvis skulle kunna absorberas vid de anläggningsarbeten, som äro erforderliga för järnverkets utbyggnad enligt bolagets förslag. Detta talar för att, om järnverket skall kompletteras med ett thomasverk, arbetena även på detta igångsättas snarast möjligt.

På grund av vad kommissionen ovan anført, får kommissionen därför tillstyrka, att anslag beviljas järnverket för uppförande av ett thomasverk enligt den ursprungliga planen.

Industrikommissionen har framhållit att, i den händelse järnverkets produktion av thomasgöt icke skulle finna full avsättning, blir frågan om utbyggnad av järnverket med ett valsverk för utvalsning av de egna göten aktuell. Planeringskommissionen är icke övertygad om att detta blir en oundgänglig konsekvens av thomasverkets uppförande, men vill därutöver framföra som sin mening, att om utvecklingen skulle visa, att behov och förutsättningar för byggandet av ett valsverk föreläge, denna konsekvens icke kunde betraktas som olycklig.

Som redan antytts äro även under normala tider och vid goda konjunkturer utsikterna att vinna arbete och försörjning relativt oförmånliga för Norrbottens befolkning. Trots en nästan oavbrutet pågående och rätt avsevärd utflyttning till rikets södra delar tenderar arbetslösheten, särskilt under vinterhalvåret, att i detta län hålla sig hög. Huvudorsakerna härtill äro den sedan länge rådande och allttjämt bestående relativt höga fruktsamheten i länet samt skogsbrukets och trävaruindustrins stagnation, sedan urskogsbeståndet nu uthuggits.

Länet är därför i trängande behov av ny företagsamhet. Då staten i Norrbottens län mer än i någon annan del av riket behärskar naturtillgångarna, synes det vara en förpliktelse för staten att icke tveka att göra sådana botteninvesteringar för naturtillgångarnas utnyttjande, som kunna väntas vara i rimlig grad räntabla, och vilka dels i sig själva innebära tillkomsten av ny industriell verksamhet och ökade sysselsättningsmöjligheter för befolkningen i Norrbottens län, dels ock därstädes kunna bilda den ekonomiska basen för vidgat enskilt företagande. Med hänsyn till de mycket stora belopp, som under årens lopp uttagits från skogsbruk och malmbrytning i länet, bör staten finna det desto naturligare att nu i stället göra vissa investeringar för att öka sysselsättningsmöjligheterna för länets befolkning.

Kommissionen vill i detta sammanhang även erinra om detta läns belägenhet såsom gränslän och utpost längst upp i norr för den svenska ekonomin och kulturen. De stora och för landets hela ekonomi mycket betydelsefulla malmfälten i länet ge denna synpunkt en ökad vikt. Dessa fakta böra enligt kommissionens mening göra statsmakterna intresserade ej blott för det militära försvaret av denna viktiga landsända utan även för dess ekonomiska, befolkningspolitiska och kulturella förkovran och försvar åt riket.

Skall i Norrbottens län en bredare ekonomisk bas för befolkningens försörjning skapas, måste detta i första hand ske genom tillvaratagande av möjligheterna att bygga upp en förädlingsindustri på järnmalmstillgångarna i länet. Tillgången på billig elektrisk kraft från vattenfallen och möjligheten att hämta hem kol i returfrakt med malmångarna utgör vid sidan av närheten till malmen väsentliga fördelar, som tala för att en järnindustri förlägges till Norrbotten. Kommissionen förbiser icke, att det hårda klimatet och andra härmed sammanhängande förhållanden innebära vissa olägenheter, men förmenar, att dessa knappast väga tyngre än vad ovan anförts till förmån för en dylik förädlingsindustri. Som ofta påpekats, är det först genom tillkomsten av ett valsverk i direkt anslutning till de nu uppförda eller framdeles tillkommande anläggningarna för tackjärns- och göttillverkning, som järnverket kan få en mera betydande inverkan på sysselsättningsmöjligheterna i Norrbottens län.

På grund av vad här anförts, vill kommissionen för sin del framhålla önskvärdheten av att frågan om den vidare utbyggnaden av Norrbottens järnverk med valsverk för utvalsning av de egna göten närmast till byggnads- och annat grövre handelsjärn och i samband därmed frågan om järnverkets utbyggnad även på bredden genom tillfogandet av ytterligare hyttugnar upptagas till utredning. Enligt kommissionens mening bör en ledande princip därvid vara, att järnverket, med de förutsättningar som nyss antytts, även på längre sikt skall på samma villkor som övriga järnverk i landet vara i stånd att utan statlig subvention uppträda på såväl hemma- som exportmarknad. En sådan utredning, vari även järnverkets ställning och förhållande till den mellansvenska järnindustrin bör upptagas till förutsättningslös undersökning, hör enligt kommissionens mening till de angelägna planeringsuppgifterna för efterkrigstidens mötande, och kommissionen föreslår,

att de skyndsamt upptages antingen inom norrlandskommittén eller i särskild ordning.

Kommissionen vill emellertid under hänvisning till vad tidigare i detta utlåtande anförts med styrka framhålla, att de nu närmast föreslagna utbyggnaderna av järnverket med en tredje tackjärnsugn och ett thomasverk icke böra uppskjutas i avvaktan på en sådan utrednings resultat utan snarast sättas i verket.

I beslutet rörande detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Grewin, Hèrnod, Lindberg och Sandler. Särskilt till detta utlåtande fogat yttrande har avgivits av herrar Liedberg, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius. Herrar Grewin, Lindberg och Sandler ha meddelat att de, därest de varit närvarande, skulle ha biträtt den mening som kommit till uttryck i utlåtandet.

Stockholm den 14 november 1944.

Underdånigst

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

/ Karin Kock

Reservation

av herrar Liedberg, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius.

I avseende å tackjärnverket dela vi majoritetens uppfattning, att det kan vara försvarligt att låta uppföra en tredje el tackjärnsugn för att på så sätt öka järnverkets kapacitet för framställning av tackjärn. Av avgörande betydelse för detta vårt ståndpunkttagande är den omständigheten, att svårigheter för landets tackjärnsförsörjning kunna, i händelse av fortsatt avspärrning, komma att göra sig gällande under år 1946, samt det förhållandet, att enligt uttalanden av järnverkets verkställande direktör den nya tackjärnsugnen kan vara färdig att tagas i bruk i början av sagda år.

Det föreslagna thomasverket kan däremot icke betraktas som ett led i vår järnförsörjning under nuvarande exceptionella förhållanden eller omställningstiden efter kriget.

Då emellertid kommissionens majoritet tillstyrkt byggandet av ett thomasverk, ha vi ansett oss böra deklarerat vårt ställningstagande och ange skälen därför.

Kommissionens beslut att nu tillstyrka byggandet av ett thomasverk kunna vi icke biträda. Till den antydda synpunkten, att thomasverket i motsats till tackjärnsugnen ej kan bidra till en ökning av landets järnförsörjning, kommer det förhållandet, att en granskning av avsättningsmöjligheterna likaledes ger ett negativt resultat. De slutprodukter, som vid järnverket efter tillkomsten av thomasverket skulle tillverkas, s. k. thomasgöt och elektrogöt, har — i motsats till tackjärnet — en alltför begränsad marknad för att man skulle kunna räkna med möjligheten att placera den relativt stora produktionen. Under normala förhållanden går här i landet 250 000—300 000 ton tackjärn årligen i handeln, under det att den årliga omsättningen av mjuka göt av sådan kvalitet, som skulle komma att tillverkas vid järnverket, utgör endast ca 20 000 ton. Skulle Norrbottens järnverk försälja hela sin produktion på den svenska marknaden, innebär detta, att även sådana järnverk, som själva äro göttillverkare och ha tillräcklig götkapacitet för sina egna färdigverk, skulle köpa göt från Norrbottens järnverk. Innan järnverken äro villiga därtill, måste priset på sådan göt bliva så lågt, att det fritt det förbrukande järnverket motsvarar allenast de rörliga kostnaderna för dess egen götframställning. Det torde nämligen vara självklart, att en göttillverkare icke slår igen sina egna ugnar och tillåter därav berörda arbetare för att köpa göt från ett främmande verk — såvida icke en dylik åtgärd kan motiveras av starka ekonomiska skäl. Man har därför grundad anledning förutse, att priserna på götprodukter från Norrbottens järnverk skulle bliva hårt pressade och att

mycket stora svårigheter skulle uppstå för järnverket att avsätta sin götproduktion.

Under dessa förhållanden torde ledningen för Norrbottens järnverk framdeles komma att begära anslag till utbyggnad av verket till ett fullständigt järnverk. En sådan utbyggnad skulle komma att kräva ett mångdubbelt större anläggningskapital än thomasverket. Därtill kommer, att järnverket av ovan angivna orsaker skulle bli nödsakat att under mellantiden låta thomasverket stå stilla och i stället koncentrera sin produktion på tackjärnsframställning. Det är anmärkningsvärt, att järnverkets ledning icke redan i samband med sin framställning om uppförandet av ett thomasverk ombesörjt en utredning om kostnaderna för byggandet av valsverk, så att man blir i stånd att överblicka de ekonomiska konsekvenser, som kunna uppstå av ett beslut om byggandet av thomasverket. En förutsättningslös och fullständig dylik utredning bör verkställas, innan det enligt vår mening är möjligt att på sakliga grunder taga ställning till frågan om byggandet av ett thomasverk. Utredningen bör utgå från den förutsättningen, att järnverket med avseende å råvaror, bränsle, transporter etc. ej erhåller någon preferens framför den övriga järnhanteringen genom beviljandet av statliga subventioner. Det bör konkurrera på samma villkor som övriga järnverk både på hemmamarknaden och på export.

Till Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet.

Genom remiss den 8 januari 1945 har kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering anmodats avgiva yttrande över en av Svenska Skifferoljeaktiebolaget avgiven skrivelse angående frågan om den fortsatta driften vid skifferoljeverken i Kvarntorp och Kinne-Kleva. Med anledning härav får kommissionen, med remisshandlingarnas återställande, anföra följande.

Innan kommissionen tar upp frågan om Svenska Skifferoljeaktiebolagets framtid, anser kommissionen det angeläget att framlägga vissa synpunkter på de statsägda företagens ställning. Det är kommissionens uppfattning, att de statsägda företagen skola följa samma affärsmässiga principer, som böra gälla för privata företag ej endast i fråga om driftsekonomin utan även beträffande pris-, kostnads- och räntabilitetskalkylerna. Detta innebär att vid försäljningen av dessa företags produkter, antingen denna sker till statliga organ eller på den öppna marknaden, de på denna marknad vid fri konkurrens gällande priserna böra tillämpas. Vidare böra företagen i sina kostnads-kalkyler ävenledes tillämpa marknadens priser. I priserna dolda subventioner böra sålunda icke förekomma, lika litet som andra dolda subventioner i form av undernormal ränta på lån från staten eller speciella skattelättnader. I driftskostnaderna böra inräknas förräntning av det å anläggningarna nedlagda kapitalet efter på marknaden gällande ränta samt normala avskrivningar på anläggningarnas fulla värde. Man bör därvid icke fordra snabbare avskrivning än normalt, ej heller tillåta en alltför lång avskrivningstid. Generellt kan sägas att de efter dessa principer beräknade kostnaderna böra täckas av de priser, som kunna erhållas på marknaden.

Förhållanden kunna givetvis inträffa, vilka medföra icke beräknade förluster. Äro dessa avsevärda, böra de regleras genom avskrivning. Vidare måste framhållas, att man icke alltid kan begära av ett nystartat företag, att det under experiment- och utbyggnadsstadiet skall kunna täcka sina driftskostnader. Vad här sagts gäller enskilda företag lika väl som statliga. Vidare kunna

de angivna kriterierna på statsdriftens räntabilitet användas endast vid planering på längre sikt. Men det är av vikt, att dessa principer tillämpas, när under kriget startade företag skola anpassas till fredsförhållanden.

Med framläggandet av dessa principer för den affärsmässiga redovisningen av driften inom statsägda företag, vilka principer enligt kommissionens mening böra gälla även för enskilda företag, har kommissionen icke velat taga ställning till frågan rörande omfattningen av statens företagsverksamhet. I detta sammanhang bör särskilt framhållas, att staten stundom måste finna det motiverat att i samhällets intresse, t. ex. för krigsberedskap eller på grund av allmänna hänsyn till en landsändas ekonomiska och kulturella förkovran företaga investeringar, om vilka man från början vet, att de icke kunna genom företagets avkastning förräntas. Därest sålunda en tillverkning, som icke är finansiellt räntabel enligt ovan uppställda villkor, ändock anses böra upprätthållas och en statlig subvention därför anses nödvändig, bör denna subvention motiveras och redovisas fullt öppet, helst i form av ett tillskott, bestämt till visst belopp per år och garanterat för viss tidrymd.

Svenska Skifferoljeaktiebolaget tillhör den grupp av företag, som tillkommit under kriget i syfte att stödja vår försörjning med livsviktiga råvaror. En del av dessa företag ha drivits av privata företagare med stöd från staten i olika former. Då det gällde den med hänsyn till resultatet mycket osäkra exploateringen av skifertillgångarna, vilken även krävde mycket stora kapitalinvesteringar, förelåg ingen annan möjlighet än att företaget fick helt läggas i statlig regi och finansieras med statligt kapital.

Staten har ställt medel till förfogande genom teckning av aktier, vilka då beslut fattades vid 1944 års riksdag om avskrivning, voro bokförda till 29 238 459 kronor 95 öre, samt ett lån på 25 600 000 kronor. Aktiekapitalet utgör 29 200 000 kronor.¹ Bolaget driver två anläggningar, en i Kvarntorp och en i Kinne-Kleva. De totala anläggningskostnaderna uppgingo per 30 juni 1944 till 68 738 058 kronor 3 öre. Med vinstmedel har under bolagets två första verksamhetsår avskrivits sammanlagt 17 306 946 kronor 31 öre. Anläggningarna ha helt finansierats genom aktiekapital, statslån och intjänade medel, som använts till avskrivningar.

I sin skrivelse framhåller bolaget, att styrelsen vid sin behandling av de frågor av drifts-, underhålls- och investeringsnatur för de båda skifferoljeverken, som styrelsen har att handlägga, funnit det vara nödvändigt att taga hänsyn till huruvida driften vid ettdera eller båda skifferoljeverken skall uppehållas, endast så länge försörjningsläget på oljemarknaden så kräver, eller huruvida verksamheten bör planeras och ledas så som lämpligen bör ske, för den händelse produktionen skall fortsätta även under en längre tid efter kriget. För att möjliggöra ett ställningstagande från statsmakternas sida till

¹ Skillnaden mellan det bokförda värdet av statens aktier och aktiekapitalet beror på dels att aktier till ett värde av 600 kronor ligga på andra händer dels att vid övertagandet av Kinne-Kleva från marinförvaltningen fonden för statens aktier tillfördes ett belopp motsvarande verkets bokförda värde på 3 239 059 kronor 95 öre, medan bolaget i likvid utgav aktier till statsverket på nominellt endast 3 200 000 kronor.

frågan om bolagets framtid har styrelsen verkställt en utredning rörande driftsresultatet under förutsättning, *dels* att den nu utbyggda anläggningen bibehålles, *dels* att rationaliseringar och utvidgningar företagas i syfte att sänka produktionskostnaderna och öka utvinningen av biprodukter. Det senare alternativet förutsätter vissa kapitalinvesteringar, men i nuvarande läge kräves ej något ställningstagande till de enskilda, av styrelsen framförda förslagen. Vissa av dessa falla för övrigt inom ramen av sådana rationaliseringsarbeten, som bolaget kan utföra utan anlitande av kapitaltillskott utifrån. I den mån sådana tillskott bli nödvändiga för vissa större anläggningar, kommer förslag därom att framläggas senare, då utredningsarbetet kan anses vara fullt avslutat. Detta gäller bl. a. den av bolaget planerade gasolanläggningen. Bolaget har med sin utredning endast velat visa på de möjligheter till förbättring av driftsresultatet, som i verkligheten föreligga och som kunna vara av betydelse för frågan om bolagets fortsatta drift.

Statsmakernas ställningstagande till detta problem måste också påverkas av hänsynen till den framtida försörjningen med oljor, i händelse vårt land återigen skulle råka in i en avspärrningsperiod. Ehuru bolaget bildades först under andra krigsåret, har det dock kunnat lämna ett icke oväsentligt bidrag till vår försörjning med brännolja och bensin. Produktionens omfattning kommer att öka, när de nuvarande anläggningarna helt kunna utnyttjas.

Då man går att fatta beslut om den framtida driften, ställes man sålunda inför alternativen av *antingen* fortsatt drift med dessa fördelar ur beredskapssynpunkt *eller* driftens nedläggande, i vilket fall staten måste ådraga sig kostnader för att hålla anläggningarna i sådant skick, även med hänsyn till den tekniska utvecklingen, att driften snabbt kan återupptagas. En nedskrotning med försäljning av byggnader, maskiner m. m. torde av beredskapsskäl, åtminstone som man nu kan överblicka situationen, icke komma i fråga. I detta sammanhang kan påpekas ett ur beredskapssynpunkt viktigt förhållande, nämligen att tillgångarna på skiffer äro så stora, att man icke riskerar att tömma dem, om driften fortsättes kontinuerligt.

Vid sina kalkyler rörande driftens lönsamhet under de två ovan angivna förutsättningarna har bolaget utgått från det beslut, som fattades vid 1944 års riksdag. I den närmast följande diskussionen utgår kommissionen liksom bolaget från att detta beslut i verkligheten innebar, att det kapital som staten nedlagt i de nuvarande anläggningarna, nämligen 54,8 milj. kronor, betraktades som förlorat. I enlighet härmed har bolaget i sina kalkyler även på längre sikt följt riksdagsbeslutet och icke räknat med förräntning av detta kapital, ej heller med fortsatta avskrivningar på de nu existerande anläggningarna. Vidare utgår kommissionen, i likhet med bolagets styrelse, från en situation med fri import av och fri prissättning på oljor samt förutsätter, i enlighet med de principer som kommissionen utvecklat ovan, att bolaget följer den fria marknadens priser. Till innebörden av 1944 års beslut och dess konsekvenser för bolaget ur finansiella och bokföringstekniska synpunkter återkommer kommissionen i det följande.

Det av bolagsstyrelsen framlagda förslaget går först ut på att tillverkning-

en vid Kinne-Kleva skall upprätthållas, endast så länge detta ur försörjnings-synpunkt är nödvändigt; därefter bör driften nedläggas och blott en viss beredskap upprätthållas. Även om man vidtar vissa investeringar i produktivitetstegrande syfte och koncentrerar brytningen till de mest oljeförande skifferlagren och även om man utgår från det i bolagets utredning antagna gynnsammaste alternativet i fråga om importpriset på olja efter kriget, skulle inkomsterna nämligen blott täcka 50 % av utgifterna (inkl. avskrivningar på 10 år och 5 % ränta på det nyinvesterade kapitalet). Huvudorsaken till detta ogynnsamma resultat torde vara fyndighetens karaktär, vilken gör en brytning under jord nödvändig. Förlusten uppskattas under ovan angivna förutsättningar till 1 028 000 kronor. Mot detta stå beräknade stilleståndskostnader på 500 000—750 000 kronor per år, vilka visserligen äro stora men dock icke obetydligt lägre än den förlust man i gynnsammaste fall skulle ikläda sig vid fortsatt drift. Ett upprätthållande av driften vid Kinne-Kleva kan därför anses utesluten.

För fabriken vid Kvarntorp synas förhållandena ligga gynnsammare till. Med nuvarande anläggningar skulle tillverkningskostnaderna fritt banvagn Kvarntorp (beräknade enligt ovan angivna principer) bli för eldningsolja 8,3 öre, för fotogen 13,9 öre och för bilbensin 16,6 öre, allt per liter. Det kan som en jämförelse nämnas att importpriserna (jämfte frakt till Örebro-råjungen) i december 1938, då de lågo vid bottenivå, utgjorde respektive 5,5 öre, 8,0 öre och 9,0 öre per liter. Även om man tar i betraktande att tillverkningskostnaderna äro försiktigt beräknade och att priserna efter kriget sannolikt komma att ligga över här nämnda förkrigspriser, synes risk föreligga för att med nuvarande anläggningar en fortsatt drift icke skall kunna upprätthållas utan viss statlig subvention. Om man inställer sig på att driften skall fortsätta på längre sikt utan subventioner, böra såsom framhållas av bolagets styrelse, åtgärder därför vidtagas i syfte att sänka produktionskostnaderna och att tillvarataga biprodukter på ett bättre sätt än som är möjligt vid en kortsiktig planering. Styrelsen anser att detta syfte skall kunna nås genom vissa nyinvesteringar, vilka medföra ett kapitalbehov av ca 13 milj. kronor. Produktionskostnaderna skulle härigenom komma att sänkas till för eldningsolja 5,2 öre, fotogen 8,7 öre och bilbensin 10,5 öre. Upptagande av gasoltillverkning skulle möjliggöra produktion av flygbensin, vilken skulle draga en produktionskostnad av 21,0 öre. Produktionen har uppskattats till 89 000 m³ råolja.

Om man utgår från ovanstående förkrigspriser och sätter priset på flygbensin till dubbla bensinpriset skulle en förlust uppstå på ca 700 000 kronor. Skulle gasolanläggningen icke komma till stånd, skulle enligt beräkningar utförda av 1944 års drivmedelsutredning förlusten stiga till 2,8 milj. kronor. Enligt underhandsupplysningar är emellertid gasolanläggningen icke beroende av möjligheten att tillverka flygbensin. Den kan vid sidan av gasolförsäljningen ge bolaget inkomster av värdefulla biprodukter.

Man har emellertid grundad anledning antaga, att förlusten icke kommer att uppgå till detta belopp. Vid ovanstående kalkyler ha arbetslöner och ma-

terial nämligen insatts med nuvarande priser, medan priserna på biprodukter antagits komma att sjunka med 50 % till 5—10 % över förkrigsnivån. Man utgår därvid från att biprodukterna säljas till på den öppna marknaden rådande priser. En nedgång i materialpriserna, vilken ter sig sannolik, skulle förbättra resultatet avsevärt: en reduktion med 25 % skulle medföra en kostnadsminskning med ca 1 milj. kr. Det är även möjligt att priserna på biprodukterna komma att ligga högre än vad styrelsen vågat förutsätta. Avskrivningar på tio år samt ränta efter 5 % ha beräknats på fulla värdet av de nya investeringarna, medan i enlighet med riksdagsbeslutet varken avskrivningar eller räntor inkluderats för de äldre investeringarna. Det kan ifrågasättas, huruvida icke avskrivningstiden beräknats alltför kort med hänsyn till de fasta anläggningarnas andel i nyinvesteringarna. En utsträckning av avskrivningstiden, som av tekniska och finansiella skäl synes berättigad, skulle ytterligare sänka produktionskostnaderna.

Kalkylerna ha sålunda utförts på fullt affärsmässig basis, snarast med en tendens till underskattning, och under förutsättning att importpriserna på olja ej sjunka under de ovan angivna tillverkningskostnaderna, vilka för eldningsoljor och fotogen praktiskt taget sammanfalla med ovan angivna förkrigspris och för bilbensin något överstiga detta, skulle tillverkningen bära sig utan statlig subvention.

Om man utgår från bolagsstyrelsens plan för den framtida tillverkningen, skulle sålunda i ogynnsammaste fall en förlust uppstå på ca 700 000 kr. Kommissionen har visat att tillverkningskostnaderna beräknats med en dryg säkerhetsmarginal. Man kan emellertid ifrågasätta, huruvida det icke är för pessimistiskt att räkna med en återgång av oljepriserna till bottennivån före kriget. Det torde i stället vara realistiskt att förutsätta en viss prisstegring i jämförelse med förkrigsnivån. Vid det gynnsammaste alternativ i fråga om importpriserna, med vilket bolaget räknar, nämligen 8, 13, 16 och 32 öre/l resp. för ovanstående produkter, skulle en vinst uppkomma på 4 368 750 kr. Utsikter torde därför finnas för att den ovan angivna förlusten skall försvinna.

De utredningar som föreligga och de informationer som under hand ställts till kommissionens förfogande visa sålunda, att goda förutsättningar finnas för en fortsatt drift vid Kvarntorp, vilken icke skulle förutsätta subventioner från statens sida för täckande av driftskostnaderna. Kommissionen tillstyrker därför bolagsstyrelsens förslag, att driften vid Kvarntorp planeras på längre sikt, varvid kommissionen förutsätter att verksamheten upplägges i överensstämmelse med de riktlinjer, som kommissionen uppdragit i inledningen. Kommissionen anser denna slutsats vara desto mer berättigad, som alternativet är ett nedläggande av driften med bibehållande av verkets kapacitet, vilket kommer att medföra stora kapitalutlägg. Däremot torde det vara klarlagt, att driften vid Kinne-Kleva bör nedläggas, så snart försörjningsläget anses medgiva detta, varefter endast beredskapsarbeten böra företagas i den mån detta av militära och försörjningspolitiska skäl anses nöd-

vändigt. Kostnaderna härför böra icke belasta bolaget utan böra täckas över riksstaten.

Kommissionens ställningstagande i fråga om Kvarntorpanläggningen motiveras även därav, att det här gäller en relativt ny industri och att exploaterandet av skiffertillgångarna kan ge vårt land stora möjligheter på det kemisk-tekniska området, vilka på nuvarande stadium äro svåra att överblicka. De experiment och forskningsarbeten, som för detta ändamål böra bedrivas, komma säkerligen att ge ett bättre resultat, om driften upprätthålles och de kunna infogas i denna, än om de skola bedrivas i begränsad skala och under laboratoriemässiga former. Samma synpunkter kunna läggas härpå, om man utgår från önskemålet att hålla bästa möjliga beredskap på detta område. Tekniken inom den kemisk-tekniska industrien utvecklas synnerligen snabbt, varför upprätthållandet av effektiviteten hos ett företag, som nedlägges i syfte att vid en obekant tidpunkt i framtiden åter sättas i gång, blir ett mycket stort problem. Detta kommer att kräva en betydande modernisering av anläggningarna, när de åter skola tagas i bruk, en uppgift som vid den tidpunkten kan vara svår att snabbt genomföra och som kan komma att draga betydande kostnader.

Kommissionen övergår härmed till en granskning av 1944 års beslut och dess konsekvenser för bolagets framtida finansiering. Med dittills gällande principer för prissättningen skulle enligt gjorda kalkyler de den 1 juli 1943 färdiga anläggningarna ha kunnat vara med vinstmedel å bolagets rörelse fullt avskrivna den 1 juli 1946, medan den då pågående utbyggnaden vid Kvarntorp ej skulle ha varit avskriven förrän den 1 juli 1948. Detta ansågs vara en alltför lång avskrivningstid för anläggningar av beredskapskaraktär, varför en snabbare avskrivning ansågs vara nödvändig. En mera betydande förkortning av avskrivningstiden skulle emellertid ha medfört en avsevärd prishöjning. Detta ansågs ej vara att rekommendera för en anläggning av denna karaktär, varför en omedelbar avskrivning beslöts av riksdagen.

Detta beslut innebär, att det bokförda värdet av statens aktieinnehav nedskrevs till 100 kronor och det bolaget beviljade lånet efterskänktes detsamma. Medlen härför anvisades på riksstaten under titeln för avskrivning av oreglerade kapitalmedelsförluster. I bolagets balansräkning skulle företagas en mot det efterskänkta lånet svarande avskrivning. Vidare beslöts att vid prissättningen ingen marginal för det kvarstående anläggningsvärdets förräntning och avskrivning skulle i fortsättningen beräknas, så länge försvaret vore bolagets huvudsakliga avnämare. Priset på bolagets produkter skulle därvid fastställas så, att det endast täckte driftskostnaderna, däri inräknat kostnader för anläggningarnas underhåll och vidmakthållande samt utgifter för forskning och utveckling inom bolagets verksamhetsområde men exklusive avskrivningar och räntor på det gamla anläggningskapitalet. Till nyssnämnda kostnader skulle även hänföras utgifter för större, mera sällan förekommande ombyggnads- och reparationsarbeten, för vilka det vore lämpligt att medel tidvis funnes reserverade. För anläggningarnas återuppbyggnad och för ny-

anläggningar skulle följaktligen i förekommande fall erforderliga medel få äskas av Kungl. Maj:t.

Den beslutade engångsavskrivningen av anläggningarna har emellertid endast vidtagits i statsbokföringen och har ej tagit sig synligt uttryck i bolagets balansräkning annat än genom en begränsad nedskrivning motsvarande lånekapitalet. På tillgångssidan kvarstår ett anläggningsvärde av i runt tal 26 milj. kr., vilket som ovan nämnts dock icke skall förräntas och på vilket avskrivningar ej heller skola företagas. I propositionen till 1944 års riksdag finnes emellertid icke angivet, hur man i kommande bokslut skall förfara med de enligt aktiebolagslagen nödvändiga avskrivningarna. Då dessa, så länge nedskrivning av anläggningsvärdet ej företagits, måste redovisas i balansräkningen, kommer bolaget att uppvisa en fiktiv förlust. Denna får enligt riksdagsbeslutet ej täckas genom höjning av priset, ty så länge staten är den väsentliga avnämaren av bolagets produkter, skulle det då kunna göras gällande, att avskrivningar på anläggningarna verkställdes två gånger med statsmedel, först i form av en engångsavskrivning över riksstaten och sedan genom successiva tillskott via prissättningen av bolagets produkter.

Denna konstruktion skulle kunnat förstås, om man räknar med att bolaget, när oljemarknaden och prissättningen på denna blir fri, skulle kunna erhålla sådana priser på sina produkter, att ett överskott skulle uppstå, vilket skulle täcka avskrivningar och räntor på ovan angivna anläggningsvärde. Men så var icke fallet. Det kan erinras om att statsutskottet i sitt utlåtande (1944: 181) framhöll, att det enligt utskottets mening torde vara uteslutet att bolaget, även efter de ifrågasatta (och sedermera beslutade) avskrivningsåtgärderna samt därav föranledda avsevärt minskade driftskostnader, skulle kunna uppträda som vinstgivande företag. Detta upprepades i riksdagens skrivelse (1944: 392).

I realiteten ansåg man sig sålunda kunna konstatera, att aktiekapitalet gått förlorat utan att man vidtog motsvarande rekonstruktion av bolaget och nedskrivning av aktiekapitalet. Detta tillvägagångssätt ansluter sig mera till de principer, som tidigare tillämpades inom de affärsdrivande verken, exempelvis statsjärnvägarna, än till vad aktiebolagslagen föreskriver. Det kunde motiveras med att man vid detta tillfälle icke ännu tagit ställning till frågan om driftens nedläggande eller dess upprätthållande och att man ville avvakta utvecklingen i detta avseende, innan man fattade beslut om rekonstruktion av ett bolag, som existerat endast i ett par år.

Genom de fastställda principerna för prissättningen komma, som framgår av ovanstående redogörelse, intäkterna sålunda att täcka endast driftskostnaderna, men de ge icke något överskott till täckande av avskrivningar på anläggningarna, än mindre utdelning på aktiekapitalet. Däremot kommer bolaget, så länge denna prispolitik föres, att få full täckning för sina driftskostnader. Det kan här nämnas att det pris bolaget tidigare tillämpat icke kunnat anses vara särskilt högt i jämförelse med priserna på andra, inom landet producerade brännoljor och andra drivmedel.

En dylik prispolitik är emellertid möjlig endast så länge som fri import och

fri prisbildning för eldningsolja och bensen icke föreligga. Man får därför förutsätta att det villkor, som fästes vid beslutet om prissättningen, nämligen att det skulle gälla, »så länge försvaret är bolagets huvudsakliga avnämare», får tolkas så, att när importen av olja och därmed även prisbildningen på denna marknad blir fri, bolaget också skall äga rätt — liksom även skyldighet — att vid sin försäljning tillämpa marknadens priser.

Kommissionen anser sig icke ha anledning att närmare ingå på en diskussion av 1944 års beslut. Vid genomförandet av beslutet kommer emellertid, som ovan framhållits, bolaget att varje år redovisa en förlust, och de ackumulerade förlusterna komma inom några år att uppgå till ett så högt belopp, att på grund av aktiebolagslagens bestämmelser, en rekonstruktion av bolaget under alla förhållanden blir nödvändig. Kommissionen vill därför förordna att bolaget rekonstrueras, så snart situationen blir sådan att bolagets ledning kan överblicka läget, varvid de gamla anläggningarna nedskrivs antingen till det värde, som motsvarar det förväntade driftsresultatet, vilket i sämsta fall kan betyda en total avskrivning, eller till anläggningarnas återuppbyggnadsvärde. Aktiekapitalet måste då bringas i överensstämmelse med det nedskrivna värdet på anläggningarna.

Med båda dessa rekonstruktionsmetoder uppstår frågan om hur de nödvändiga reinvesteringarna skola finansieras. Normalt sker detta genom att man i tillverkningskostnaderna inkluderar avskrivningar på anläggningarna, men i detta fall torde en sådan finansiering icke vara möjlig. Det förutsattes också vid 1944 års riksdag att för återuppbyggnadsarbeten skulle särskilt anslag erhållas.

I gynnsammaste fall kan bolaget, när oljemarknaden blir fri, visserligen erhålla ett visst överskott av intäkter utöver utgifter (inkl. avskrivningar på fulla värdet av nyanläggningarna), vilket skulle kunna användas för reinvesteringssändamål i syfte att upprätthålla verkets fulla kapacitet. Ett sådant vinstresultat bör för bolagets ledning vara syftlinjen för verksamheten, men man måste ställa in sig på att det icke säkert kan uppnås i tillräcklig utsträckning. Så länge som det av militära och försörjningspolitiska skäl kan anses vara ett allmänt intresse att denna kapacitet upprätthålles, bör därför den del av kostnaderna för de nödvändiga reinvesteringarna, som icke täckes av bolagets vinst, finansieras genom bidrag över riksstaten. Detta motiveras av att alternativet till fortsatt drift icke är nedskrotning av anläggningarna utan deras upprätthållande i driftsdugligt skick. Kostnaderna för detta andra alternativ äro visserligen svåra att beräkna — bolaget uppskattar dem till 2,5—3,5 milj. kronor per år — men det torde icke heller vara nödvändigt att mera i detalj utarbeta en dylik kalkyl, då detta belopp endast representerar maximigränsen för vad staten bör vara beredd att bidraga med och då det erforderliga subventionsbeloppet enligt de framlagda driftskalkylerna bör ställa sig lägre.

Med den första rekonstruktionsmetoden skulle finansieringen av reinvesteringarna kunna åstadkommas på så sätt, att bolaget varje år gjorde en beräkning av kostnaderna under det kommande räkenskapsåret för sådana ar-

beten, som kunna anses vara reinvesteringar och icke nyanläggningar, och i den mån som dessa kostnader icke täcktes av bolagets egna vinstmedel (sedan avskrivningar företagits på det reducerade anläggningsvärdet), skulle särskilt anslag begäras på budgeten. Detta torde närmast motsvara tankegången bakom 1944 års beslut.

Den andra metoden, som för kommissionen framstår som rationellare, går ut på att i samband med rekonstruktionen bolagets anläggningar åsättas det värde, som ungefärligen motsvarar ett återuppförande vid denna tidpunkt (med hänsyn tagen till den förslitning och föråldring som ägt rum). Förräntning av och avskrivningar på detta nedskrivna värde skulle därefter ingå i kalkylerna. Som minimikrav för fortsatt drift skulle därvid uppställas att bolagets vinst före avskrivningar på längre sikt täckte förräntning av och avskrivning på åtminstone den del av anläggningsvärdet, som svarar mot sådana nyinvesteringar, som företagits efter 1944 års beslut. I den mån de kalkyler, som eljest ligga till grund för rekonstruktionen, visa att bolaget icke förmår täcka återstoden, skulle bolaget genom kontrakt med staten av tidigare angivna skäl tillgodoräknas ett mot den beräknade bristen svarande årligt subventionsbelopp. Detta kontrakt skulle avslutas på viss tid, varefter nya kalkyler skulle uppgöras och om så behövdes nytt kontrakt uppgöras. Härigenom skulle täckning för nödvändiga reinvesteringar erhållas.

En rekonstruktion av bolaget efter dessa alternativa linjer skulle i båda fallen innebära en öppen redovisning av det statsbidrag, som av speciella orsaker kan bli nödvändigt. Den sistnämnda metoden för bolagets rekonstruktion synes i högre grad motsvara de principer för statsägda företags affärsmässiga skötsel, som kommissionen inledningsvis förordat.

Bolaget har i sin skrivelse framfört den tanken att om oljeimporten kommer i gång, innan de i bolagets promemoria föreslagna rationaliseringsåtgärderna hunnit vidtagas, bolaget skulle få rätt att tillgodoräkna sig ett belopp, motsvarande bensinskatten på den från verket levererade bilbensinen. Då detta icke framförts som ett förslag, till vilket ställning nu måste tagas, har kommissionen icke anledning yttra sig över skrivelsen i denna punkt.

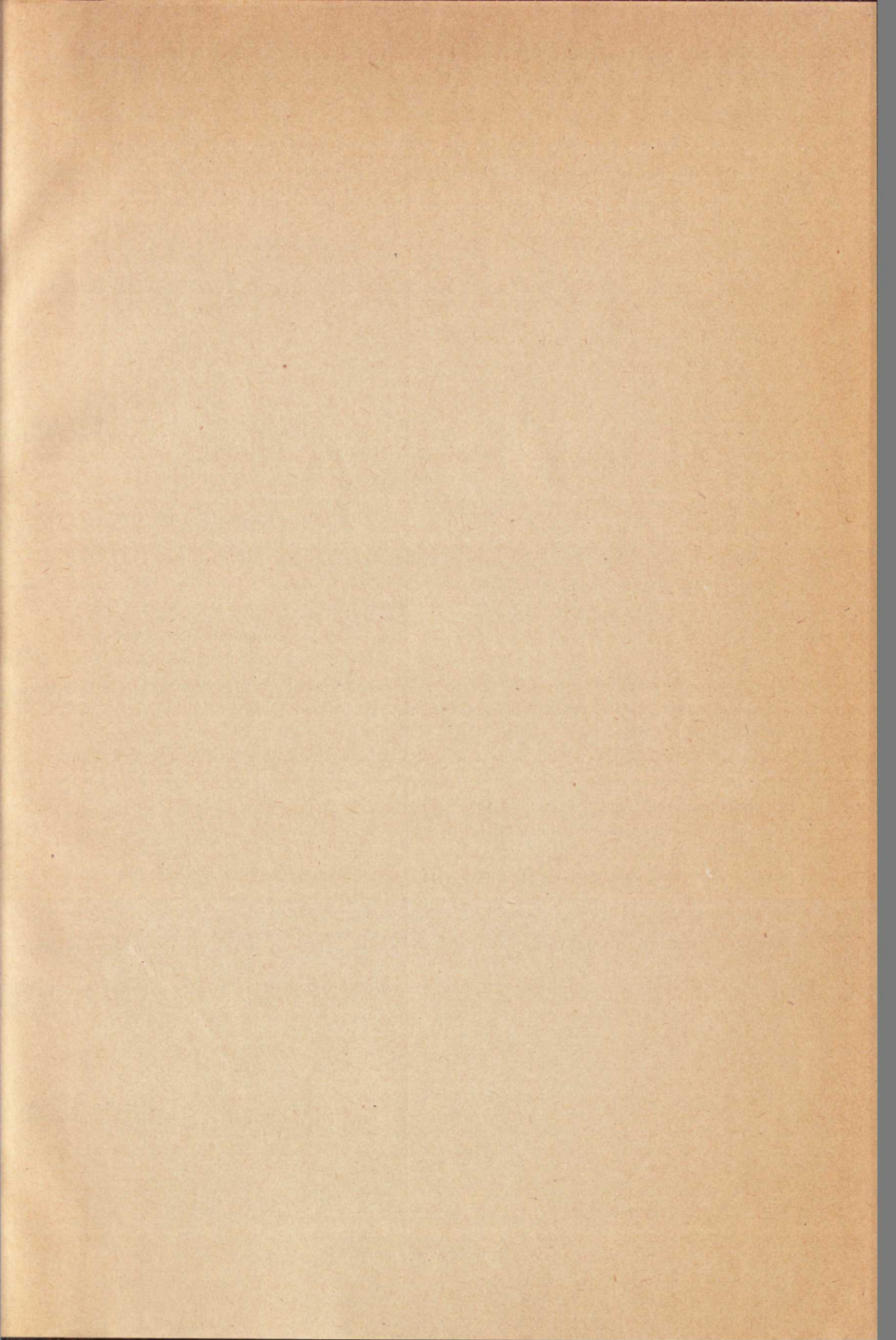
I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Bonow och Sandler.

Stockholm den 7 februari 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

/ Karin Kock

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning. [1]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. [9]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Komunalförvaltning.

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. [6]

Statens och kommunernas finansväsen.

Handel och sjöfart.

Politi.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. [2]

Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätets järnvägar. [8]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]

Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. [10]

Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Hälso- och sjukvård.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [5]

Försvarsväsen.

Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]

Allmänt näringsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.